

Omstilling i den norske sparebankbransjen

*En studie av lønnsomhetsvariasjoner
knyttet til filial- og utlånsstruktur*

Jon Simen N. Hegge & Sondre Einang Prestegard

Veileder: Associate Professor, dr. oec. Iver Bragelien

Selvstendig masterutredning i økonomi og administrasjon
Hovedprofil i henholdsvis økonomisk styring og finansiell økonomi

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i økonomi- og administrasjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer innestår for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Sammendrag

Sparebankbransjen er i endring. Endringsprosessen manifesterer seg i form av kontornedleggelse og overgang til en stadig mer digital bankhverdag. Dette medfører en endret konkurransesituasjon. Eksempelvis er det i dag like aktuelt for en sparebank å bedrive utlånsvirksomhet i andre deler av landet, som i sitt eget geografiske hjemmeområde. Utredningen har hatt som formål å se nærmere på to aspekter i sparebankbransjen og hvordan de påvirker lønnsomheten. Mer spesifikt har vi sett på fysisk tilstedeværelse i form av kundekontaktpunkter (filialer/kontorer) og utlånsdemografi. Sistnevnte definerer vi som hvor store andeler av sparebankenes totale utlån som er plassert hvor, både når det kommer til hvilke kunder det lånes ut til og hvor i landet de holder til.

Utredningens studieobjekt er norske sparebanker med forvaltningskapital på mellom 15 og 190 milliarder kroner. Dette har resultert i et utvalg bestående av 16 mellomstore og store sparebanker. Tidligere utredninger på området har vært utforskende, med formål å finne et bredt spekter av årsaker til lønnsomhetsvariasjoner i sparebankbransjen. Vi har en spissere problemstilling, og velger å gjøre et dypdykk i to aspekters potensielle påvirkning på sparebankbransjens lønnsomhet. Vi har først gjennomført en analyse av bransjens konkurransesituasjon og sett på ulike faktorer potensielle påvirkning på lønnsomheten. Deretter har vi gjennomført en analyse av *hvordan* faktorene faktisk påvirker lønnsomheten i utvalget vårt.

Vi finner at faktorene størrelse (forvaltningskapital), andel kontorer i små kommuner, andel utlån i bonusmarkedet (geografiske områder hvor sparebanken ikke har kontorer), andel utlån i bedriftsmarkedet, antall ansatte ift. forvaltningskapital og antall kontorer ift. forvaltningskapital er drivere som kan forklare deler av lønnsomhetsvariasjonene mellom norske sparebanker. Mens en økning i andel kontorer i små kommuner ser ut til å påvirke lønnsomheten negativt, ser en økning i de andre faktorene ut til å påvirke lønnsomheten i positiv retning. Vi finner at de mest lønnsomme sparebankene har en høyere andel utlån i bedriftsmarkedet og at de kan bli *enda mer* lønnsomme av å øke denne andelen. Dette er utredningens mest robuste funn. Videre finner vi at de mest lønnsomme sparebankene har mange kontorer i forhold til størrelse, men at relativt få av disse befinner seg i mindre kommuner. Samtidig får vi indikasjoner på at en gitt sparebank kan bli *enda mer* lønnsom av å redusere totalt antall kontorer.

Forord

Utredningen er skrevet som en del av mastergraden i økonomi og administrasjon ved Norges Handelshøyskole. Vi har hovedprofil i henholdsvis økonomisk styring og finansiell økonomi. Elementer fra begge profiler reflekteres derfor i utredningen.

Ved valg av tema ønsket vi å kombinere vår interesse for finansnæringen med interessen for analytisk arbeid og teknologisk utvikling. Situasjonen bank- og finansnæringen befinner seg i preges av høy endringstakt og –vilje. Dette, kombinert med bankenes adaptasjon og implementering av nye løsninger, gjorde dette valg av tema enkelt. Vi ønsket å få innblikk i hvordan utviklingen påvirket den økonomiske situasjonen til aktørene i næringen.

Arbeidet med utredningen har vært både krevende og lærerikt. Vi sitter igjen med forsterket innsikt i bransjen og har opparbeidet oss kunnskap som vil gjøre det enklere å ta fatt på store prosjekter i arbeidslivet. I løpet av arbeidet med utredningen har vi klart å fremheve hverandres styrker og har med det levert et bedre produkt enn om vi hadde arbeidet med et prosjekt hver for oss. Vi har i løpet av prosessen vektlagt konstruktive diskusjoner. Dette har både forbedret vår forståelse av bransjen og gitt oss en mer helhetlig forståelse av ulike analyseteknikker.

Vi vil rette en stor takk til vår veileder, Iver Bragelien. Han har bidratt med fremragende veiledning, god innsikt, konstruktive tilbakemeldinger og gode diskusjoner. Disse elementene har uten tvil bidratt til å heve utredningens kvalitet.

Jon Simen Næsheim Hegge

Sondre Einang Prestegard

Bergen, høsten 2017

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	1
Forord	2
Innholdsfortegnelse.....	3
Tabelloversikt.....	8
Figuroversikt	10
1. Innledning.....	13
1.1 <i>Bakgrunn.....</i>	13
1.2 <i>Formål og problemstilling.....</i>	14
1.3 <i>Avgrensning</i>	15
1.4 <i>Struktur</i>	16
2. Teoretisk referanseramme for utredningen	17
2.1 <i>Innledende om den teoretiske referanserammen</i>	17
2.2 <i>Bedriftens eksterne omgivelser</i>	19
2.2.1 PESTEL – rammeverk for analyse av makroomgivelser.....	20
2.2.2 Porters fem konkurransekrefter – rammeverk for bransjeanalyse	22
2.3 <i>Bedriftsspesifikke forhold.....</i>	26
2.3.1 Porters kostnadsdrivere.....	28
2.3.2 Rileys kostnadsdrivere.....	31
2.3.3 Inntekts- /lønnsumhetsdrivere.....	33
2.3.4 Oppsummering av bedriftsspesifikke forhold.....	34
2.4 <i>Ekspansjonsbeslutninger.....</i>	35
2.5 <i>Andre utredningers funn</i>	36
2.6 <i>Oppsummering/delkonklusjon.....</i>	37
3. Metode.....	39
3.1 <i>Studieobjekt: Norske sparebanker</i>	39
3.2 <i>Forskningsdesign</i>	40
3.2.1 Forskningstilnærming	40
3.2.2 Forskningshensikt	41
3.2.3 Tidshorisont	42
3.2.4 Forskningsmetode	43

3.2.5	Datainnsamling	45
3.3	<i>Vurdering av datagrunnlagets troverdighet</i>	45
3.3.1	Reliabilitet.....	46
3.3.2	Begrepsvaliditet	47
3.3.3	Intern validitet.....	49
3.3.4	Ekstern validitet	50
3.4	<i>Presentasjon av analyseteknikker</i>	50
3.4.1	Korrelasjonsanalyse	50
3.4.2	Regresjonsanalyse.....	51
3.4.3	Kausalitet	53
3.4.4	Begrensninger ved utredningen	54
3.5	<i>Oppsummering</i>	54
4.	Bransjebeskrivelse og markedsavgrensning.....	56
4.1	<i>Markedsavgrensning</i>	56
4.2	<i>Sparebankbransjen, og utviklingen i den</i>	57
4.3	<i>Oppsummering og delkonklusjon</i>	60
5.	Konkurransanalyse.....	61
5.1	<i>Sparebankenes makromiljø</i>	61
5.1.1	Politiske og juridiske faktorer	62
5.1.2	Økonomiske faktorer	65
5.1.3	Sosiale faktorer	67
5.1.4	Teknologiske faktorer	69
5.1.5	Oppsummering av makroanalysen.....	70
5.2	<i>Bransjeanalyse</i>	72
5.2.1	Trussel fra potensielle inntrengere.....	73
5.2.2	Trussel fra substitutter.....	75
5.2.3	Kundemakt.....	80
5.2.4	Leverandørmakt	82
5.2.5	Intern rivalisering.....	85
5.2.6	Oppsummering av bransjeanalysen	87
5.3	<i>Oppsummering og delkonklusjon</i>	88
6.	Faktorer for lønnsomhet	90
6.1	<i>Normalisering av årsrapportene</i>	90

6.1.1	Ekskluderte observasjoner	91
6.2	<i>Viktige antagelser</i>	93
6.2.1	Skillet mellom før og etter fusjon	93
6.2.2	Bruken av bankplassregisteret	94
6.3	<i>Bakgrunn for faktorvalg</i>	94
6.4	<i>Presentasjon av faktorer</i>	95
6.4.1	Den avhengige variabelen.....	96
6.4.2	Størrelse	96
6.4.3	Andel kontorer i store, mellomstore og små kommuner.....	100
6.4.4	Andel utlånsaktivitet i ekspansjons- og bonusmarked.....	108
6.4.5	Andel utlånsaktivitet i bedriftsmarked.....	118
6.4.6	Antall årsverk og antall kontorer	122
6.5	<i>Øvrige korrelasjoner</i>	126
6.6	<i>Oppsummering og delkonklusjon</i>	128
7.	Dataanalyse av faktorenes lønnsomhetseffekt	130
7.1	<i>Utfordringer knyttet til endogenitet</i>	130
7.2	<i>Utforskende regresjoner</i>	131
7.2.1	Multipel regresjon (OLS).....	131
7.2.2	Multipel regresjon med Random Effects	136
7.3	<i>Hovedmodell</i>	137
7.3.1	Gjennomsnittlig forvaltningskapital	138
7.3.2	Andel kontorer i små kommuner	139
7.3.3	Andel i bonusmarked	140
7.3.4	Andel i bedriftsmarked	140
7.3.5	Årsverk i forhold til forvaltningskapital	141
7.3.6	Kontorer i forhold til forvaltningskapital.....	142
7.4	<i>Kontroll for sparebankkonsern</i>	143
7.5	<i>Tester for robusthet</i>	145
7.5.1	Ekskludering av én og én forklaringsvariabel	146
7.5.2	Antall årsverk som kontrollvariabel for størrelse	147
7.5.3	Kontroll for SpareBank 1-alliansen	147
7.5.4	Kontroll for ulik rapporteringsstandard	149
7.5.5	Kontroll for ekskluderte observasjoner.....	149

7.5.6	Oppsummering av robusthetstestene	150
7.6	<i>Tester for regresjonsforutsetningene</i>	150
7.6.1	Multikollinearitet	151
7.6.2	Normalitet	152
7.6.3	Autokorrelasjon.....	155
7.6.4	Linearitet.....	155
7.6.5	Oppsummering av regresjonsforutsetningene.....	157
7.7	<i>Oppsummering og delkonklusjon</i>	157
8.	Fremtidig lønnsomhet.....	159
8.1	<i>Sparebankbransjens fremtidige lønnsomhet</i>	159
8.1.1	Fremtidige makroomgivelser	159
8.1.2	Fremtidige konkurranseomgivelser	162
8.2	<i>Sparebankenes relative lønnsomhet i fremtiden</i>	164
8.2.1	Størrelse	164
8.2.2	Andel utlån i bonusmarkedet	164
8.2.3	Andel utlån i bedriftsmarkedet.....	165
8.2.4	Antall årsverk ift. forvaltningskapital	165
8.2.5	Andel kontorer i små kommuner	165
8.2.6	Antall kontorer ift. forvaltningskapital	166
8.3	<i>Oppsummering og delkonklusjon</i>	166
9.	Konklusjon	168
9.1	<i>Konklusjon på utredningens forskningsspørsmål</i>	168
9.2	<i>Konklusjon på utredningens problemstilling</i>	174
9.3	<i>Begrensninger ved utredningen og forslag til videre forskning</i>	174
	Litteraturliste	176
	Appendix.....	184
	<i>Innhenting av data</i>	184
	Fana Sparebank.....	184
	Helgeland Sparebank	185
	Sandnes Sparebank	187
	Sparebank 1 BV	188
	Sparebank 1 Nord-Norge	190
	Sparebank 1 SMN	191

Sparebank 1 SR-Bank	192
Sparebank 1 Østfold Akershus.....	193
Sparebank 1 Ringerike Hadeland.....	195
Sparebanken Hedmark	196
Sparebanken Møre	198
Sparebanken Sogn og Fjordane	199
Sparebanken Sør	200
Sparebank 1 Telemark	201
Sparebanken Vest.....	202
Sparebanken Øst	204

Tabelloversikt

Tabell 2-1 Oppsummering av bedriftsspesifikke forhold	35
Tabell 3-1 Oversikt over forskningsspørsmål og deres hensikt.....	42
Tabell 4-1 - GFK i 2016. Tall i tusen NOK. Kilde: (Finans Norge, 2017c).....	56
Tabell 6-1 Oversikt over ekskluderte observasjoner	92
Tabell 6-2 Presentasjon av utvalget.	93
Tabell 6-3 Tolkning av korrelasjonsstyrke. Kilde: (Evans, 1996).....	95
Tabell 6-4 Definisjon: Den avhengige variabelen	96
Tabell 6-5 Deskriptiv statistikk: Den avhengige variabelen.....	96
Tabell 6-6 Faktorer for størrelse	98
Tabell 6-7 Deskriptiv statistikk: Gjennomsnittlig forvaltningskapital	98
Tabell 6-8 Korrelasjon mellom relativ lønnsomhet og forvaltningskapital.....	100
Tabell 6-9 Definisjon på kommunestørrelser. Kilde: (Langøren, Løkken, & Aaberge, 2013)	100
Tabell 6-10 Eksempel: Helgeland Sparebank 2016.....	101
Tabell 6-11 Faktorer for filialstruktur.....	104
Tabell 6-12 Deskriptiv statistikk: Filialstruktur.....	105
Tabell 6-13 Korrelasjonsanalyse for relativ lønnsomhet og andeler i store og små kommuner	108
Tabell 6-14 Oversikt over hjemme-, ekspansjons- og bonusmarkeder.....	112
Tabell 6-15 Faktorer for geografisk utlånsstruktur	113
Tabell 6-16 Deskriptiv statistikk: Geografisk utlånsstruktur.....	113
Tabell 6-17 Korrelasjoner for andel i ekspansjonsmarked	116
Tabell 6-18 Korrelasjonsanalyse mellom relativ lønnsomhet og andel i bonusmarked	118
Tabell 6-19 Bedriftsmarkedsfaktor	119
Tabell 6-20 Deskriptiv statistikk: andel i personmarked	120
Tabell 6-21 Korrelasjoner for andel i bedriftsmarked	121
Tabell 6-22 Faktorer for årsverk og kontorer	123
Tabell 6-23 Deskriptiv statistikk: Årsverk og kontorer	123
Tabell 6-24 Korrelasjoner for årsverk og kontorer ift. forvaltningskapital	126
Tabell 6-25 Øvrige korrelasjoner mellom forklaringsvariabler.....	127
Tabell 6-26 Oversikt over hypoteser og foreløpige indikasjoner fra korrelasjonsanalyser ..	129
Tabell 7-1 Innledende OLS-regresjon (M1)	133

Tabell 7-2 Innledende OLS-regresjon (M2)	134
Tabell 7-3 Innledende OLS-regresjon (M3)	135
Tabell 7-4 Multippel regresjon med Random Effects (M4)	136
Tabell 7-5 Breusch and Pagan Lagrangian Multiplier test	137
Tabell 7-6 Hovedmodell (M3)	138
Tabell 7-7 Multippel regresjon med fixed effects.....	144
Tabell 7-8: M6: Ekskludering av antall kontorer ift. forvaltningskapital, M7: Ekskludering av antall årsverk ift. forvaltningskapital	146
Tabell 7-9: M8: Ekskludering av andel i bedriftsmarked, M9: Ekskludering av andel i bonusmarked	146
Tabell 7-10: M10: Ekskludering av andel kontorer i små kommuner, M11: Ekskludering av gjennomsnittlig forvaltningskapital	146
Tabell 7-11 Modell M12: Antall årsverk som kontrollvariabel for størrelse.....	147
Tabell 7-12 Modell M13: Kontroll for SpareBank 1-alliansen	148
Tabell 7-13 Kontroll for ulik regnskapsstandard	149
Tabell 7-14 Kontroll for ekskluderte observasjoner	150
Tabell 7-15 Variance Inflation Factors for multikollinearitet.....	152
Tabell 7-16 Shapiro-Wilk test for normalitet.....	154
Tabell 7-17 Wooldridge test for autokorrelasjon i paneldata	155
Tabell 7-18 Oppsummering av de ulike analyseteknikkenes resultater i forhold til våre hypoteser	158

Figuroversikt

Figur 1-1: Oversikt over den geografiske plasseringen til sparebankenes hovedkontorer	15
Figur 2-1 - Lag i en bedrifts omgivelser som kan påvirke lønnsomhet. Kilde: (Johnson et al., 2014).	17
Figur 2-2 - Betydningen av akronymet PESTEL. Kilde: (Johnson et al., 2014)	20
Figur 2-3 - PESTEL. Kilde: (Johnson et al., 2014)	22
Figur 2-4 - Porters fem konkurransekrefter. Kilde: (Porter, 1979).....	23
Figur 2-5 - Ekspansjonsbeslutninger - en analytisk prosess i seks steg. Kilde: (Jakobsen & Lien, 2001).....	35
Figur 4-1 - Antall Sparebanker i perioden 1922-2016. Kilde: (Sparebankforeningen, u.d.)..	58
Figur 4-2 - Utvikling antall ekspedisjonssteder i perioden 1981 – 2016. Kilde: (Finans Norge, u.d.)	59
Figur 4-3 - Utvikling totalt antall filialer i vårt utvalg i perioden 2010 - 2016. Tallmaterialet for grafen er hentet fra bankplassregistrene fra 2011-2017.	59
Figur 5-1 - Beregningsgrunnlag og forvaltningskapital i norske banker/bankkonsern. Kilde: (Finanstilsynet, 2016)	63
Figur 5-2 - Arbeidsledighet i Norge og sammenlignbare land og områder i perioden februar 2008 – oktober 2017. Kilde: (OECD, 2017).....	66
Figur 5-3 - Oppsummering av makrofaktorer som påvirker sparebankene.	72
Figur 5-4 - Brutto innlands gjeld til publikum per 30. juni 2016, fordelt på kredittkilder. Kilde: (Norges Bank, 2016).....	77
Figur 5-5 - Utestående verdi Oslo Børs og Nordic ABM. Tall i milliarder NOK. Kilde: (Eikrem & Aase, 2016).....	79
Figur 5-6 - Balansen til norskeide banker og OMF-kredittforetak. Kilde: (Norges Bank, 2016)	84
Figur 5-7 - Rentemarginer i prosent i perioden 1988 - 2016. Kilde: (SSB, u.d.)	86
Figur 5-8 Oppsummering av bransjekreftenes trusselnivå.	88
Figur 6-1 - Utvikling i forvaltningskapital (N=112).....	97
Figur 6-2 - Relativ lønnsomhet ift. forvaltningskapital for alle sparebanker (N=104).....	99
Figur 6-3 - Relativ lønnsomhet ift. forvaltningskapital for SpareBank 1-alliansen (N= 45)..	99
Figur 6-4 - Relativ lønnsomhet ift. forvaltningskapital for resterende sparebanker (N=59)..	99
Figur 6-5 Utvikling i antall kontor per kommunistørrelse (N = 112)	102
Figur 6-6 - Utvikling i antall kontor i store kommuner per sparebankstørrelse (N = 112) ..	102

Figur 6-7 - Utvikling i antall kontor i mellomstore kommuner per sparebankstørrelse (N = 112)	103
Figur 6-8 - Utvikling i antall kontorer i små kommuner per sparebankstørrelse (N = 112).....	103
Figur 6-9 Sammenheng mellom relativ lønnsomhet og andel kontorer i store og små kommuner (N = 104)	106
Figur 6-10 - Relativ lønnsomhet og andel kontorer i store og små kommuner for de 8 største sparebankene (N = 51).....	107
Figur 6-11 - Relativ lønnsomhet og andel kontorer i store og små kommuner for de 8 minste sparebankene (N = 53).....	107
Figur 6-12 Utlånsfordeling mellom geografiske markeder	112
Figur 6-13 - Relativ lønnsomhet og andel utlån i ekspansjonsmarked (N = 104).....	115
Figur 6-14 - Relativ lønnsomhet og andel utlån i ekspansjonsmarkedet for de 9 sparebankene med andel større enn 0 (N = 57)	115
Figur 6-15 Relativ lønnsomhet og andel utlån i ekspansjonsmarkedet for de 6 største sparebankene, med utlånsandel større enn 0 (N = 37), og for de 3 minste sparebankene med utlånsandel større enn 0 (N = 20).....	116
Figur 6-16 - Relativ lønnsomhet og andel i bonusmarked (N = 104).....	117
Figur 6-17- Relativ lønnsomhet og andel i bonusmarked for de 8 største (N=51) og 8 minste (N=53) sparebankene	117
Figur 6-18 - Utvikling i utlånsfordeling mellom person- og bedriftsmarkedet (N = 112) ...	119
Figur 6-19 - Relativ lønnsomhet sett opp mot andel i bedriftsmarked (N = 104)	120
Figur 6-20 - Relativ lønnsomhet sett opp mot andel i bedriftsmarkedet for de 8 største (N = 51) og 8 minste (N = 53) sparebankene.....	121
Figur 6-21 - Aggregert antall årsverk for samtlige sparebanker i 2010-2016 (N = 112).....	122
Figur 6-22 - Aggregert antall kontorer for samtlige sparebanker i 2010-2016 (N = 112)....	122
Figur 6-23 - Relativ lønnsomhet sett opp mot henholdsvis årsverk og kontorer ift. forvaltningskapital (N = 104)	124
Figur 6-24 - Relativ lønnsomhet sett opp mot årsverk ift. forvaltningskapital hos henholdsvis de 8 største (N = 51) og 8 minste (N = 53) sparebankene	125
Figur 6-25 - Relativ lønnsomhet sett opp mot kontorer ift. forvaltningskapital hos henholdsvis de 8 største (N = 51) og 8 minste (N = 53) sparebankene	125
Figur 7-1 Andeler i bonusmarkedet for SpareBank 1-aktører og resterende sparebanker (N = 104)	148
Figur 7-2 Histogram og Q-Q plott, gjennomsnittlig forvaltningskapital	152

Figur 7-3 Histogram og Q-Q plott, andel kontorer i små kommuner	153
Figur 7-4 Histogram og Q-Q plott, andel utlån i bonusmarked	153
Figur 7-5 Histogram og Q-Q plott, andel utlån i bedriftsmarked	153
Figur 7-6 Histogram og Q-Q plott, årsverk ift forvaltningskapital.....	154
Figur 7-7 Histogram og Q-Q plott, kontorer ift. forvaltningskapital.....	154
Figur 7-8 ACPR-plott for henholdsvis gjennomsnittlig forvaltningskapital og andel kontorer i små kommuner.....	156
Figur 7-9 ACPR-plott for henholdsvis andel utlån i bonusmarked og andel utlån i bedriftsmarked	156
Figur 7-10 ACPR-plott for henholdsvis årsverk ift. forvaltningskapital og kontorer ift. forvaltningskapital	156

1. Innledning

I dette kapitlet presenterer vi bakgrunnen, formålet og problemstillingen til utredningen, samt de avgrensningene vi har foretatt i arbeidet. Vi gir også en kort introduksjon til sparebankene i utvalget, før vi presenterer oppgavens struktur.

1.1 Bakgrunn

Sparebanknæringen har lange tradisjoner i Norge og har spilt en viktig rolle i samfunnet de siste 200 årene. De sikrer innskudd og gjør det mulig å spare på en trygg måte. De er også en kilde til kapital for privatpersoner og bedrifter, og er en viktig ressurs for fremdriften i samfunnet. Historisk har de hatt lokal forankring og bidratt sterkt til utviklingen av lokalsamfunnene de har vært en del av (Sparebankforeningen, u.d.).

I løpet av de siste årene har sparebankbransjen, som mange andre bransjer, blitt påvirket av digitalisering og stadig høyere endringstakt (Sparebankforeningen, u.d.). Bransjen utfordres nå av nye aktører, og må gjennomføre endringer for å beholde sin konkurransekraft. Sammen med den digitale endringstakten endrer også kundeatferden seg. Der kundene tidligere oppsøkte filialer, blir digital bankbruk nå mer og mer utbredt. Dette har ført til en betydelig nedleggelse av filialer – både hos sparebanker og forretningsbanker. Eksempelvis la SpareBank 1 Nord-Norge ned over 20 filialer i 2016 (Holdal, 2016). De forklarte nedleggelsen med den endrede kundeatferden, og konstaterte at det var små filialer som ble lagt ned. Brorparten av de nedlagte filialene ble før nedleggelsen bemannet med rundt ett årsverk, og hadde i mange tilfeller begrensede åpningstider. Også mindre sparebanker legger ned kontorer. Helgeland Sparebank har eksempelvis lagt ned seks kontorer i 2017, hvilket utgjorde om lag 50 prosent av deres kontormasse (Pedersen, 2017). De forklarte også nedleggelsene med endret kundeatferd og redusert etterspørsel etter fysisk tilstedeværelse. Videre poengterte de at bankene møter sterk konkurranse og opplever et konstant kostnadspress.

Nedleggelse av kontorer og overgang til mer digital bankbruk gjør at sparebankene i større grad enn tidligere kan tilby tjenester til kunder som befinner seg utenfor deres umiddelbare nærhet. Siden kundene ikke etterspør fysisk tilstedeværelse i like stor grad som før, kan det nå bli like aktuelt for sparebanker å konkurrere om kunder i andre områder. Altså medfører ikke

endringene bare utfordringer, men også muligheter. Derfor vil det være interessant å se hvordan dette påvirker lønnsomheten til sparebanknæringen.

1.2 Formål og problemstilling

Formålet med oppgaven er å se nærmere på to aspekter i sparebanknæringen og hvordan de påvirker lønnsomhet i bransjen. Mer spesifikt ser vi på fysisk tilstedeværelse i form av kundekontaktpunkter (filialer/kontorer) og utlånsdemografi. Gjennom oppgaven vil uttrykkene filial og kontor benyttes om hverandre, men ha samme betydning (kundekontaktpunkter). Hva gjelder utlånsdemografi definerer vi dette som fordeling av utlån mellom ulike segmenter, både når det kommer til hvilke kunder det lånes ut til og hvor i landet de befinner seg. Vi har utarbeidet følgende problemstilling:

Hvordan påvirker egenskaper ved sparebankenes filialstruktur og utlånsdemografi de opplevde lønnsomhetsvariasjonene blant norske sparebanker?

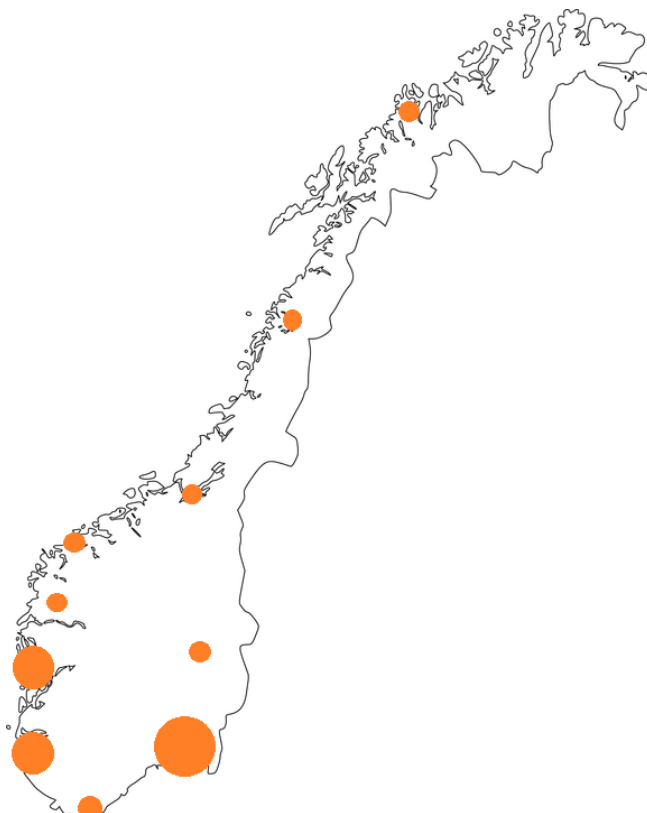
For å besvare problemstillingen har vi formulert 5 forskningsspørsmål:

1. *Hva karakteriserer den norske sparebankbransjen i dag, samt utviklingen i den?*
2. *Hva karakteriserer konkurransearenaen til norske sparebanker i dag, og hvilke trender utpeker seg?*
3. *Hvilke faktorer ved de norske sparebankenes filialnett og utlånsdemografi kan forklare lønnsomhetsvariasjoner i dagens marked?*
4. *Hvilke av de presenterte faktorene påvirker relativ lønnsomhet i den norske sparebankbransjen?*
5. *Hvordan kan de identifiserte faktorene – både eksterne og interne – påvirke fremtidig lønnsomhet i sparebankbransjen?*

Forskningsspørsmålene reflekteres i utredningens struktur, og spørsmålene besvares sekvensielt. I de tilfellene hvor det er relevant med underspørsmål til forskningsspørsmålene presenteres de underveis i utredningen.

1.3 Avgrensning

Utredningen er avgrenset til å gjelde norske sparebanker med forvaltningskapital på mellom 15 og 190 milliarder kroner. Dette har resultert i et utvalg bestående av 16 sparebanker. Spennet i forvaltningskapital er valgt for å analysere sparebanker av ulik størrelse, slik at vi får med variasjoner som kan oppstå innad i næringen. På grunn av den begrensede tiden vi har til rådighet i arbeidet med utredningen, har vi vurdert det som for arbeidskrevende å øke intervallet til å inkludere banker med lavere forvaltningskapital enn 15 milliarder. Vi anser uansett sparebankene i utvalget som de mest innflytelsesrike på næringens totale lønnsomhet, da de representerer de 16 største aktørene i næringen, og vi tror heller ikke at et utvidet intervall ville resultert i vesentlig forskjellige resultater. Sparebankene i utvalget er plassert rundt omkring i hele Norge, og utredningen fanger derfor opp geografiske variasjoner i lønnsomhet. Kartet i figur 1-1 viser en oversikt over sparebankenes hovedkontorer. De minste prikkene viser én sparebanks hovedkontor, de mellomstore prikkene indikerer at to sparebanker har hovedkontor der, mens den største prikken representerer hovedkontoret til fem sparebanker.

Figur 1-1: Oversikt over den geografiske plasseringen til sparebankenes hovedkontorer

Utredningen er videre avgrenset til å gjelde perioden 2010-2016. Vi ønsker å se på flere år for å få et tilstrekkelig antall observasjoner og for å kunne analysere utviklingen over tid. Likevel vil vi unngå finanskrisårene 2007 og 2008, samt rebalanseringsåret 2009, da dette kan få innvirkning på funnene våre. Tallmaterialet som ligger til grunn for analysene er innhentet fra sparebankenes årsregnskaper i perioden, mens oversikten over bankenes kontorer er innhentet fra Finans Norge sine bankplassregistre.

1.4 Struktur

Utredningen er inndelt i totalt 9 kapitler. I *kapittel 2* presenterer vi den teoretiske referanserammen utredningen er basert på. I *kapittel 3* presenterer den metodiske tilnærmingen som ligger til grunn for utredningen. I *kapittel 4* besvarer vi forskningsspørsmål 1, ved å gi et oversiktsbilde over sparebankbransjen og utviklingen i den, før vi på nytt presiserer utredningens markedsavgrensning. *Kapittel 5* benyttes til å gjennomføre en analyse av konkurransesituasjonen til norske sparebanker og vi besvarer med det forskningsspørsmål 2. I *kapittel 6* benytter vi innsikt fra kapittel 5, samt teori om bedriftsspesifikke forhold, for å danne hypoteser om hvilke faktorer som påvirker sparebankenes lønnsomhet, og hvordan. Dermed besvares også forskningsspørsmål 3. Videre besvarer vi forskningsspørsmål 4 i *kapittel 7*, ved å gjennomføre analyser av hvordan faktorene påvirker sparebankenes lønnsomhet. Her ender vi opp med en hovedmodell som kan tenkes å forklare en del av lønnsomhetsvariasjonen i bransjen. I *kapittel 8* besvarer vi det siste forskningsspørsmålet ved å bruke funnene fra tidligere kapitler til å diskutere fremtidig lønnsomhet i sparebanknæringen, før vi til slutt, i *kapittel 9*, oppsummerer utredningen, konkluderer, diskuterer svakheter og foreslår videre forskning på området.

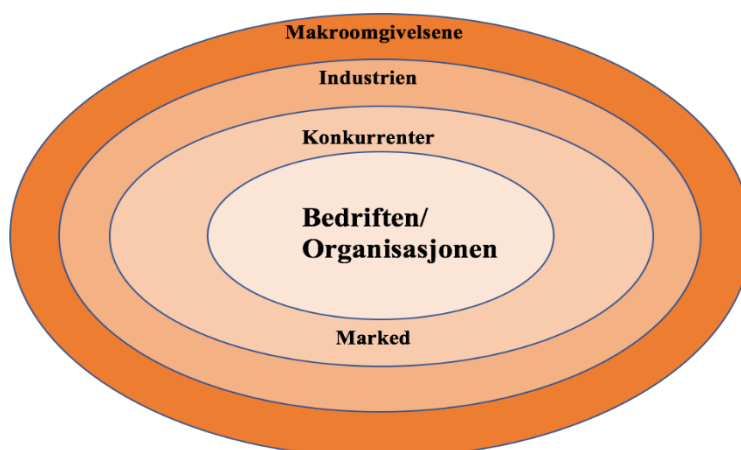
2. Teoretisk referanseramme for utredningen

I dette kapitlet presenterer vi det teoretiske fundamentet som anvendes i utredningen. Teorigrunnlaget velges med utgangspunkt i utredningens studieobjekt og problemstilling. Formålet med litteraturgjennomgangen er å finne teori som gjør det mulig å forklare lønnsomhetsvariasjoner innad i sparebankbransjen.

Innledningsvis, i kapittel 2.1, tar vi for oss debatten om hvorvidt det er bedriftsinterne eller -eksterne forhold som påvirker lønnsomhet i størst grad. Deretter diskuterer vi teori knyttet til bedriftens eksterne omgivelser i kapittel 2.2, før vi ser på teori knyttet til bransjespesifikke forhold i kapittel 2.3. I kapittel 2.4 diskuterer vi hensyn som må tas i forbindelse med ekspansjonsbeslutninger, og i kapittel 2.5 presenterer vi funn fra tidligere utredninger som har analysert lønnsomhet i sparebankbransjen.

2.1 Innledende om den teoretiske referanserammen

I en verden påvirket av teknologiske nyskapninger og kontinuerlig utvikling er det essensielt for bedrifter å ha kontroll på sine omgivelser og den tilhørende konkurransesituasjonen (Johnson, Whittington, Scholes, Angwin, & Regnér, 2014). For å forstå hvordan omgivelsene fungerer er det videre nyttig å gjennomføre en analyse av dem. Konkurransesituasjonen er komplisert og avhenger av flere forhold, noe vi tar hensyn til i analysen. Figur 2-1 viser hvilke lag av en bedrifts omgivelser som kan påvirke lønnsomheten.

Figur 2-1 - Lag i en bedrifts omgivelser som kan påvirke lønnsomhet. Kilde: (Johnson et al., 2014).

Det er hensiktsmessig å starte med en analyse av makroomgivelsene før man gjennomfører en mer bransjespesifikk analyse, fordi det da er enklere å se de bransjespesifikke forholdene i et helhetlig perspektiv (Johnson et al., 2014). Således får man en mer utfyllende forståelse av hvordan bransjen fungerer. Makroomgivelsene danner grunnlaget for lønnsomhet i bransjen, samt hvilke hensyn bedriftene må ta vedrørende egen drift. For å belyse dette vil vi benytte PESTEL-rammeverket, som presenteres i kapittel 2.2.1. De bransjespesifikke elementene vil videre danne grunnlaget for lønnsomheten til de enkelte aktørene, hvor mye profitt hver enkelt aktør sitter igjen med og hvor høy intern rivalisering det er i bransjen. For å analysere de bransjespesifikke forholdene benytter vi Porters (1979) fem konkurransekrefter. Denne modellen gjennomgår vi i kapittel 2.2.2.

Hvilke av elementene som i størst grad påvirker bedriften har vært gjenstand for debatt i en årrekke (Roquebert, Phillips, & Westfall, 1996). I praksis har denne debatten imidlertid vært begrenset, og primært handlet om neglisjering av andres synspunkter. De med bakgrunn i strategisk ledelse har fokusert på markedets påvirkning, mens de med industriell-økonomisk bakgrunn har fokusert mer på bedriftsinterne forhold. Den industriell-økonomiske skolen så opprinnelig på bedrifter innenfor samme bransje som strategisk like på alle felt, utenom skala (Weiss, 1971; Rumelt, Schendel, & Teece, 1994). I følge Porter (1991) fokuserte de på å fange kompleksiteten i de mange forholdene, og var ofte bedre egnet til dette enn strategene. Som et resultat ble selve industrien hovedfokus for analysene (Roquebert, Phillips, & Westfall, 1996). Forskjeller mellom bedrifter ble også sett på som et resultat av bedriftsinterne forhold, mer spesifikt på grunn av ulike lederstiler. Klassiske strategiske modeller så på sin side konkurransefortrinn som et resultat av både eksterne og interne forhold, kjent som muligheter og styrker anvendt mot trusler og svakheter for den enkelte bedrift.

De to stilene eksisterte lenge parallelt, men på 1970- og 80-tallet undergikk de begge store skift (Roquebert, Phillips, & Westfall, 1996). Dette gjaldt endringer i en del grunnleggende forutsetninger, og en spesifikk endring knyttet til hvilken enhet som var gjenstand for analyser. Årsaken var blant annet de nyklassisk-økonomiske teoriens utfordringer med å forklare lønnsomhetsforskjeller innad i industrier.

Det er flere studier som har undersøkt hvorvidt det er bedriftsinterne eller –eksterne faktorer som har sterkest påvirkning på bedrifters lønnsomhet (blant annet Schmalensee, 1985; Rumelt, 1991; Roquebert, Phillips, & Westfall, 1996; McGahan & Porter, 1997). Disse har ofte generert ulike resultater. Eksempelvis fant Schmalensee (1985) at bedriftseksterne faktorer var

viktige (ca. 20 % av lønnsomhetsvariasjonene), mens bedriftsinterne faktorer ikke hadde særlig påvirkning. Samtidig fant Rumelt (1991) at 45 % av variasjonen skyldtes bedriftsinterne forhold, og at industrirelaterte faktorer kun utgjorde mellom 9-16 % av variasjonen. Det er dog store metodiske forskjeller mellom de to studiene, og Rumelt (1991) hadde blant annet en mye bredere definisjon når det kom til hva som kunne klassifiseres som bedriftsinterne forhold. Også McGahan & Porter (1997) og Roquebert, Phillips, & Westfall (1996) konkluderte med at bedriftsinterne forhold var viktigst, selv om McGahan & Porter (1997) fikk liknende tall som Schmalensee (1985) hva gjaldt påvirkningen fra bedriftseksterne faktorer.

I 2015 gjennomførte Saeed, Yousafzai, Paladino & de Luca (2015) en metastudie hvor de analyserte resultatene fra 232 uavhengige studier (N=38 051) med fokus på hvordan eksterne kontra interne ressurser påvirket bedrifters konkurransefortrinn. Studien hadde flere formål. Den skulle blant annet dekke behovet for en komparativ analyse av ulike strategiske tilnærminger (internt kontra eksternt fokus) og ville samtidig se nærmere på hvordan dette påvirket bedrifters innovasjonsevne. Forskerne konkluderte med at et eksternt fokus hadde sterkest påvirkning på et firmas relative lønnsomhet, mens et internt fokus hadde sterkest effekt på bedrifters innovasjonsevne.

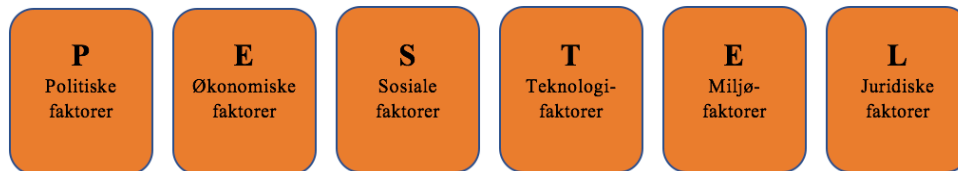
Basert på de overnevnte studiene velger vi å supplere våre analyser med teori om både bedriftseksterne og –interne forhold, da det ikke er noe empirisk belegg for å si at det kun er én av retningene som kan forklare bedrifters lønnsomhet. Vi mener også at vi da oppnår et så helhetlig innblikk i lønnsomhetsvariasjonene som mulig. Teorier om bedriftseksterne forhold vil anvendes i kapittel 5 og 8, mens teorier om bedriftsinterne forhold vil anvendes i kapittel 6 og 7.

2.2 Bedriftens eksterne omgivelser

I dette kapittelet presenterer vi rammeverkene som benyttes for å analysere en bedrifts eksterne omgivelser. Først presenterer vi PESTEL-rammeverket som benyttes til analyse av bedriftens makroomgivelser. Deretter presenterer vi Porters (1979) fem konkurransekrefter, som benyttes for å analysere de mer bransjespesifikke forholdene. En gjennomgående antakelse i begge rammeverkene er at de eksterne omgivelsene til bedriften har påvirkning på bedriftens lønnsomhet.

2.2.1 PESTEL – rammeverk for analyse av makroomgivelser

PESTEL-rammeverket er et av flere rammeverk (inkludert «PEST» og «STEEPLE»), som kategoriserer egenskaper i makroomgivelsene til bedrifter/bransjer i ulike nøkkelfaktorer (Johnson et al., 2014). Bokstavene i akronymet står for tilhørende faktorer som har relevans for, og påvirker, bransjen. Mer spesifikt står de for henholdsvis:

Figur 2-2 - Betydningen av akronymet PESTEL. Kilde: (Johnson et al., 2014)

Av de mange faktorene er ikke alle rent markedsrelaterte. Rammeverket tar dermed høyde for at bransjelønnsomhet også påvirkes av ikke-økonomiske aspekter. I praksis henger de ulike faktorene sammen og vil også påvirke hverandre. Likevel vil en systematisk vurdering av faktorene gi nyttig innsikt i makroomgivelsene aktørene i en bransje må forholde seg til (Johnson et al., 2014). Vi skal nå se nærmere på de ulike faktorene, og hvilke elementer som er viktige å ta hensyn til i en analyse. Vi bruker Johnson et al. (2014) sine definisjoner dersom ikke annet presiseres.

Politiske faktorer setter søkelyset på rollen til myndighetene og andre politiske institusjoner. Staten opptrer gjerne som en direkte økonomisk aktør – enten som kunde, leverandør eller eier av ulike selskaper. Videre vil elementer som styresett, politisk stabilitet, samfunnsstruktur, skatter og avgifter, restriksjoner for enkelte næringer, migrasjonspolitikk, handelsavtaler med andre land, hvor åpen økonomien er, samt helse- og utdanningssystem også være sentrale elementer å se på.

Økonomiske faktorer ser på hvordan den generelle økonomiske tilstanden i markedet påvirker aktørene i bransjen. Her ser man på elementer som BNP, sysselsetting, inflasjon, konjunktursykluser, valutakurser og rentenivå. Det vil også være aktuelt å se på utviklingen i relaterte næringer.

Sosiale faktorer har fokus på den demografiske utviklingen i landene bransjen opererer i, samt hvordan kulturelle elementer kan ha implikasjoner for driften. Viktige elementer som inngår i sosiale faktorer er aldersfordelingen i befolkningen, utdanningsnivå, livsstil, holdninger til

innenlandsk og utenlandsk handel, fokus på miljø/bærekraft, inn- og utvandringsrater, samt kjøpekraft.

Teknologiske faktorer ser på viktigheten av teknologisk utvikling, hvilket inkluderer implementering av teknologi i både markedet og bransjen. Her har det vært en formidabel utvikling de siste tiårene med fremveksten av internett, ulike IT-løsninger, nano- og bioteknologi, avanserte datamaskiner og digital samhandling. Fremover kan utnyttelse av Big Data og robotisert prosessautomatisering (RPA) bli avgjørende for en del bransjer. I tillegg blir utvikling av digitale tjenester og digital tilstedeværelse essensielt. Tilnærmet uavhengig av bransjetilhørighet vil en bedre anvendelse av teknologiske løsninger gi fordeler for bedriften. Videre vil digitaliseringsgraden i markedet og for innbyggerne være et viktig element.

Miljømessige faktorer favner om et vidt spekter av elementer, men har primærfokus på såkalte «grønne» miljøsaker. Dette inkluderer blant annet utslipp og forurensning, avfallshåndtering og klimaforandringer. Ofte er det reguleringer knyttet til slike saker som kan medføre ekstra utgifter (for eksempel knyttet til regulering av utslipp), men det kan også føre til muligheter for bedrifter. Et eksempel på sistnevnte er bedrifter som innhenter havplast og gjenvinner dette til bruk i produktene sine. De miljømessige faktorene har særlig innvirkning i markeder hvor det er en høy andel miljøbevisste konsumenter. Hvilke naturressurser som er tilgjengelig i ulike land vil også være et viktig aspekt.

Juridiske faktorer omhandler lover og reguleringer – nasjonale og internasjonale – som kan påvirke driften til bedriftene i en bransje. Dette kan for eksempel være arbeidsmiljømessige reguleringer, reguleringer som hemmer sammenslåing av bedrifter, eller nye skatteregler knyttet til import eller eksport.

Samsillet mellom de ulike faktorene i rammeverket og bedriften/bransjen illustreres i figur 2-3 under.

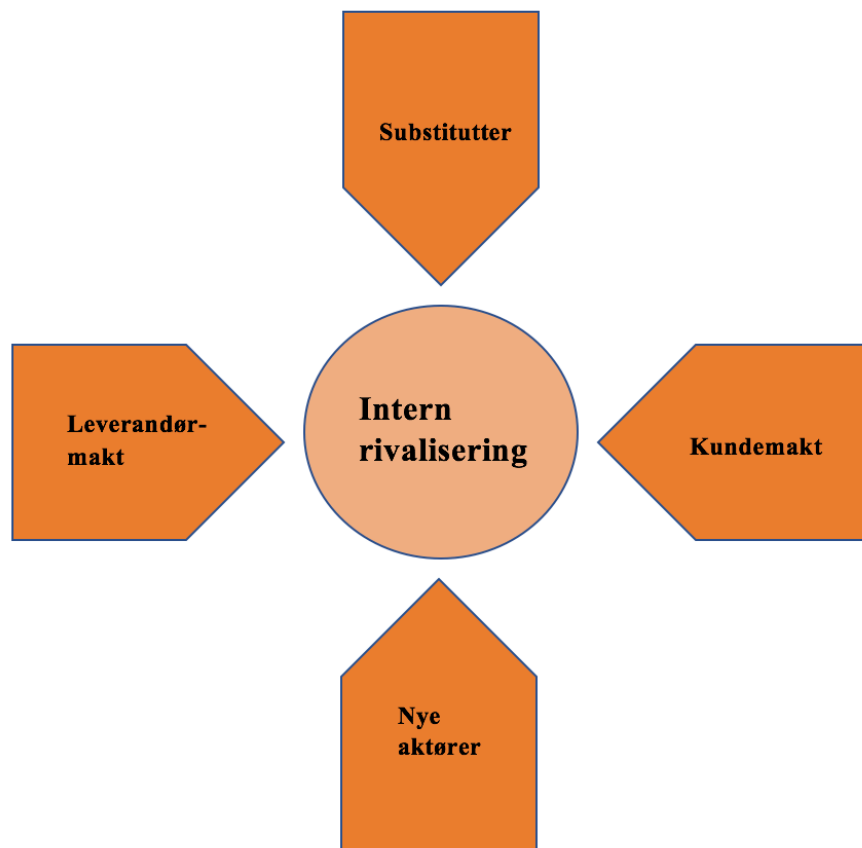
Figur 2-3 - PESTEL. Kilde: (Johnson et al., 2014)

En analyse basert på PESTEL-rammeverket vil kun gi et her-og-nå-bilde av makromiljøet som omgir bransjen, fordi det er en statisk modell. Elementer som er relevante for analysen i dag trenger derfor ikke være aktuelle i fremtiden. Likeledes trenger det ikke være relevant å vurdere samtlige faktorer i tilknytning til alle analyser, og en bør foreta en vurdering av hvilke faktorer som synes relevante for det enkelte analyseformålet. Irrelevant informasjon knyttet til ikke-relevante faktorer kan potensielt overskygge betydningen av relevant informasjon og dermed skape et feilaktig bilde av en bransjes makroomgivelser.

2.2.2 Porters fem konkurransekrefter – rammeverk for bransjeanalyse

Porters fem konkurransekrefter (The Five Forces Model) er et rammeverk for analyse av en bransjes konkurransesituasjon. Den ble publisert for første gang i mars-/april-utgaven av Harvard Business Review i 1979, og har siden påvirket strategisk tenkning. Rammeverket vurderer hvordan fem aspekter påvirker konkurransesituasjonen innad i en bransje. Disse fem aspektene er kunde- og leverandørmakt, trussel fra potensielle inntrengere, trussel fra substitutter, og intern rivalisering blant etablerte aktører i bransjen (Porter, 1979).

Den kollektive styrken til disse kreftene indikerer det maksimale profittpotensialet til en bransje/næring (Porter, 1979). I noen bransjer (for eksempel dekk og stål) er den kollektive styrken til kreftene *intens*. Dette fører til at få om ingen aktører klarer å levere imponerende ROI (Return on Investment). I andre bransjer (for eksempel oljeservice og brus) kan kreftene ha en *mild* kollektiv kraft, hvilket gjør det mulig for aktørene å levere høyere ROI. Samspillet mellom de ulike kreftene er illustrert i figur 2-4 under.

Figur 2-4 - Porters fem konkurransekrefter. Kilde: (Porter, 1979)

Den horisontale aksen omtales gjerne som *fordelingsaksen*. Kreftene som hersker her bestemmer hvilke aktører som «stikker av med kaken». Den vertikale delen av figuren omtales som *rivaliseringsaksen*, og det er her det bestemmes hvor mange som må dele på den. Disse to aksene indikerer at jo større rivalisering, jo mer verdi blir fordelt til kundene (Jakobsen & Lien, 2001). Videre skal vi se nærmere på de ulike kreftene og hva som kjennetegner dem. Vi bruker gjennomgående Porter (1979) sine egne definisjoner av kreftene dersom ikke annet presiseres.

Trussel fra potensielle inntrengere

Nye aktører vil ofte gjøre krav på markedsandeler og substansielle ressurser i bransjen. De eksisterende bedriftene får dermed tøffere konkurranse og lavere lønnsomhet. Hvorvidt denne trusselen er alvorlig eller ikke avhenger av om det eksisterer inngangsbarrierer, samt hvilken reaksjon nye aktører kan forvente seg av de etablerte aktørene. Hvis det er sterke inngangsbarrierer, samt at nykommere kan forvente seg sterk konkurranse fra de etablerte aktørene, vil ikke nye aktører være en seriøs trussel. Spesielt viktige inngangsbarrierer kan være stordriftsfordeler, kundelojalitet, kapitalbehov, investeringsbehov (som er «sunk cost» for de etablerte aktørene), tilgang til distribusjonskanaler, og reguleringer fra myndigheter og rettsvesen i det aktuelle markedet.

Kunde- og leverandørmakt

Konkurransesituasjonen vil videre påvirkes av kunde- og leverandørmakten som råder i bransjen. Leverandører kan utvise leverandørmakt ved å for eksempel heve prisen eller redusere kvaliteten. Sterke leverandører kan, ved en økning i pris, presse profitten ut av en bransje, gitt at bransjeaktørene ikke klarer å kompensere for de økte kostnadene med en tilsvarende økning i egen pris. Kunder kan likeledes presse prisene ned eller kreve høyere kvalitet, som vil påvirke bransjens profitt i negativ retning. Makten til en kunde- eller leverandørgruppe avhenger av ulike karakteristika i markedssituasjonen, inkludert den relative viktigheten av et bestemt produkt/tjeneste sammenlignet med andre produkter/tjenester som tilbys i bransjen.

For at en leverandørgruppe skal være mektig må den være dominert av få selskaper, og den må være mer konsentrert enn industrien/bransjen den selger til. Dersom dette ikke er tilfellet vil leverandørene måtte konkurrere kraftigere seg imellom, hvilket vil svekke leverandørmakten. Leverandøren bør heller ikke forholde seg til bransjer som er spesielt viktige for inntjeningen. Dersom leverandøren er avhengig av å levere til en spesifikk bransje vil kundene kunne presse leverandøren på pris. Videre vil leverandørgruppen være mektigere dersom den er en reell trussel til nedstrøms integrasjon i bransjen kunden opererer i.

Produktene som selges bør også være unike/differensierte, eller ha opparbeidede byttekostnader. Hvis ikke vil det være enklere for kundene å velge substitutter. Apple er i våre øyne et godt eksempel på et selskap som opparbeider byttekostnader for sine kunder. De får kundene til å bli godt integrert i et økosystem av tjenester (iMessage, iCloud osv.), slik at

kundene opplever det som et tap å ikke kunne benytte disse tjenestene lenger. Dette kan gjøre det mindre sannsynlig at kundene vil bytte til en annen leverandør.

For mektige kundegrupper stilles det andre krav. For det første vil en mektig kundegruppe gjerne være konsentrert og/eller handle i store kvanta. Jo større kvanta som handles, jo viktigere vil den være for leverandøren isolert sett, da det å miste gruppen vil være dårlig for forretningene til leverandøren. Produktene som kjøpes er ofte standardiserte og tilbys av mange aktører. Kunden er derfor ikke avhengig av én spesifikk leverandør, og kan enkelt velge den som har det beste tilbudet. Videre utgjør produktene den kjøper fra bransjen kun en liten komponent i kundens eget produkt, og står bare for en brøkdel av totalkostnaden av det produktet. Kundegruppen vil være enda mektigere om den genererer lite profitt, fordi den da har et sterkere insentiv til å presse leverandøren på pris. Bransjens produkt er videre lite viktig når det kommer til kvaliteten på produktet eller tjenesten kunden selv produserer. Sist, men ikke minst, er kundegruppen mektigere om den er en seriøs trussel til oppstrøms integrasjon.

Trussel fra substitutter

Et substitutt kan sies å være noe som utfører samme funksjon som noe annet (Jakobsen & Lien, 2001). Substitutter utgjør en reell trussel i de fleste, om ikke alle, bransjer (Porter, 1992). Ved å sette et øvre pristak som en bransje kan ta for sine produkter, fører substitutter til at det maksimale profittpotensialet til bransjen reduseres. Med mindre bransjen kan øke kvaliteten på produktet eller differensiere det, vil de trolig lide når det kommer til inntjening og vekst. Jo mer attraktivt bytteforhold mellom pris og kvalitet substituttet leverer, jo mer stødig står det øvre pristaket som substituttet fastsetter.

Intern rivalisering

Hvor intens rivaliseringen mellom de etablerte aktørene i bransjen er, avhenger av flere forhold, og gjenspeiles i form av priskonkurranse, nye produktlanseringer og markedsføringskampanjer. For at en bransje skal oppleve intens rivalisering kreves det mange konkurrenter, som er tilnærmet likeverdige når det kommer til størrelse og makt. Bransjens vekst er gjerne lav, slik at kampen om markedsandeler er viktigere. Produktene/tjenestene som leveres mangler differensiering og byttekostnader, og gjør det vanskeligere for bedriftene i bransjen å segmentere seg. Det er også høye utgangsbarrierer, hvilket gjør det mindre aktuelt for bedriftene å forlate bransjen til fordel for nye forretningsområder. Konkurrentene vil ofte være ulike når det kommer til strategi, opprinnelse og «personlighet», og vil derfor kunne

agere svært forskjellig i ulike situasjoner. Videre vil høye faste kostnader eller lett bederverlige produkter være gode utgangspunkt for intens rivalisering, da det kan friste til å kutte priser.

Rammeverkets begrensninger

Selv om Porters fem konkurransekrefter er en svært innflytelsesrik modell, er den også blitt kritisert for sine begrensninger (Jakobsen & Lien, 2001). Hovedproblemet er at den ikke fokuserer på verdiskapning, men utelukkende på verdikapring. Dermed skildrer den ikke muligheten for verdiskapning i form av samarbeid. Nalebuff & Brandenburger (1996, referert i Jakobsen & Lien, 2001) var de første som videreutviklet rammeverket til å inkludere samarbeid i form av komplementører¹, i tillegg til konkurrenter, kunder og leverandører.

Modellen er heller ikke en fullverdig teori, men en sammensetning av deler fra tidligere utformede teorier (Jakobsen & Lien, 2001). Samtidig er det ikke mulig å konkludere med årsakssammenhenger på bakgrunn av rammeverket, og dermed heller ikke mulig å bruke rammeverket for å belyse styrken til kreftene.

2.3 Bedriftsspesifikke forhold

Produksjonsvolum er en viktig kostnadsdriver, og har vært gjenstand for mange viktige analyser innenfor økonomistyringsfeltet (Hoff, 2016). Eksempler på dette er dekningsbidragsanalyser, selvkostanalyser, kostnad-volum-analyser og nullpunktsanalyser. Volumtankegangen tar utgangspunkt i klassisk mikroøkonomisk litteratur, og har vært dominerende innenfor økonomistyringsfeltet (Shank, 1989). Sammen med læring (sett i sammenheng med læringskurven) har det vært den prevalente forklaringen på kostnadsbildet til en bedrift, og det er først på 1980-tallet at økonomistyringslitteraturen også begynte å se på andre elementer (Kaplan, 1983; Shank, 1989). Volum vil imidlertid ikke kunne gi tydelige indikasjoner på kostnadsatferden til bedriftene alene, og sett i et mer strategisk perspektiv er det andre elementer som spiller inn (Shank, 1989). Således et kostnadsatferden til en bedrift et samspill mellom flere kostnadsdrivere (Porter, 1985; Shank, 1989; Shank & Govindarajan, 1993).

¹ Komplementaritet vil si at den opplevde verdien av produktene er større når kunden har tilgang på de samtidig enn hver for seg (Jakobsen & Lien, 2001). Komplementører er bedrifter som produserer eller leverer komplementære produkter og/eller tjenester.

En av de første som brukte begrepet kostnadsdriver var Porter (1985). Han identifiserte 10 strukturelle faktorer som kunne påvirke kostnadsbildet til bedriften. Disse kommer vi tilbake til i delkapittel 2.3.1. Riley videreutviklet disse driverne, og delte de inn i strukturelle og operasjonelle drivere (Shank, 1989; Hoff, 2016). Vi vil presentere disse i delkapittel 2.3.2.

Nye kostnadsdrivere gjorde at selskapenes styringssystemer trengte fornyelse, noe Robert S. Kaplan var tidlig med å påpeke. I sin artikkel *Measuring Manufacturing Performance: A New Challenge for Managerial Accounting Research* fra 1983 forklarte han hvordan eldre økonomistyringsteknikker ikke var like anvendbare i en verden som stadig var i endring. De eldre teknikkene baserte seg på masseproduksjon av et modent produkt med kjente karakteristika og kjent teknologi; og tok forbehold om både stabilt miljø og stabil kostnadsstruktur. Dette er sjeldent tilfelle i dagens samfunn. Disse utfordringene, samt andre problemer knyttet til datidens økonomistyringssystemer, førte til at Johnson & Kaplan (1987) innledet «Relevance Lost»-debatten. Hovedproblemet var at økonomistyringssystemene ga informasjon for sent, samt at informasjonen var for aggregert og forvrengt. Den hadde derfor ikke reell nytteverdi for bedriftens ledere, og kunne ikke benyttes som grunnlag for planer og beslutninger. Debatten resulterte blant annet i implementering av systemer som ABC² og balansert målstyring, og var en bakenforliggende årsak til utviklingen av Beyond Budgeting (Bjørnenak, 2010). ABC-tankegangen introduserte, på lik linje med Porter og Riley, flere kostnadsdrivere (Hoff, 2016). Vi anser likevel Porter og Riley sine teorier som mer aktuelle for vår utredning, og vil fokusere på disse videre.

De overnevnte teoriene fokuserer nesten utelukkende på kostnader. Det vil følgelig være gunstig å supplere med empiri om hva som driver inntekter. I følge Banker & Johnston (2006) er det ingen samlet teori eller klassifisering rundt kostnad, verdi, inntekts- og profittdrivere, og samspillet faktorene imellom. Det vil derfor være nødvendig for forskere innenfor økonomistyringsfeltet å benytte strategi, markedsføring og empiriske analyser for å få mer informasjon om tematikken. I delkapittel 2.3.3 vil vi således supplere teoriene til Porter og Riley med empiri om inntektsdrivere.

² Activity-based costing, eller aktivitetsbasert kalkulasjon

2.3.1 Porters kostnadsdrivere

Etter at Michael E. Porter hadde presentert fundamentet for konkurransestrategi og hvorfor det var viktig, ga han i 1985 ut boken *Competitive Advantage*. Der forklarte han hvordan man kunne gjennomføre strategiene med mål om å oppnå konkurransefortrinn. I 1992 ble boken oversatt til norsk og gitt ut under tittelen *Konkurransefortrinn*. Det er denne versjonen vi har benyttet som referanseverk i utredningen.

Et viktig element for økt lønnsomhet var økt forståelse for hvordan kostnadene oppfører seg i selskapet. Porter (1992) pekte på en rekke strukturelle faktorer som kunne påvirke kostnadene, og omtalte disse som kostnadsdrivere. Videre ville én aktivitets kostnad ikke nødvendigvis påvirkes av kun én driver, men heller av samspillet mellom flere drivere. Likeledes ga han uttrykk for at bedrifter innenfor samme bransje kunne påvirkes av forskjellige drivere, da verdikjeden deres kunne være svært annerledes. Han konstaterte at bedrifter i større eller mindre grad kunne kontrollere disse faktorene, og at det derfor var viktig å ha et bevisst forhold til dem.

Samlet sett kom Porter frem til 10 strukturelle kostnadsdrivere. Disse har i ettertid inspirert ny forskning på området, noe vi kommer tilbake til senere. Porters (1992) 10 kostnadsdrivere er: stordriftsfordeler, læring, kapasitetsutnyttelse, bindeledd, samarbeid, integrasjon, timing, strategiske policyvalg, lokalisering og institusjonelle faktorer. Hver av disse har en særegen innflytelse på det totale kostnadsbildet til bedriften, og vil således være viktige for hvorvidt bedriften når sine kostnads- og lønnsomhetsmål eller ikke. I de påfølgende avsnittene vil vi presentere de ulike kostnadsdriverne og forklare vesentlige elementer rundt hver enkelt.

Stordriftsfordeler og –ulemper

Stordrifts- eller skalafordeler kan forekomme i tilfeller hvor man klarer å drive mer effektivt, operere annerledes og bedre, eller få bedre betingelser ved større omsetning eller mer ekspansiv drift (Porter, 1992). Likeledes vil man oppnå stordriftsulemper dersom det motsatte er resultatet av større omsetning, og oppstår som oftest som et resultat av samhandlingsproblemer og økende kompleksitet.

Stordriftsfordeler oppnås ofte i innkjøpsavdelinger hvor leverandører kan være tilbøyelige til å tilby kvantumsrabatt ved bestilling av en større ordre, eller i tilfeller hvor man kan fordele faste kostnader på et større antall enheter. Stordriftsulemper kan også oppstå i innkjøpsavdelingen, ved at man møter uelastisk tilgang som tvinger prisen opp ved høyere

etterspørsel. Stordriftsulempen kan videre oppstå i selskaper som er avhengige av høyt utdannede mennesker med kort reaksjonstid, da merlønnskostnadene kan være store.

Læring

Porter (1992) argumenterer for at kostnader knyttet til ulike verdiskapende aktiviteter kan reduseres over tid som følge av læring. Læring kan ta ulike former, og innebærer mer enn effektivitetsforbedringer som følge av læring hos de ansatte. Det kan være alt fra bedre oppsatte skiftplaner, mer optimalisert innredning av fabrikker og lager, til mer effektive byggeprosesser basert på nylig opparbeidet kunnskap. De beste læringsaktivitetene forekommer gjerne i dårlige tider for bedriften (eller markedet), da det tvinger den til å effektivisere.

Læringsprosessen består som regel av en akkumulering av små forbedringer, heller enn enkeltforbedringer med stor effekt. Læringen trenger heller ikke skje in-house hos bedriften, men kan for eksempel skje ved at konsultentselskaper gjør oppdrag for bedriften og viderefører sin kunnskap. Alternativt kan det skje ved adopsjon av bransjespesifikk know-how og best practice.

Kapasitetsutnyttelse

Kapasitetsutnyttelse er i følge Porter (1992) en viktig kostnadsdriver i tilfeller hvor aktivitetene til bedriften bærer preg av høye faste kostnader. Det er flere forhold som påvirker kapasitetsutnyttelsen på et gitt tidspunkt, men de viktigste er etterspørselsdrevne variasjoner, som at behovet for tjenesten/produktet som tilbys er sesongbestemt. Hoteller i ferieområder er et klassisk eksempel på dette, der man vil ha dårligere utnyttelse i perioder utenfor sesong. Som en konsekvens, bør man ikke vurdere kapasitetsutnyttelse som kostnadsdriver på ett spesifikt tidspunkt, men heller se på utnyttelsesmønsteret over hele perioden.

Kapasitetsutnyttelsen kan delvis kontrolleres av bedriften i form av markedsførings- og produktvalg, men vil også påvirkes stort av miljømessige faktorer og av konkurrenters atferd.

Bindeledd

Kostnadene knyttet til en aktivitet stammer ikke bare fra utførelsen av selve aktiviteten, men også fra hvordan aktiviteten bindes opp mot utførelsen av andre aktiviteter (Porter, 1992). Det er spesielt to typer bindeledd som vurderes: bindeledd innenfor verdikjeden og vertikale bindeledd knyttet opp mot leverandører og distribusjonskanaler.

Utnyttelse, koordinering og optimering knyttet til å binde sammen aktiviteter kan skape store, positive kostnadseffekter. Dette krever innsats fra flere parter, og kan i enkelte tilfeller føre til at man opparbeider seg byttekostnader. Samtidig vil vellykket utnyttelse være vanskelig for konkurrenter å replikere. Dersom en bedrift klarer å optimalisere disse forholdene kan den få konkurransefortrinn overfor konkurrenter som ikke klarer det.

Samarbeid

Når Porter (1992) diskuterer samarbeid, gjelder dette primært samarbeid mellom ulike avdelinger i bedriften. Han argumenterer for at koordinering av aktiviteter mellom enheter kan medføre betydelige kostnadsreduksjoner. Eksempelvis vil et felles salgsapparat, heller enn ulike salgsapparat per produksjonsenhet, være kostnadseffektiviserende. Samarbeid kan også være en måte å oppnå stordriftsfordeler på, ved at flere avdelinger går til felles innkjøp av produkter/materiale de trenger. Videre kan det innebære overføring av kunnskap mellom avdelinger, slik at man høster frukter av læring i hele bedriften.

Integrasjon

Porter (1992) argumenterer for at graden av vertikal integrasjon vil ha stor påvirkning på kostnadsbildet til en bedrift. Integrasjon kan i flere tilfeller være lønnsomt, da man unngår å måtte forholde seg til en leverandør, men det kan også medføre store kostnader – både monetære og kapasitetsmessige. Bedriften må derfor ha et aktivt forhold til hvorvidt den vil integrere seg vertikalt, og i så fall i hvilke aktiviteter. For eksempel kan bedriften måtte ta stilling til om den vil distribuere varene selv, eller om den vil utkontraktere ("outsource") dette arbeidet.

Timing

Kostnader knyttet til en verdiaktivitet kan påvirkes av timingen (Porter, 1992). Selskaper kan ofte oppnå markante kostandsfordeler ved å være først ute, blant annet fordi de da har mer tid til å etablere og videreutvikle merkenavnet sitt. Samtidig kan det være fordeler knyttet til å være sent (eller senere) ute, da det i større grad er enklere, samt billigere, å videreutvikle produkter andre har brukt tid på å innovere. Videre kan det ha blitt utviklet systemer, maskiner mm. som er tilpasset den nye aktiviteten, og som nye aktører enklere kan inkorporere i sin verdikjede.

Strategiske policyvalg

Ifølge Porter (1992) kan strategiske policyvalg ha store utslag på kostnader, og er ofte et resultat av en bevisst trade-off mellom kostnad og differensiering. Eksempelvis kan et flyselskap differensiere seg ved å tilby ekstratjenester, høyere komfort osv., men dette vil også medføre økte kostnader. Alternativet er å unngå differensieringen for å spare kostnader. Noen av de strategiske valgene med størst påvirkning på kostnadsnivået knytter seg til produktets utforming og egenskaper, servicenivået som tilbys, tidsbruk, kundesegment, lønn og andre personalpolitiske forhold.

Lokalisering

Lokalisering kan, ifølge Porter (1992), være avgjørende for kostnadene i en bedrift. Lokaliseringen er som oftest basert på historien til selskapet, innsatsfaktorers lokalisering eller strategiske valg selskapet har tatt. Lokalisering kan påvirke kostnadsbildet på flere måter. Lønn til de ansatte, skattenivå, kostnader knyttet til innsatsfaktorer og infrastruktur, samt logistikk er viktige eksempler på dette. I tillegg har det stor påvirkning på konkurransenivå, samt antall kunder du potensielt kan nå ut til. Lokalisering har således innvirkning på tilnærmet alle aspekter ved virksomheten.

Institusjonelle faktorer

Institusjonelle faktorer kan også være en viktig kostnadsdriver (Porter, 1992). Slike faktorer omfatter alt fra offentlige reguleringer (nasjonalt, så vel som lokalt) og fagforeningsgrad, til skattenivå, økonomiske insentiver, tariffen og avgifter. De institusjonelle faktorene anses primært å være utenfor bedriftens kontroll, men kan også tenkes å bli påvirket av hvordan bedriftene oppfører seg. Likheten mellom Porters institusjonelle faktorer og de politiske og juridiske faktorene i PESTEL-rammeverket er derfor stor.

2.3.2 Rileys kostnadsdrivere

Porters klassifisering av kostnadsdrivere har ført til videre forskning på temaet. Shank (1989) er en av de som mener det finnes svakheter knyttet til hvilke kostnadsdrivere Porter har fokusert på. Han understreker samtidig at forsøket til Porter er viktigere enn hvorvidt han inkluderte de riktige faktorene. Shank (1989) trekker videre frem Rileys kostnadsdrivere fra 1987 som et bedre alternativ til Porters klassifisering. Disse kostnadsdriverne deles inn i strukturelle og operasjonelle drivere.

De strukturelle driverne har mye til felles med Porters drivere og det er ikke åpenbart hvorvidt det lønner seg med mer eller mindre av noe (Shank, 1989). For eksempel ville en økning i produksjonsvolum kunne føre til både stordriftsfordeler og –ulemper, samtidig som økt og redusert grad av vertikal integrasjon begge kunne ha sine fordeler. Enhver strukturell kostnadsdriver innebærer valg som påvirker kostnadsnivået til bedriften. Således kan man, gitt en del antakelser, regne ut hvordan hver driver påvirker kostnadsnivået. De påfølgende definisjonene av Rileys strukturelle drivere bygger på Shanks (1989) gjengivelse, med mindre noe annet er spesifisert.

Skala omhandler størrelsen på investeringer i produksjon, produktutvikling, forskning og utvikling, samt markedsføring. Denne driveren tilsvarer Porters klassifikasjon av stordriftsfordeler som kostnadsdriver. Den kan videre kobles opp mot horisontal integrasjon, da dette også kan drive stordriftsfordeler.

Omfang (scope) og læring/erfaring tilsvarer kostnadsdriverne Porter klassifiserer som integrasjon og læring.

Teknologi er den eneste strukturelle driveren Porter ikke hadde med i sin inndeling. I følge Hoff (2016) omhandler dette alt fra produksjonsprosesser og produksjonsutrustning, til ny teknologi som automatiserte prosesser og datastyrte maskiner.

Kompleksitet innebærer valg knyttet til hvor mange produkter og tjenester et selskap skal tilby sine kunder. Denne driveren inngår i det Porter klassifiserer som strategiske policyvalg.

De operasjonelle driverne skiller seg mer fra Porters drivere enn de strukturelle gjør. Her vil *mer* av en faktor alltid være *bedre* (Shank, 1989). Under følger en kort beskrivelse av Rileys operasjonelle drivere, slik de er gjengitt av Shank (1989).

Ansattinvolvering eller *–deltakelse* omhandler konseptet om å inkludere ansatte i prosesser som fører til kontinuerlig forbedring av bedriftens ytelse. I likhet med kompleksitet er dette et element som inngår i Porters strategiske policyvalg.

Totalkvalitetsledelse (eller Total Quality Management) sier noe om hvordan bedriften ledes med tanke på produkt- og tjenestekvalitet. I følge Hoff (2016) er målet med totalkvalitetsledelse å oppnå kundetilfredshet, samt å gi fordeler til medarbeidere og samfunn, for på den måten å oppnå langsiktig suksess for selskapet.

Kapasitetsutnyttelse tilsvarer Porters driver med samme navn. Riley spesifiserer at skala kan være utslagsgivende for hvor godt kapasiteten utnyttes på et gitt tidspunkt.

Fabrikken eller lokalenes utforming fokuserer på hvor effektivt utformet bedriftens lokaler eller fabrikker er, sett opp mot en norm (gjerne angitt av bransjen). Effektivitet ses her i sammenheng med tidsbesparelse. Et eksempel kan være at de ulike produksjonsdelene i et fabrikkeringsområde er plassert sekvensielt, slik at man unngår unødvendig tidsbruk i form av lengre transporttid mellom områdene. Hoff (2016) utvider denne faktoren til å omfatte virksomhetens *organisering*, for å indikere at det i en moderne bedrift vil være andre elementer som kan drive kostnader (for eksempel byråkratiske prosesser).

Produktkonfigurasjon ser på hvilken effekt produktdesign har på kostnader. For eksempel vil dyrere innsatsfaktorer være et designvalg som øker kostnadene knyttet til produksjonen av et produkt.

Den siste av Rileys drivere går på *koblinger mot leverandører og kunder* eller *samarbeid*, og inngår i Porters drivere bindeledd og samarbeid.

2.3.3 Inntekts- /lønnsmohetsdrivere

Da det ikke finnes et helhetlig, anerkjent rammeverk for inntektsdrivere, velger vi empiri fra områder som anses som særlig relevant for vår utredning. Shields & Shields (2005) deler inntektsdrivere inn i fire nivåer: kundenivå, produktnivå, organisasjonsnivå og industrinivå. Vi fokuserer på inntektsdrivere på organisasjonsnivå, da dette er mest relevant for utredningen. Vi ser på empiri knyttet til inntektsdriverne kundetilfredshet og –lojalitet, skala og ansatte. Dette er ikke tiltenkt å gi en uttømmende oversikt over potensielle inntektsdrivere, men er ment å supplere innsikten vi har fått fra teoriene om kostnadsdrivere.

Det virker å være en helhetlig enighet om at *kundetilfredshet* fungerer som en inntektsdriver (Ittner & Larcker, 1998; Rucci, Kim, & Quinn, 1998; Behn & Riley, 1999; Banker, Konstans, & Mashruwala, 2000). *Hvordan* kundetilfredshet påvirker inntektene er man mer uenige om. Ittner & Larcker (1998) mener at kundetilfredsheten påvirker inntektene indirekte, som et resultat av økt salg og økte markedsandeler. De mener at effekten er lineær, eller slakt avtakende (eksempelvis gjennom at kunden kan bli mett av et produkt uavhengig av hvor tilfreds den er). Siden indirekte påvirkning er tregere, vil det ofte ta lenger tid før man observerer en økning i inntekter (Ittner & Larcker, 1998; Banker et al., 2000). Flertallet ser

derimot ut til å mene at sammenhengen mellom kundetilfredshet og lønnsomhet er sterkt lineær, og at effekten viser seg umiddelbart (Behn & Riley, 1999; Foster & Gupta, 1999; Banker & Mashruwala, 2001). *Kundelojalitet* kan også påvirke lønnsomheten i positiv retning (Smith & Wright, 2004). Lojale kunder medfører økt salg, og dermed høyere inntekter. Dette har også en indirekte effekt gjennom produktprisen.

Ansatte kan være en positiv lønnsomhetsdriver på flere måter. Effekten manifesterer seg primært gjennom økt kundetilfredshet (Banker et al., 2000; Bryant, Jones, & Widener, 2004). For eksempel kan forhold tilknyttet ansattes kunnskapsnivå (Bryant et al., 2004), tilfredshet (Banker, Konstans, & Mashruwala, 2000) og holdning (Rucci, Kirn, & Quinn, 1998) føre til økt kundetilfredshet og dermed høyere lønnsomhet.

Skala eller *stordrift* blir klassifisert som kostnadsdrivere av både Porter og Riley. Tidligere forklarte vi at strukturelle drivere var usikre når det kom til retningseffekten, altså om de hadde negativ eller positiv effekt på lønnsomhet, da begge kunne være tilfellet. Banker, Chang, & Cunningham (2003) beviser sammenhengen mellom høyere produksjon og reduserte kostnader, og dermed forbedret lønnsomhet. Dette underbygger antakelsen om at skala vil gi positive lønnsomhetseffekter.

De fleste av de overnevnte studiene er utarbeidet ved å undersøke spesifikke bransjer. For eksempel så Banker et al. (2003) på regnskapsnæringen. Basert på innsikten herfra trakk de konklusjoner om stordriftsfordelers effekt på lønnsomhet. Resultatene fra de ulike studiene trenger dermed ikke å være overførbare til andre industrier, som sparebanknæringen. De aller fleste funnene er imidlertid bekreftet av flere forskere gjennom andre studier, slik at gyldigheten av funnene trolig er større.

2.3.4 Oppsummering av bedriftsspesifikke forhold

Fra begynnelsen av 80-tallet begynte forskere å se til alternative metoder for å måle hva som driver kostnader. Porter var en av de første som brukte begrepet kostnadsdriver. Han definerte ti drivere i 1985. Disse var ifølge Shank (1989) viktige på grunn av forsøket heller enn innholdet, og han trakk videre fram Rileys (1987) kostnadsdrivere som et bedre alternativ. I senere tid er det gjennomført en del studier for å undersøke hvilke faktorer som kan fungere som inntektsdrivere. I tabellen under er Porter og Rileys kostnadsdrivere, samt empiri om inntektsdrivere, oppsummert.

Porters (1985) kostnadsdrivere	Rileys (1987) kostnadsdrivere	Inntektsdrivere
Skala	<i>Strukturelle drivere:</i>	Kundetilfredshet
Læring	Skala	Kundelojalitet
Kapasitetsutnyttelse	Omfang (scope)	Skala
Bindeledd	Læring/erfaring	Ansattes tilfredshet
Samarbeid	Teknologi	Ansattes kunnskapsnivå
Integrasjon	Kompleksitet	Ansattes holdning
Timing	<i>Operasjonelle drivere:</i>	
Strategiske policyvalg	Ansattinvolvering	
Lokalisering	Total kvalitetsledelse	
Institusjonelle faktorer	Kapasitetsutnyttelse	
	Organisering	
	Produktkonfigurasjon	
	Samarbeid	

Tabell 2-1 Oppsummering av bedriftsspesifikke forhold

2.4 Ekspansjonsbeslutninger

Når en bedrift vurderer å ekspandere inn i et nytt marked er det flere forhold det må tas hensyn til. Siden det ikke finnes et helhetlig teoretisk rammeverk for ekspansjon, har Jakobsen & Lien (2001) sammenfattet ulike teorier og satt dem i et system bestående av flere steg. Vi vil fokusere på de stegene som er av størst relevans for vår utredning. Modellen presenteres under:

Figur 2-5 - Ekspansjonsbeslutninger - en analytisk prosess i seks steg.
Kilde: (Jakobsen & Lien, 2001)

For at det skal være lønnsomt for en bedrift å ekspandere til et nytt marked må *etableringskostnadene* være lavere enn *etableringsgevinsterne* (Jakobsen & Lien, 2001). Steg 2 og 3 i prosessen vil indikere hvorvidt en bedrift kan oppnå etableringsgevinster. Markedet må være lønnsomt isolert sett, og bedriften må ha konkurransefortrinn ovenfor de eksisterende aktørene. Dersom dette ikke er tilfellet, vil ikke gevinstene være tilstrekkelige. Steg 4 og 5 indikerer etableringskostnadene en ekspansjon kan medføre. Av steg 4 fremkommer det at bedriften må minimere ressursanskaffelseskostnadene knyttet til å etablere seg fullt ut i

markedet. Dersom disse er høye, vil etableringskostnadene også bli høye. Steg 5 innebærer å vurdere kostnaden av aggressiv respons fra etablerte aktører. Dersom inntoget til den nye bedriften kan tenkes å påvirke de etablerte bedriftene, kan de reagere aggressivt og starte en priskrig eller liknende. Kostnadene knyttet til dette må det også tas hensyn til.

2.5 Andre utredningers funn

Lønnsomhet i banknæringen er et tema som har inspirert flere utredninger. De aller fleste tenderer til å fokusere på banknæringen generelt, heller enn på sparebanker spesielt, selv om det også finnes tilfeller av det sistnevnte. Vi vil trekke frem de utredningene vi anser som spesielt relevante for vår utredning.

Bachmann & Hanstads utredning fra 2013 så på hvilke faktorer som var viktige for lønnsomheten til de, på det tidspunktet, 12 største sparebankene i Norge (ekskudert DNB og SpareBank 1 SR-Bank). Utredningen begrenset seg til perioden 2010-2012 for å unngå effekter av finanskrisen, og dekket dermed en ganske begrenset periode. Likevel endte de opp med flere interessante funn. Hovedfunnene deres er at kostnadseffektivitet virker til å forklare store deler av de relative lønnsomhetsprestasjonene vi ser i bransjen. Videre påvirker faktorene størrelse, produktspekter og alliansemedlemsskap kostnadseffektiviteten. De konstaterer også at alliansebankene som oftest har et bredt produktspekter og er mindre kostnadseffektive, mens de kostnadseffektive bankene kjennetegnes av å være mellomstore og selvstendige, med utlånsvirksomhet som primærfokus (Bachmann & Hanstad, 2013).

Mens Bachmann & Hanstad (2013) hadde fokus på de største sparebankene, så Nilsen (2015) på lønnsomhetsfaktorer blant mellomstore sparebanker (med en gjennomsnittlig forvaltningskapital på mellom 2549 og 3259 millioner kroner). Tidspunktet for analysen var 2011 – 2013, slik at også denne kun tar for seg en ganske begrenset tidsperiode. Hovedfunn fra utredningen er at antall filialer har en positiv innvirkning på lønnsomheten til de mellomstore sparebankene. Banker som hadde en lav/medium markedskonsentrasjon virket derimot til å være mindre lønnsomme. Kostnadseffektivitet virket videre til å ha en positiv sammenheng med utnyttelsen av humankapitalen. «Det var også tre tydelige sammenhenger faktorene i mellom. Gjennomsnittlig forvaltningskapital, brutto utlån og antall filialer samvarierte i betydelig grad. Videre er det klart at det eksisterer et forhold mellom antall filialer og kapasitetsutnyttelse. Et signifikant forhold mellom produktspekter og alliansemedlemskap forelå også» (Nilsen, 2015, s. 5).

Mens de to tidligere nevnte utredningene fokuserte eksplisitt på sparebanker, undersøkte Hika (2014) banker generelt, og da mer spesifikt norskeide banker med en forvaltningskapital på mer enn 45 milliarder. Likevel, av de 9 bankene som inngikk i utvalget var 8 av dem sparebanker, slik at vi også anser funnene fra denne utredningen som relevante. Hika (2014) konkluderte, som Bachmann & Hanstad (2013), med at kostnadseffektivitet var viktig for bankenes lønnsomhet, men påpekte i tillegg at ikke-renterelaterte inntekter ga en lønnsomhetseffekt. Det var derimot ikke en signifikant sammenheng mellom kjernevirksomheten til bankene, og lønnsomheten deres.

Dette er på ingen måte ment å være en uttømmende liste over utredninger eller forskning på området, men gir likevel noen klare indikasjoner på fellestrekk fra tidligere utredninger som har sett på de samme elementene. Vi ser blant annet at kostnadseffektivitet ser ut til å påvirke lønnsomheten i positiv retning. Dette er et funn som går igjen i alle de tre presenterte utredningene. Selv om dette i seg selv er ganske innlysende, gir det indikasjoner på at en streben etter kostnadseffektivitet kan være viktigere enn å jakte på høyere inntekter. Et fokus på utlånsvirksomhet kan også være viktig, men her er det motstridende funn blant de ulike utredningene. Mens et fokus på utlånsvirksomhet (og en nedprioritering av andre potensielle inntektskilder) var en av faktorene som representerte de lønnsomme bankene i Bachmann & Hanstad (2013) sin utredning, var det bankene som hadde en høyere andel ikke-renterelaterte inntekter som så ut til å være de mest lønnsomme i Hika (2014) sin utredning. Også filialstruktur kan ha påvirkning på lønnsomheten. Dette kommer frem ved at en høyere andel filialer hadde positiv lønnsomhetseffekt på mellomstore sparebanker i Nilsen (2015) sin utredning. Dette er spesielt interessant med tanke på vår problemstilling og det blir spennende å se hvorvidt dette også gjør seg gjeldende for utvalget vårt.

2.6 Oppsummering/delkonklusjon

Vi har nå presentert den teoretiske referanserammen resten av utredningen tar utgangspunkt i. Vi innledet med å gi en oppsummering av debatten om hvorvidt det er bedriftsinterne eller – eksterne forhold som forklarer lønnsomhet i størst grad. Siden det ikke er noen helhetlig enighet presenterte vi videre teori fra begge områder.

Bedriftseksterne forhold kan påvirke lønnsomheten på ulike nivåer, og vi har i dette kapittelet sett på rammeverk for analyse av makroforhold og bransjespesifikke forhold. Vi belyste først PESTEL-rammeverket. Det presenterer viktige faktorer i en analyse av makroforholdene som

påvirker en bedrift/bransje. Her ser man på politiske, økonomiske, sosiale, teknologiske, miljømessige og juridiske faktorerers innvirkning. Porters fem konkurransekrefter ble deretter presentert. Det er et rammeverk for analyse av konkurransesituasjonen innad i en bransje og legger opp til analyse av kunde- og leverandørmakt, trussel fra nye aktører og substitutter, samt analyse av den interne rivaliseringsgraden i bransjen. Videre i utredningen vil vi anvende disse rammeverkene for å analysere konkurransesituasjonen til sparebankbransjen (kapittel 5). Dette vil legge grunnlaget for å utarbeide hypoteser om lønnsomhetsvariasjoner, samt danne grobunn for en diskusjon rundt fremtidig lønnsomhet.

Bedriftsinterne forhold kan også tenkes å påvirke lønnsomheten, hvilket vil være en underliggende antakelse i analysene i kapittel 6 og 7. Hypotesene vi fremlegger, og analysene vi gjennomfører, vil ta utgangspunkt i teorien som ble presentert i dette kapittelet, i tillegg til innsikten som fremkommer av den foregående analysen i kapittel 5. For å belyse hvordan bedriftsinterne forhold kan påvirke lønnsomhet presenterte vi Porter og Rileys klassifiseringer av kostnadsdrivere. Vi supplerte med empiri om inntektsdrivere, for å gi et mer helhetlig bilde.

Til slutt la vi frem Jakobsen & Liens modell for ekspansjonsbeslutninger, og presenterte relevante utredninger som har sett på lønnsomhetsfaktorer i sparebankbransjen, samt deres funn. Samlet vil de presenterte teoriene og empirien gi et solid grunnlag for videre analyser.

3. Metode

Dette kapitlet vil ta for seg metoden som ligger til grunn for de påfølgende analysene av lønnsomhetsvariasjoner i sparebankmarkedet. I begrepet metode ligger de teknikker og prosedyrer som benyttes for å innhente og analysere data (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). Dette omfatter både spørreundersøkelser, observasjoner og intervjuer, i tillegg til både kvalitative og kvantitative analyseteknikker. Vitenskapelig metode defineres videre som «[...] et sett med retningslinjer som skal sikre at vitenskapelig virksomhet er *faglig* forsvarlig» (Grønmo, 2011, s. 27). Valg av metode for datainnhenting og påfølgende analyse skal derfor ikke ha påvirkning på resultatene og konklusjonene som trekkes fra dem. Dette kapitlet er i så måte ment å sikre utredningens integritet.

Kapitlet starter med en redegjørelse for valg av forskningsområde. Videre følger forklaring og begrunnelse for valg av forskningsdesign, der vi vurderer både forskningstilnærming, forskningshensikt, tidshorisont og forskningsmetode, før vi drøfter datagrunnlagets reliabilitet og validitet. Avslutningsvis vil de ulike analyseteknikkene vi benytter i utredningen presenteres.

3.1 Studieobjekt: Norske sparebanker

Utredningens studieobjekt er norske sparebanker av middels stor til stor størrelse målt i gjennomsnittlig forvaltningskapital. Bankene som inngår i utvalget ligger i intervallet 15-190 milliarder NOK på morbanknivå, for å kunne inkludere tilstrekkelig antall banker og variasjon i utvalget til å gjennomføre regresjonsanalyser. Sparebankene er regionale, og har derfor et primærområde man kan kalle deres hjemmemarked. Virksomheten utover hjemmemarkedet representerer en mindre, men målbar andel. Utvalget består til sammen av 16 sparebanker.

Det er tidligere skrevet utredninger om generell lønnsomhet i, og lønnsomhetsvariasjoner mellom, norske sparebanker. Se forrige kapittel for en gjennomgang av de vi anser som viktigst. I takt med de dramatiske endringene i sparebankenes filialnett de siste årene, har vi i denne utredningen et mer spisset fokus der vi primært utforsker betydningen av filialstruktur og geografisk utlånsvirksomhet. Målet med utredningen er derfor å tilby ny innsikt til sparebankaktørene hva gjelder viktigheten av fysiske kontaktpunkter og utlånsdemografi i dagens marked.

Fra et analytisk perspektiv har den norske sparebankbransjen en fremtredende positiv egenskap i at mesteparten av forretningsvirksomheten er lik mellom bransjens aktører, og at de største inntekstpostene fremdeles³ ligger i markedet for kreditt. Dette gjør at samtlige sparebanker responderer forholdsvis likt på systematiske endringer i økonomien, hvilket gjør bransjen godt egnet for forskning.

Samtlige sparebanker i utvalget har lokal forankring og legger større vekt på hjemmemarked og nærhet til kunden enn forretningsbankene. Dette gjør også at filialnettets tradisjonelt har hatt større betydning for denne gruppen banker. En analyse av filialnettets påvirkning kan dermed generere interessante resultater. Sparebankene i utvalget kan videre spores til stort sett alle landområder i Norge, hvilket skaper den variasjonen vi ønsker. I tillegg er det mulig å skille mellom filialer i større og mindre kommuner.

3.2 Forskningsdesign

Forskningsdesignet er en generell plan for hvordan man vil besvare utredningens problemstilling og tilhørende forskningsspørsmål (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). Et godt forskningsdesign er nødvendig for å kunne trekke presise konklusjoner fra resultatene. Forskningsdesignet kan beskrives ved å se på forskningstilnærming, forskningshensikt, tidshorisont, forskningsmetode og datainnsamling. Svakheter ved forskningsdesignet vil poengteres og drøftes underveis, da det som nevnt er viktig å unngå feilkilder i datagrunnlaget. Forskningsdesignet er valgt i den tro at det vil gi oss best mulig utgangspunkt for å belyse den overordnede problemstillingen.

3.2.1 Forskningstilnærming

Det skilles mellom to hovedtyper forskningstilnærming; induktivt og deduktivt design. Med en induktiv tilnærming menes innhenting av empiri med mål om å utvikle ny teori (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). Tilnærmingen gjør seg ofte gjeldende i eksplorerende utredninger, der det på forhånd er lite informasjon om temaet man utforsker. Et induktivt design forutsetter imidlertid at man innhenter perfekt og fullstendig informasjon, og at man ikke har forutinntatte forventninger til resultatene av analysene. Disse forutsetningene kan vanskelig overholdes, da

³ Som nevnt i utredningen til Bachmann & Hanstad (2013, s. 34)

både menneskets kapasitet og variasjon i holdninger kan påvirke innsamlingsprosessen (Jacobsen, 2000). En deduktiv forskningstilnærming skiller seg fra den induktive tilnærmingen ved å ta utgangspunkt i etablert teori for å utvikle ny empiri på et område (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). Dette innebærer formulering av hypoteser basert på etablerte oppfatninger, med påfølgende analyser som søker å bekrefte eller avkrefte disse. Tilnærmingen har fått kritikk for å lede forskerne til å lete etter informasjon som bekrefter deres forventninger (Jacobsen, 2000). Resultatene fra slike studier kan derfor være påvirket av et feilaktig datagrunnlag.

I denne utredningen undersøker vi hvordan konsernlønnsomhet i norske sparebanker påvirkes av fysiske kontaktpunkter og utlånsdemografi. Med utgangspunkt i teori, reguleringer og trender i det norske sparebankmarkedet har vi formulert hypoteser for faktorer knyttet problemstillingen:

Hvordan påvirker egenskaper ved sparebankenes filialstruktur og utlånsdemografi de opplevde lønnsomhetsvariasjonene blant norske sparebanker?

Vi har videre hentet inn et tungt kvantitativt datagrunnlag for å gjøre oss best mulig egnet til å kunne bekrefte eller avkrefte disse hypotesene. Utredningen har derfor en utpreget deduktiv tilnærming. Deler av kapittel 8, om fremtiden i sparebankbransjen, kan imidlertid også anses som induktiv da den sammenstiller en oversikt over hvordan bransjen potensielt vil utvikle seg på sikt. Siden vi betrakter fremtid vil det ikke være mulig å benytte seg av tilsvarende kvantitative data i denne delen av analysen.

3.2.2 Forskningshensikt

Utredningens forskningshensikt kan enten være utforskende, beskrivende eller forklarende. En studie uten noen klar forhåndsdefinert problemstilling, der man benytter intervjuer for innledende forståelse av problemets natur, betegnes ofte som utforskende (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). En beskrivende hensikt søker imidlertid å sammenstille presise forestillinger av et studieobjekt, enten det er en serie med hendelser, personer eller situasjoner. Den kan fungere som en forlengelse av, eller forgjenger til, en utforskende studie. Oftest fungerer den imidlertid som en del av en videre forklarende hensikt. Studier som videre søker å etablere kausale sammenhenger gjennom årsak-virkning-forhold kan karakteriseres som forklarende (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). Vurderingen av kausalitet kan imidlertid

være vanskelig, da det krever flere forhold enn korrelasjon for å påvises. En må blant annet også observere tidskonsistens, altså at virkning følger årsak (Jacobsen, 2000).

Forskningsspørsmål 1, som besvares i kapittel 4, har et utelukkende beskrivende format. Her presenteres den norske sparebankbransjen og tilhørende utvikling på områder av spesiell relevans for utredningen. *Forskningsspørsmål 2*, som besvares i kapittel 5, er primært beskrivende med innslag av forklarende hensikt. Vi vurderer her makrofaktorer, samt bransjespesifikke krefters påvirkning på konkurransesituasjonen i bransjen. I tillegg avdekker vi trender til bruk i hypoteseutarbeidelsen og i fremtidspredikeringen.

Kapittel 6, hvor vi vurderer *forskningsspørsmål 3* ved å presentere faktorer knyttet til utredningens problemstilling, er også primært beskrivende. I vurderingen av hver faktor bruker vi imidlertid en forklarende tilnærming i utarbeidelsen av hypotesene. Hensikten med forskningsspørsmål 3 er derfor også både beskrivende og forklarende.

Den påfølgende og tungt kvantitative analysen i kapittel 7, der vi besvarer *forskningsspørsmål 4*, har en utelukkende forklarende hensikt. Ved å bruke det kvantitative analyseverktøyet Stata, benytter vi ulike analyseteknikker for å avdekke sammenhenger mellom relevante faktorer og lønnsomhet på konsernnivå. Videre drøfter vi kausaliteten bak disse sammenhengene.

Avslutningsvis, i kapittel 8, besvarer vi *forskningsspørsmål 5* ved å vurdere fremtiden i sparebankbransjen. Vi foretar her en ny vurdering av konkurransesituasjonen, samt en drøftelse av de avdekkede sammenhengenes implikasjoner for fremtiden. Da fremtiden er usikker, vil dette kapittelet skille seg fra de resterende ved å gjøre bruk av utforskende hensikt.

Forskningsspørsmål	Kapittel	Hensikt
Forskningsspørsmål 1	Kapittel 4	Beskrivende
Forskningsspørsmål 2	Kapittel 5	Beskrivende/Forklarende
Forskningsspørsmål 3	Kapittel 6	Beskrivende/Forklarende
Forskningsspørsmål 4	Kapittel 7	Forklarende
Forskningsspørsmål 5	Kapittel 8	Utforskende

Tabell 3-1 Oversikt over forskningsspørsmål og deres hensikt

3.2.3 Tidshorisont

Utredningens tidshorisont strekker seg over årene 2010-2016. Da vi observerer flere sparebanker over flere år er studien både longitudinell og komparativ. Der en longitudinell

studie analyserer prosesser og utviklingsforløp, vil en komparativ studie analysere likheter og forskjeller mellom studieobjektene (Grønmo, 2011). Et slikt utvalg karakteriseres videre som et panel, og datagrunnlaget som benyttes omtales derfor som paneldata (Grønmo, 2011). Paneldataen består således av utviklingsforløpet til de 16 sparebankene som nevnt innledningsvis i kapittelet. En tidshorisont på 7 år er valgt for å kunne trekke robuste konklusjoner fra regresjonsanalyser, og unngår samtidig årene 2007-2009 da finanskrisen herjet som verst.

3.2.4 Forskningsmetode

Ved innhenting av data er det viktig å ha en klar tanke om hvilken forskningsmetode man vil benytte seg av. Det skilles her mellom kvantitativ og kvalitativ forskningsmetode. Den kvantitative forskningsmetoden analyserer sammenhenger mellom variabler gjennom å utøve ulike statistiske teknikker på numerisk data (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). Metoden er ofte assosiert med et deduktivt forskningsdesign, da datagrunnlaget som regel benyttes for å teste teori. Numerisk data kan stamme fra flere forskjellige typer kilder, hvilket inkluderer både spørreundersøkelser, strukturerte intervjuer og strukturerte observasjoner. Den kvalitative forskningsmetoden fremstår som mindre standardisert, og undersøker forhold mellom ulike respondenters meninger for å utvikle konseptuelle rammeverk. Den assosieres derfor oftere med et induktivt forskningsdesign. Datainnsamling og spørsmål foregår her med større åpenhet, hvilket gjør at fremgangsmåten for datainnhenting kan utvikle seg forskjellig i kontakt med respondentene. Enkelte respondenter kan for eksempel utfordres på områder de synes å besitte mer informasjon på enn andre, eller snakke om relaterte tema og erfaringer hvis det synes relevant for analysen.

Den kvantitative forskningsmetoden muliggjør et bredere datagrunnlag enn den kvalitative metoden, og konklusjoner man trekker fra disse analysene er ofte mer presise grunnet forskerens, teoretisk sett, mer objektive posisjon (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). Samtidig evner den kvalitative analysen å gå i dybden på områder av interesse som kan være vanskelig å fange opp ved bruk av ensidig kvantitativ forskningstilnærming. Komplementerende styrker har derfor gjort det vanlig å benytte seg av *metodetriangulering*, som vil si at man bruker begge forskningsmetoder (Grønmo, 2011). Om forskjellige teorier krever bruk av begge forskningsmetodene, vil kombinasjonen gi et mer nyansert bilde av problemstillingen og tilrettelegge for teoretisk integrasjon. Dette vil igjen legge til rette for kritiske vurderinger av resultatene til konkurrerende teorier. Skulle teoriene vise lignende

resultater styrker dette påliteligheten i resultatene, mens motstridende resultater kan åpne for *faglig fornyelse* ved å stimulere til nye tolkninger og kanskje også bidra til utvikling av nye tilnærminger.

Metodetriangulering kan imidlertid være tidkrevende, og det er vanlig å definere en dominant forskningsmetode man vektlegger mest (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). Den støttende forskningsmetoden vil da benyttes på områder det kan være relevant for utredningen å studere ytterligere. Hva som velges som dominant vil igjen avhenge av forskningshensikten, og påvirkes også av forskerens preferanser.

Den kvalitative metoden kan være spesielt tidkrevende, og medfører ofte et mindre utvalg respondenter, som igjen gjør konklusjonene mindre robuste (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). Metoden baserer seg i stor grad på respondentenes subjektive meninger, i tillegg til intervjuerens subjektive oppfattelse. Det kan derfor være utfordrende å oppfatte alle momenter, ved at man ubevisst filtrerer ut informasjon av betydning. Intervjusituasjonen stiller også krav til medmenneskelighet og forståelse, da dette er nøkkelegenskaper som kan åpne opp og provosere frem informasjonen man trenger. Utfordringer ved den kvantitative metoden knyttes heller ofte opp mot avgrensning av datamaterialet, og dermed hvilke data som er relevante for å besvare problemstillingen.

Denne utredningen vil benytte seg av både kvantitativ og kvalitativ metode. Av de to er førstnevnte dominant i denne utredningen. Det kvantitative datagrunnlaget oppgaven bygger på har vært tidkrevende å innhente, både grunnet størrelsen og utfordringer med å samle fullstendig og troverdig informasjon om sparebankenes filialstruktur. Det kvalitative datagrunnlaget gjør seg mest gjeldende i kapittel 5 og 8, der vi har benyttet artikler og informasjon fra regjeringen og Statistisk Sentralbyrå (SSB) m.fl. for å belyse konkurransesituasjonen i sparebankbransjen. Da denne utredningen er en del av vårt fordypningsstudium ved Norges Handelshøyskole, og følgelig er begrenset til et semester, har vi foretatt avgrensninger deretter. Avslutningsvis påpeker vi derfor studiens begrensninger og forslag til ytterligere forskning.

Av datamateriale skilles det mellom primær- og sekundærdata. Sekundærdata er tidligere produsert datamateriale for andre formål, som innhentes for å undergå nye analyser (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). Dette kan inkludere både rådata og publikasjoner. Ny data som innhentes spesifikt til studiets formål betegnes som primærdata. Bruken av sekundærdata er

mindre ressursavhengig enn primærdata, da man unngår tidkrevende produksjon av ny data (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). I tillegg vil sekundærdata ofte være av høyere kvalitet enn hva du klarer å produsere selv. Sekundærdata har imidlertid fått kritikk for ikke å være ment for senere studiers hensikt, og at dataen derfor kan være uegnet for senere forskningsformål.

Vi benytter utelukkende sekundærdata i denne utredningen. Den kvantitative sekundærdataen fremkommer imidlertid ikke av ferdig utarbeidede datasett, men er sammenslått informasjon fra flere forskjellige kilder, inkludert årsrapporter og statistikk. På tross av sekundærdataens ressursbesparende fordeler, har prosessen med å innhente informasjon likevel vært meget tidkrevende. Vi har videre benyttet kvalitativ sekundærdata i form av artikler og publikasjoner for å illustrere sparebankbransjen og konkurransesituasjonen både i dag og i fremtiden.

3.2.5 Datainnsamling

Den kvantitative sekundærdataen som benyttes i utredningens kapittel 6 og 7 er primært hentet fra sparebankenes egne årsrapporter, og ikke fra Finans Norge sine akkumulerte årsregnskap. Årsaken er at Finans Norge kun rapporterer morbanktall, mens utredningen vår belyser lønnsomhet på konsernnivå. Det er hentet inn tallgrunnlag for gjennomsnittlig forvaltningskapital, resultat før skatt, antall kontorer, antall årsverk, utlån i personmarkedet, utlån i bedriftsmarkedet i tillegg til geografisk utlånsaktivitet. Grunnet ufullstendig informasjon om sparebankenes fysiske kontaktpunkter (filialnett) i årsrapportene, har vi hentet denne informasjonen fra Finans Norge sine årlige bankplassregister for årene 2011-2017. Dette fordi de publiseres i januar måned, og således belyser UB (utgående balanse) antall kontorer det foregående året. I tillegg har vi hentet innbyggertall (per 2. kvartal 2017) for ulike kommuner fra Statistisk Sentralbyrå sine hjemmesider.

Den kvalitative sekundærdataen som primært er benyttet i konkurransearenaanalysen i kapittel 5, og bransjeimplikasjoner i fremtiden i kapittel 8, gjelder som nevnt artikler og publikasjoner fra regjeringen, SSB, Norges Bank m.fl.

3.3 Vurdering av datagrunnlagets troverdighet

En forutsetning for en god utredning er et troverdig datagrunnlag, altså at tallgrunnlaget reflekterer virkeligheten (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). Et godt forskningsdesign er

viktig, fordi det reduserer sannsynligheten for at resultatene er feil. En drøftelse av hvorvidt nøkkelbegrepene reliabilitet og validitet oppfylles er derfor essensiell både for leseren og for forskerne underveis i arbeidet.

3.3.1 Reliabilitet

Et reliabelt datagrunnlag indikerer at metode for datainnhenting og analyse er konsistent, og at studien ville generert like resultater om andre skulle etterprøve den (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). For å sikre at datagrunnlaget er reliabelt, er det nødvendig å unngå brudd i logikk eller feilaktige forutsetninger som kan føre til feilkilder i datagrunnlaget.

Den kvantitative sekundærdataen som er hentet inn fra sparebankenes årsrapporter er reviderte tall, og er derfor å anse som troverdige. Som tidligere nevnt møtte vi imidlertid på utfordringer knyttet til sparebankenes filialnett, spesielt på grunn av den lange tidshorisonten. Majoriteten av årsrapportene tilbød kart over filialnettet, men disse var både uoversiktlige og vanskelige å tyde. Sparebankene var ikke konsistente med filialplassering, og i noen tilfeller oppga de kun ulike geografiske kontaktpunkter heller enn en komplett filialoversikt. I tillegg var det en betydelig minoritet som ikke oppga denne informasjonen, hvilket ville ført til store hull i datagrunnlaget. Etter dialog med representanter fra Finans Norge fikk vi kjøpt og tilsendt tidligere utgaver av deres egenproduserte bankplassregistre for 2011-2017. Dette har gitt oss konsistente og sammenlignbare data på området, selv om antall utsalgsteder i noen tilfeller kan avvike fra antall kontorer oppgitt i årsregnskapene.

Selv om bankplassregistrene anses som mer pålitelig hva gjelder geografisk plassering, ser vi også her at det oppstår utfordringer med reliabiliteten. Sparebankene er nemlig ikke pålagt å dele informasjon om sine filialnett med Finans Norge, og kan derfor velge å ignorere forespørselen til Finans Norge. Vi har sett noen tilfeller der forretningsbanker ikke står oppført med filialer, eller står oppført med én filial i bankplassregistrene. Av de 16 sparebankene inkludert i utvalget er imidlertid alle godt representert. Vi vurderer det også som mindre sannsynlig at en bank skulle oppgi feil eller mangelfull informasjon om de først hadde valgt å dele informasjon om sine filialnett, når de samtidig oppgir flere filialer enn kun den ene vi har sett tilfeller av. Finans Norge sine bankplassregistre anses derfor som den mest pålitelige kilden til informasjon på området. Vi anser eventuelle feil som tilfeldige og derfor vanskelige å gjøre noe med.

En ytterligere trussel mot oppgavens reliabilitet er vår normaliseringsvurdering på bakgrunn av fusjonsaktivitet, som diskuteres nærmere i drøftelsen av begrepsvaliditet under.

Populasjonstall for 2017 fra Statistisk Sentralbyrå vurderes også å være meget pålitelige. Hva gjelder innhentet data til anvendelse i konkurranseanalysen har vi forsøkt å anvende kilder med en så objektiv tilnærming som mulig, slik at vi også anser det innhentede materialet som reliabelt. Likevel er det mulig at enkelte kilder har basert sine analyser på feilaktig informasjon, men vi anser ikke denne trusselen som særlig stor.

3.3.2 Begrepsvaliditet

Begrepsvaliditet, også kalt konstruktvaliditet, fokuserer på om datagrunnlag og analyse faktisk måler det de er tiltenkt å måle (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014).

Den mest fremtredende utfordringen er her hvorvidt den avhengige lønnsomhetsvariabelen er det mest korrekte målet på lønnsomhet. Vi har valgt å benytte forholdet mellom resultat før skatt og gjennomsnittlig forvaltningskapital per år for hver sparebank. Resultat før skatt er valgt i den tro at det best måler lønnsomhet av drift i sparebankkonsernene, ved å ekskludere de skattemessige effektene av varierende kapitalstruktur mellom sparebankene. I tillegg tar resultat før skatt indirekte hensyn til sparebankenes relative risiko, ved å trekke fra tap på utlån og garantier. Videre har vi benyttet gjennomsnittlig forvaltningskapital som mål på størrelse, da vi mener det representerer det mest presise størrelsesmålet i sparebankbransjen ved å unngå eventuelle ekstremverdier ved utgangen av årene. Forholdet mellom de to skaper, i våre øyne, det beste målet på lønnsomhet relativt til størrelse.

Selv om reliabiliteten til reviderte tall er god, skiller Sparebank 1 Telemark seg ut ved å bruke rapporteringsstandarden Norsk God Regnskapsskikk (NGAAP) fremfor Internasjonale standarder for finansiell rapportering (IFRS), som benyttes av de resterende bankene i utvalget. Dette kan ha særlige konsekvenser for sparebanker, og resultat før skatt, da eventuelle store tap er vist å rapporteres løpende i NGAAP, mens IFRS i større grad fordeler disse kostnadene over flere regnskapsperioder (Galåen, 2010). Dette kan true begrepsvaliditeten ved at tap potensielt rapporteres med større ekstremverdier hos Sparebank 1 Telemark. Selv om vi ikke tror dette vil ha for mye å si for datagrunnlaget som helhet, har vi for sikkerhetsskyld testet hovedmodellens robusthet først ved å inkludere en kontrollvariabel for Sparebank 1 Telemark.

Når det gjelder populasjonstallene hentet fra Statistisk Sentralbyrå er alle disse fra 2. kvartal år 2017. Selv om vi måler utvikling over tid i perioden 2010-2016 forholder vi oss altså til konstante populasjonstall hentet inn for første år etter tidsseriens slutt. Dette er gjort fordi vi har hatt vanskeligheter med å opparbeide tall fra pålitelige kilder for de foregående årene. Følgelig kan også dette representere en svakhet ved måling og en potensiell feilkilde i datamaterialet, men den anses å være minimal så lenge populasjonsutviklingen er jevn i alle deler av landet, slik den også antas å være.

Begrepsvaliditeten blir også til dels truet av begrepsforvirring rundt antall kontorer. Dette gjelder både i årsrapportene og i bankplassregistrene. Et kontor behøver ikke nødvendigvis å være et utsalgssted, eller motsatt. Ulike sparebanker kan bruke forskjellige begreper om forskjellige tall, eller flere begreper om samme tall, hvilket gjør det vanskelig å skille dem fra hverandre. Dette representerer en utfordring med sekundærdata vi er bevisst på, men som det er vanskelig å gjøre noe med. En nøkkellavgjørelse i datainnhenting har derfor vært å unnlate å skille mellom kontorer og utsalgssteder, og dermed behandle dem begge som kontorer i analysen. Siden det primært er utsalgssteder, altså kundekontaktpunkter, og ikke kontorer for administrativ virksomhet vi ønsker å måle, kan også dette skape støy i analysen. Siden majoriteten uansett antas å være utsalgssteder, og forholdet mellom antall utsalgssteder og administrative kontorer antas å være noenlunde konstant på tvers av sparebankene, mener vi fremdeles at analysen kan skape verdifull innsikt på området.

En ytterligere trussel mot begrepsvaliditeten er den generelle fusjonsaktiviteten i den norske sparebankbransjen, da dette ikke representerer vekst som resultat av drift og derfor potensielt kan hemme analysens formål. For denne utredningens hensyn vil fusjoner være en mulig feilkilde i datagrunnlaget, og da særlig for størrelsesparameteren gjennomsnittlig forvaltningskapital.

Eksempelvis vil en fusjon i år 1 typisk medføre en unormal økning i gjennomsnittlig forvaltningskapital, og deretter en tilsvarende økning i år 2. Dette skyldes at gjennomsnittlig forvaltningskapital beregnes ved å kalkulere gjennomsnittet av IB/UB forvaltningskapital. Hvis gjennomsnittlig forvaltningskapital er 50 milliarder ved inngangen til år 1 og 100 milliarder ved utgangen av samme år som følge av en fusjon, vil gjennomsnittlig forvaltningskapital stige fra ca. 50 milliarder i år 0, til 75 milliarder i år 1, og deretter til ca. 100 milliarder i år 2.

Når normal vekst er vesentlig lavere vil slike observasjoner skape unødvendig støy i analysene, og gjennomsnittlig forvaltningskapital for år 1 vil følgelig gi lite mening. I år der enkeltsparebanker i utvalget har fusjonert med andre vesentlige aktører, har vi derfor sett det nødvendig å fjerne disse enkeltobservasjonene fra datagrunnlaget og dermed fjerne virkningene av uorganisk vekst.

Det er også flere tilfeller av mindre oppkjøp med påfølgende innfusjonering begått av datterselskapene i konsernet. Som nevnt i drøftelsen av reliabilitet har vi benyttet subjektiv vurdering av disse, og funnet at samtlige ikke påvirker enkeltobservasjonene i betydelig grad. Vi vurderer derfor eventuell ekskludering av slike enkeltobservasjoner på bakgrunn av lite betydelige fusjoner som hemmende for analysen ved å gjøre datagrunnlaget ubalansert.

I analysen av makro- og bransjespesifikke forholds påvirkning på sparebankenes konkurransesituasjon, er disse utelukkende basert på sekundærdata innhentet fra andre aktører. Brorparten av denne informasjonen er rapporter utarbeidet av statlige organer; eksempelvis SSB, Norges Bank og Finansdepartementet. Selv om reliabiliteten er god som følge av dette, trenger ikke begrepsvaliditeten nødvendigvis være det. I flere tilfeller er det ikke klare skiller mellom hva som gjelder for kun sparebanker eller kun forretningsbanker, eller hva som gjelder for alle finansinstitusjoner i Norge. I slike tilfeller kan det tenkes at en drøftet utvikling ikke er direkte overførbar til gruppen vi undersøker, nemlig sparebanker. I de tilfeller hvor slike usikkerheter oppstår er vi derfor påpasselige når vi drøfter sammenhengene.

3.3.3 Intern validitet

Intern validitet etableres når forskningen viser til kausale sammenhenger mellom variabler (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). Man må derfor vurdere om de avdekte sammenhengene har et tydelig årsak-virknings-forhold, eller om de kun er gjenstand for korrelasjon.

Den interne validiteten er generelt vanskelig å overholde. Statistisk analyse gjennom multippel regresjon påviser ofte samvariasjon mellom variabler, uten at variablene nødvendigvis har direkte påvirkning på hverandre. I de tilfeller der dette gjør seg gjeldende, eller vi gjør oppsiktsvekkende funn, er vi derfor nøye med å drøfte mulige eksterne årsaksforhold til den gitte sammenhengen.

I analysen av bransje- og makrospesifikke forholds påvirkning på konkurransesituasjonen indikerer vi årsak-virknings-forhold, men er hele tiden klare på at informasjonen kun gir deler av bildet. Dermed trekker vi heller ikke for bastante konklusjoner.

3.3.4 Ekstern validitet

Ekstern validitet stiller spørsmålet: «Er funnene i studien overførbare til andre relevante områder eller situasjoner?» (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). For en gitt bedrift ville det for eksempel være av interesse å vite om funn knyttet til en trivselsundersøkelse fra én av deres avdelinger kunne generaliseres til å gjelde større deler av bedriften.

I dette tilfellet er det mellomstore til store regionale norske sparebanker som står i fokus. Utredningen har som formål å belyse dette markedssegmentet, og eventuelle generaliserbare funn må derfor anses som bonustillegg. Ser man for eksempel på andre nasjoners sparebanklandskap vil en rekke eksterne faktorer ha innvirkning. Grad av utvikling i landet, hvilket inkluderer teknologisk utvikling og forståelse av ny teknologi, vil ha massive utslag for hvordan man benytter filialene og dermed hvor lønnsomme de er. Det mest interessante ville eventuelt vært hvor mye av utredningens resultater en kunne forvente at var de samme om man tok hensyn til de aller minste sparebankene i landet, som ifølge Øyen & Weidel (2017) har oppnådd en enorm vekst i inneværende år som følge av bl.a. DNB sine filialnedleggelser.

Våre funn om filialnettet kan imidlertid generaliseres til å gjelde viktigheten av fysiske kontaktpunkter, hvilket kan vise lignende sammenhenger i andre bransjer, også utenfor finansnæringen.

3.4 Presentasjon av analyseteknikker

I dette delkapittelet presenterer vi analyseteknikkene som benyttes i kapittel 6 og 7 i utredningen, sammen med grunnleggende antakelser ved modellene.

3.4.1 Korrelasjonsanalyse

I utredningen benytter vi *produkt-moment-korrelasjonskoeffisienten*, videre omtalt som Pearsons r etter statistikeren Karl Pearson (Grønmo, 2011), som mål på korrelasjon i bivariate analyser. Korrelasjonskoeffisienten kvantifiserer styrken av sammenheng mellom to

numeriske variabler (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2014). Formelen for Pearsons r er som følger (Grønmo, 2011):

$$r = \frac{S_{xy}}{S_x \times S_y}, \text{ der:}$$

S_{xy} = Kovarians mellom X og Y i utvalget

S_x = Standardavvik for X i utvalget

S_y = Standardavvik for Y i utvalget

Pearsons r måler hvor mye av den totale spredningen i variablene som er felles (Grønmo, 2011). Formelen viser kovariansen mellom to numeriske variabler (S_{xy}) i teller, og produktet av de to standardavvikene (S_x og S_y) i nevner. Et gitt forholdstall (korrelasjonskoeffisient) vil ligge i intervallet -1 til 1. En korrelasjonskoeffisient på 1 indikerer at de to variablene korrelerer perfekt, ved at all spredning mellom dem er felles. En korrelasjonskoeffisient på -1 indikerer perfekt negativ samvariasjon, og en økning i x vil derfor føre til en tilsvarende nedgang i y . Hvor nærme korrelasjonskoeffisienten ligger de to ytterpunktene indikerer derfor styrken på samvariasjonen. Korrelasjonskoeffisienten sier imidlertid ikke noe om det kausale forholdet mellom variablene.

Pearsons r bygger på tre overordnede forutsetninger (LeBlanc, 2004), som presentert under:

1. Utvalget for de to variablene X og Y er randomisert slik at r viser virkelig korrelasjon for populasjonen.
2. Begge variabler er tilstrekkelig normalfordelt.
3. Sammenhengen mellom X og Y er lineær.

3.4.2 Regresjonsanalyse

Regresjonsanalyser kan benyttes i både bivariate og multivariate analyser, og egner seg godt til å forklare sammenhenger mellom mange variabler (Grønmo, 2011). Denne utredningen benytter seg av multippel regresjon, og da primært OLS-regresjon (minste kvadraters metode). Multippel regresjon er en forlengelse av simpel lineær regresjonsanalyse, og gjør seg gjeldene når variasjon i den avhengige variabelen forventes å avhenge av flere forklaringsvariabler (Dougherty, 2002). Multippel regresjon antar et lineært forhold mellom en avhengig variabel og de ulike forklaringsvariablene. Formelen er presentert under (Keller, 2012):

$$\hat{y} = b_0 + b_1X_1 + b_2X_2 + \cdots + b_nX_n + \varepsilon, \text{ der:}$$

$\hat{y}$	=	Avhengig variabel
b_0	=	Konstantledd
X_1, X_2, X_n	=	Forklaringsvariabler (Uavhengige variabler)
b_1, b_2, b_n	=	Koeffisienter
n	=	Antall forklaringsvariabler
ε	=	Feilledd (Residualledd)

Konstantleddet (b_0) angir den lineære kurvens skjæringspunkt på y-aksen. Koeffisienten (b_n) til en gitt variabel X_n indikerer hvor mye endring i den avhengige variabelen som resulterer fra én enhets økning i X_n . Feilleddet (ε) tar hensyn til at det kan forekomme avvik fra modellens predikasjoner.

Minste kvadraters metode (OLS) bygger på en rekke forutsetninger. Forutsetningene 1-7 nedenfor, som vil si alle utenom et normalfordelt feilledd, er kjent som Gauss-Markov-forutsetningene (Berry, 1993). Om disse syv forutsetningene er tilstrekkelig oppfylt, vil minste kvadraters metode ha to fordelaktige egenskaper: (1) En estimator $\hat{\theta}$ av populasjonsparameteren θ vil, over et uendelig antall randomiserte utvalg, ha et gjennomsnitt lik den parameteren som estimeres ($E(\hat{\theta}) = \theta$). (2) Samme estimator vil også være effisient, da den viser minst varians av et spesifisert utvalg estimatorer som også oppfyller (1). Som en konsekvens, vil OLS-regresjonen være egnet for statistisk inferens.

1. Forklaringsvariablene (X_1, X_2, X_n) er alle kvantitative eller dikotome⁴, og den avhengige variabelen er kvantitativ, kontinuerlig⁵ og ubundet. Videre er alle variabler målt uten feil.
2. Alle forklaringsvariabler har varians, som vil si at det er spredning i verdiene til samtlige variabler.
3. Det eksisterer *ikke* perfekt multikollinearitet, altså at det ikke er noe eksakt lineært forhold mellom to eller flere forklaringsvariabler.

⁴ En dikotom variabel kan kun inneholde verdiene 0 eller 1.

⁵ En kvantitativ variabel kan enten være kontinuerlig eller diskret. En kontinuerlig variabel kan inneholde hvilken som helst numerisk verdi, mens en diskret variabel må inneholde én av et utvalg forhåndsbestemte verdier (Berry, 1993, s. 84)

4. For hvert sett med verdier for hver forklaringsvariabel, er det gjennomsnittlige feilleddet lik 0.
5. Ingen forklaringsvariabler korrelerer med feilleddet.
6. Varians i feilledd er konstant for alle forklaringsvariabler, også kalt forutsetningen om ingen heteroskedastisitet.
7. Ingen av de forskjellige observasjonenes feilledd korrelerer med hverandre, også kalt forutsetningen om ingen autokorrelasjon.
8. For hvert sett med verdier for hver forklaringsvariabel, er feilleddet normalfordelt.

3.4.3 Kausalitet

En regresjonsmodells endelige mål er å vise påvirkningskraften en forklaringsvariabel X har på den avhengige variabelen Y (Dowd & Town, 2002). Således ønsker vi å se hvordan, og i hvor stor grad, en endring i X fører til en endring i Y . I følge Antonakis, Bendahan, Jacquart, & Lalive (2014) har det historisk vært enighet om noen kriterier som må oppfylles for å kunne påvise kausalitet:

1. Y må følge X , med tidskonsistens – dvs. at X må skje før Y
2. Y endres når X endres (og dette forholdet er statistisk signifikant)
3. Ingen andre påvirkningskrefter kan eliminere forholdet mellom X og Y

Hva gjelder den første forutsetningen, er det viktig å være oppmerksom i tilfeller hvor X og Y endres simultant. Det at X påvirker Y trenger heller ikke være årsaken til at Y endres. Dermed må ikke det være den umiddelbare antakelsen. Av den andre forutsetningen følger det at faktorene må operasjonaliseres, og at det må gjennomføres statistiske analyser, noe vi gjør i en regresjonsmodell. Den tredje forutsetningen kan omskrives til å si at endringer i X fører til endringer Y , alt annet like. Dette er ikke tilfellet hvis X er en *endogen* variabel. Endogenitet oppstår hvis X er avhengig av ikke-modellerte årsaker som også driver andre variabler i modellen. For å kunne påvise kausalitet ønsker man derfor å benytte seg av *eksogene* variabler, som vil si faktorer utenfor modellen. Eksempler på dette kan være alder, kjønn, bosted osv.

En annen utfordring knyttet til kausalitet er *spuriøsitet*, dvs. tilstedeværelsen av en ekstern faktor Z , som påvirker både forklaringsvariabelen X og den avhengige variabelen Y (Dowd & Town, 2002). I slike tilfeller kan det oppstå sammenhenger hvor X *ser ut til* å påvirke Y , basert på at begge utvikles simultant. Dette kan igjen føre til feilaktige tolkninger, da det i realiteten

er Z som påvirker begge. Både i tilfeller hvor det mistenkes spuriøsitet og endogenitet er det således viktig å tolke resultater med forsiktighet.

3.4.4 Begrensninger ved utredningen

En begrensning ved utredningen er at analysen har foregått på aggregert nivå hos de enkelte sparebankene. Vi skulle ideelt sett hatt tilgang til inntekter, kostnader, utlånsportefølje og antall årsverk osv. tilknyttet hvert enkelt kontor, slik at lønnsomhetseffektene av ulik lokalisering ville kommet tydeligere frem. Vi har dog ikke ansett det som mulig å innhente denne dataen med tanke på den begrensede tiden vi har til rådighet i forbindelse med utarbeidelsen av utredningen. I tillegg er det ikke trolig at alle bankene i utvalget hadde ønsket å bidra med resultater på kontornivå, slik at vi potensielt kunne endt opp med store hull i datasettet.

Videre hadde det vært mer optimalt om vi hadde hatt flere observasjoner. Da kunne vi trolig sett enda tydeligere trender, og fått mer robuste resultater. Dette kunne vi gjort ved å inkludere flere mindre sparebanker i utvalget, men dette er vurdert for arbeidskrevende. Vi anser også sparebankene i det etablerte intervallet som mer innflytelsesrike på grunn av deres relativt større størrelse.

3.5 Oppsummering

Utredningens studieobjekt er norske sparebanker med forvaltningskapital på mellom 15 og 190 milliarder kroner. Utredningen har primært en deduktiv tilnærming, men deler av den kan også anses som induktiv, da kapittel 8 vurderer hvordan bransjen potensielt kan utvikle seg på lengre sikt. Studien er både longitudinell og komparativ, da den undersøker sammenhengen mellom flere sparebanker over en lengre tidsperiode. Forskningsspørsmål 1-3 har primært en beskrivende, og til dels forklarende, hensikt. Forskningsspørsmål 4 har en utelukkende forklarende hensikt, mens forskningsspørsmål 5 skiller seg ut fra resten ved å ha en utforskende hensikt. Utredningen bygger på både kvantitative og kvalitative data, men førstnevnte er dominerende. Kvantitative sekundærdata benyttes i de beskrivende og forklarende analysene i kapittel 6 og 7, mens kvalitative sekundærdata benyttes i de beskrivende og utforskende analysene i kapittel 5 og 8. Vi benytter både bi- og multivariate analyseteknikker; førstnevnte gjennom korrelasjonsanalyser i kapittel 6 og sistnevnte via regresjonsanalyser i kapittel 7.

Da studien bygger på sekundærdata, kan dette skape problemer i forhold til utredningens reliabilitet. De anvendte sekundærdataene er imidlertid innhentet fra troverdige kilder, slik at trusselen ikke anses som særlig stor. Bruken av sekundærdata kan dog føre til problemer knyttet til begrepsvaliditet. Siden det er inkonsistens mellom sparebankenes bruk av begreper som måler samme fenomen, kan det oppstå tilfeller hvor vi innhenter feil data. Vi har derfor vært svært grundige i datainnsamlingen, og ser risikoen for feilinnhenting av data som relativt liten. Den mest fremtredende trusselen mot begrepsvaliditet er hvorvidt den avhengige lønnsomhetsvariabelen er det mest korrekte målet på lønnsomhet. Også denne er valgt basert på nøye vurdering, og vi tror heller ikke at dette vil ha negativ effekt på utredningens validitet. Vi har forsøkt å opprettholde intern validitet så godt som mulig, ved å gjennomgående drøfte mulige eksterne påvirkningsfaktorer som kan tenkes å påvirke resultatene våre. Hva gjelder ekstern validitet, kan det tenkes at funnene er overførbare til andre spare- og forretningsbanker i Norge. Funn knyttet til filialnettets betydning vil muligens kunne generaliseres til å gjelde fysiske kontaktpunkter, og kan således være overførbare til andre bransjer.

4. Bransjebeskrivelse og markedsavgrensning

I dette kapittelet vil vi gi en introduksjon til sparebankbransjen, for å gi leseren et bedre innblikk i bransjen som skal analyseres. Dette vil fungere som en innledning til konkurranseanalysen i neste kapittel. Målet med kapittelet er å besvare følgende forskningsspørsmål:

1. *Hva karakteriserer den norske sparebankbransjen i dag, samt utviklingen i den?*

Vi vil først foreta en markedsavgrensning i kapittel 4.1. Deretter vil vi gi en innføring i viktige elementer i sparebankbransjen i kapittel 4.2. Her vil vi også diskutere en del fellestrekk i utvalget vårt, i tillegg til å forklare utviklingstrekk i bransjen.

4.1 Markedsavgrensning

I denne utredningen ser vi på 16 sparebanker med en forvaltningskapital på mellom 15 og 190 milliarder. Intervallet er stort for å gi et så helhetlig innblikk i bransjen som mulig. Ser man bort i fra en del forretningsbanker er bankene i utvalget også de største bankene i Norge.

Under presenteres en oversikt over bankene i utvalget vårt, med tilhørende gjennomsnittlig forvaltningskapital (GFK) på morbanknivå for 2016. Tallene er hentet fra Finans Norge (2017c) sitt akkumulerte sparebankregnskap for 2016.

Sparebank	GFK i 2016
Fana Sparebank	15 734 966
Sparebank 1 Østfold Akershus	19 097 368
Sparebank 1 Ringerike Hadeland	20 759 165
Sparebank 1 Telemark	20 860 856
Sandnes Sparebank	20 992 882
Sparebank 1 BV	23 743 479
Helgeland Sparebank	24 560 780
Sparebanken Øst	26 969 657
Sparebanken Sogn og Fjordane	38 266 188
Sparebanken Møre	45 300 362
Sparebanken Hedmark	58 831 916
Sparebanken Sør	79 112 783
Sparebank 1 Nord-Norge	87 141 936
Sparebanken Vest	106 972 631
Sparebank 1 SMN	135 043 132
Sparebank 1 SR-Bank ASA	175 456 600

Tabell 4-1 - GFK i 2016. Tall i tusen NOK. Kilde: (Finans Norge, 2017c)

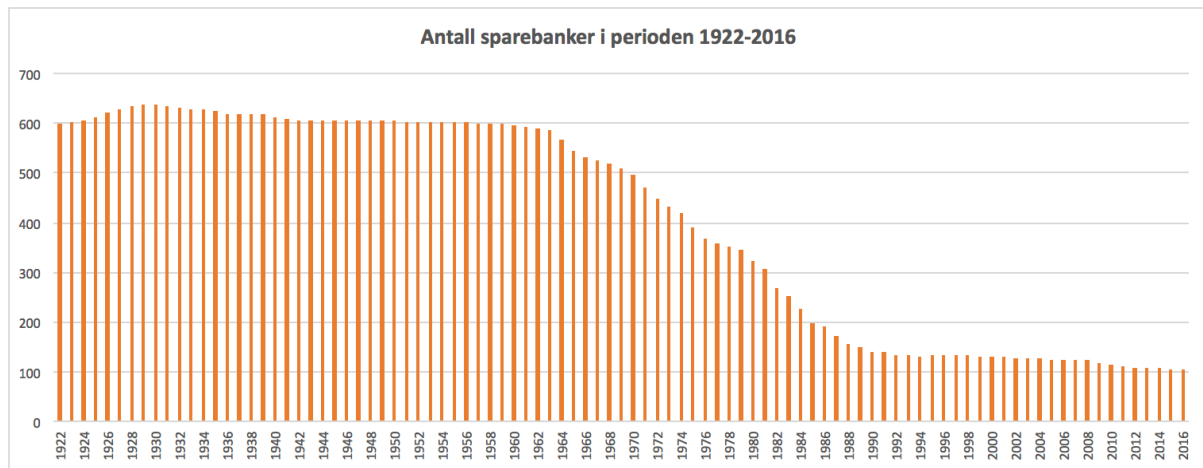
4.2 Sparebankbransjen, og utviklingen i den

Mens forretningsbankene er organisert som aksjeselskaper med profitt som hovedformål, var sparebankene historisk sett institusjoner som søkte å gi folket mulighet til å plassere pengene sine en trygg plass, og samtidig få lån til anskaffelse av bolig og til næringsvirksomhet (Meinich & Munthe, 2015). Egenkapitalen til sparebankene var primært hentet fra et grunnfond uten eiere og kunne bare økes ved avsetning av overskudd (Meinich, 2016). Dette ble endret i 1987, da det ble åpnet for omsettelige grunnfondsbevis (som fra og med 2009 er kalt for egenkapitalbevis). Eiere av disse bevisene har representasjonsrett i forstanderskapet til sparebanken. Fra 2002 ble det også mulig å omgjøre sparebanken til en aksjesparebank. For å kunne gjøre dette måtte minst 10 % av aksjene være eid av en selveiende stiftelse, ofte kalt sparebankstiftelser.

Det øverste styrende organet til sparebankene er forstanderskapet. Dette skal ha «like mange medlemmer valgt av innskyterne og av kommunestyret eller kommunestyrene, eller fylkestinget i de kommunene der sparebanken har sin virksomhet» (Meinich, 2016). Også de ansatte i sparebankene har mulighet til å velge medlemmer og velger rundt en fjerdedel av forstanderskapet. Forstanderskapet velger igjen sparebankens styre og kontrollkomité (Meinich, 2016).

Sparebankene har historisk sett vært lokalt forankret, og har primært hatt privatpersoner og SMBer som kunder. Dette er også tilfellet i dag, men da bankene er blitt større er også en del av bedriftskundene blitt større. Samtidig er nedslagsfeltet til bankene blitt bredere, slik at de nå dekker et større geografisk område. Utnyttelsen av internett har gjort det enklere å låne ut penger til andre områder, slik at sparebankene ikke lenger er like låst til ett spesifikt område. Sparebankene tilbyr hovedsakelig produkter og tjenester innenfor områdene kreditt, innskudd, sparing og betalingstjenester. I tillegg tilbyr mange sparebanker tjenester innen eiendomsmegling og forsikring.

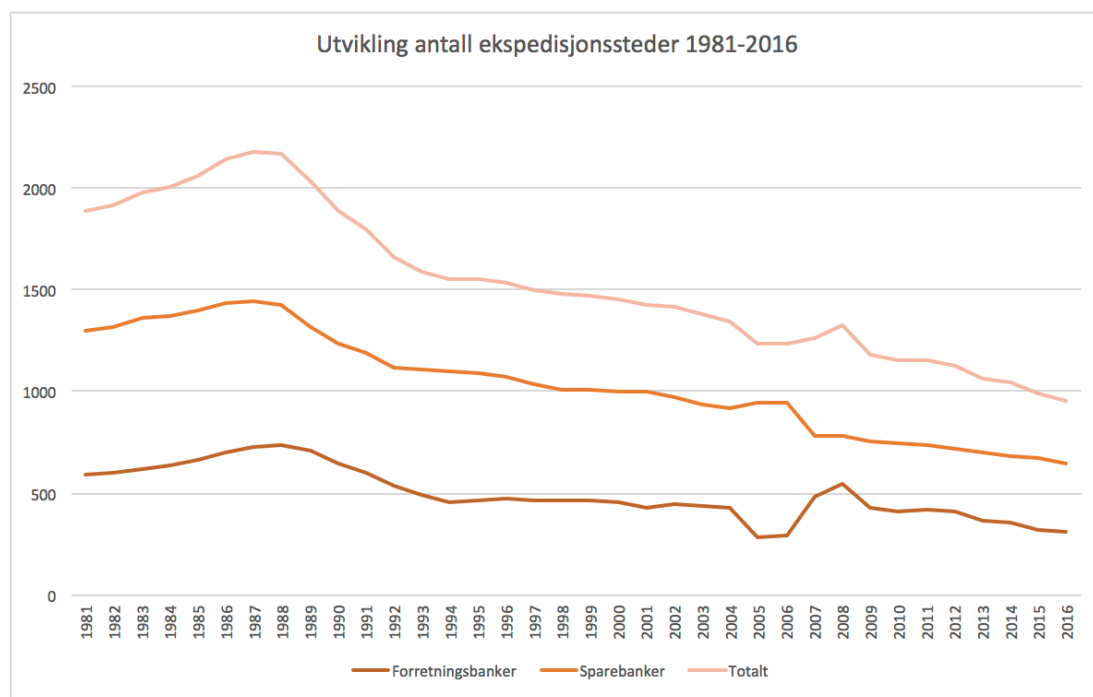
De siste tiårene har sparebankbransjen gjennomgått en ekstrem konsolideringsprosess. Fra 1960-tallet til 2016 er antall sparebanker i Norge redusert fra rundt 600 til 105. Denne utviklingen ser vi tydelig i figuren under. Mens man frem til 1970-tallet hadde et stort mangfold av små, lokale sparebanker, har man i senere tid beveget seg mer i retning av større sparebanker.

Figur 4-1 - Antall Sparebanker i perioden 1922-2016. Kilde: (Sparebankforeningen, u.d.)

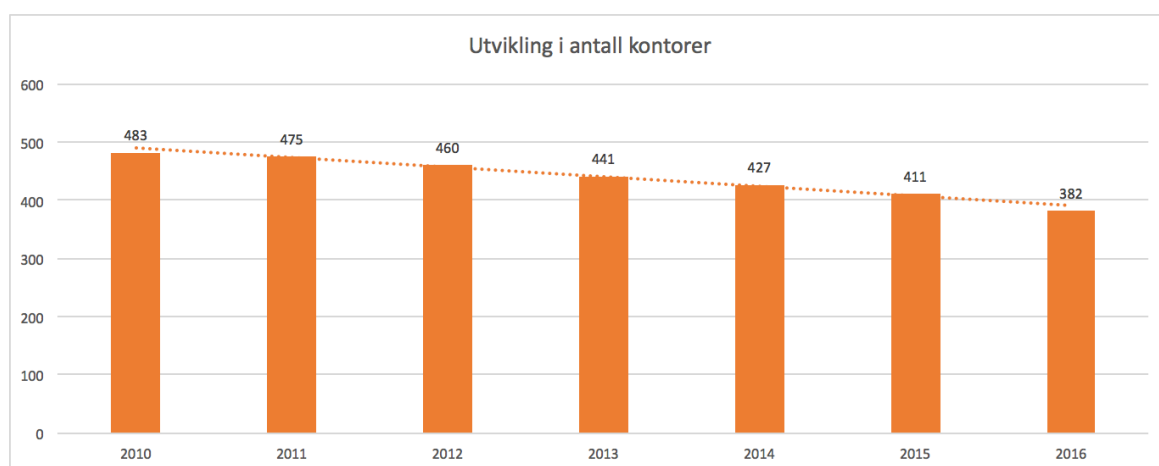
I nyere tid har mange sparebanker gått sammen i allianser. Alliansebankene står nå for en betydelig andel av alle (spare)bankene i Norge. Bakgrunnen for å danne allianser var opprinnelig å samarbeide rundt innkjøp og andre interesser (Eika Gruppen, u.d.). Alliansebanker samarbeider også når det kommer til utvikling av forretningsplattformer, samt ifm. innkjøp av forvaltnings- og utviklingstjenester (SpareBank 1, u.d.). I tillegg samarbeider de om levering av produkter og tjenester (Eika Gruppen, u.d.). De to største alliansene er SpareBank 1-alliansen, som består av 14 banker (SpareBank 1, u.d.), og Eika Alliansen, som består av 70 lokalbanker (Eika Gruppen, u.d.). Eika Gruppen leverer tjenester til bankene, og skal ikke forveksles med Eika Alliansen. I vårt utvalg er det kun Sandnes Sparebank som tilhører Eika Alliansen, mens det er 7 banker som tilhører SpareBank 1-alliansen. De resterende sparebankene er selvstendige uten noen alliansetilhørighet.

Utviklingen i antall ekspedisjonssteder har på lik linje med utviklingen i antall sparebanker en kraftig nedadgående trend. Figuren under viser utviklingen i ekspedisjonsstedene til forretningsbankene, sparebankene og totalt sett. Fra toppen av jappetiden på slutten av 80-tallet har sparebankenes ekspedisjonssteder blitt redusert fra tilnærmet 1440 til 644 i 2016, altså med ca. 55 prosent. Forretningsbankene har i samme periode fjernet nesten 60 prosent av ekspedisjonsstedene sine, og gått fra 740 til 310. Totalt er antall filialer redusert med ca. 56 prosent i perioden.

Figur 4-2 - Utvikling antall ekspedisjonssteder i perioden 1981 – 2016. Kilde: (Finans Norge, u.d.)

Utviklingen gjenspeiles også i utvalget vårt. Som man ser av figuren under er antall filialer i utvalget redusert med rundt 100 de siste syv årene, eller rett i overkant av 20 prosent. For å gi et så korrekt bilde av utviklingen som mulig er fremstillingen under korrigert for fusjoner. Dette er gjort ved at filialer fra innfusjonerte banker er lagt til filialantallet til overtakende bank i årene før fusjonen.

Figur 4-3 - Utvikling totalt antall filialer i vårt utvalg i perioden 2010 - 2016. Tallmaterialet for grafen er hentet fra bankplassregistrene fra 2011-2017.

4.3 Oppsummering og delkonklusjon

I dette kapitlet har vi besvart forskningsspørsmål 1: *Hva karakteriserer den norske sparebankbransjen i dag, samt utviklingen i den?*

For å besvare forskningsspørsmålet har vi i beskrevet trekk ved sparebanker og hva som skiller dem fra forretningsbanker. Videre presenterte vi utviklingstrekk i bransjen. Den ekstreme konsolideringsprosessen som har funnet sted i nyere tid, den hurtige nedleggesraten når det kommer til filialer, samt det faktum at sparebankene har opparbeidet seg et større geografisk nedslagsfelt er viktige utviklingstrekk. Utbredelsen av internetbaserte tjenester gjør også at sparebankene ikke lenger er like låst til ett spesifikt område. Vi benytter innsikten i sparebankbransjens karakteristika i den videre analysen av sparebankenes konkurransesituasjon i kapittel 5.

5. Konkurransanalyse

I denne delen av utredningen vil vi gjennomføre en analyse av konkurransesituasjonen som preger miljøet de norske sparebankene opererer i. Formålet er å få et innblikk i hvor attraktiv bransjen er i dag. I tillegg ønsker vi å se på hvordan konkurransesituasjonen er per dags dato, samt hvordan den kan tenkes å utvikle seg. Analysen skal videre bidra til å utvide vår forståelse av bransjen, og vil følgelig skape et bedre grunnlag for å utarbeide hypoteser rundt ulike faktorerers påvirkning på relativ lønnsomhet i bransjen, både i dag og i fremtiden.

Målet med dette kapittelet er å besvare forskningsspørsmål 2, med tilhørende underspørsmål:

2. *Hva karakteriserer konkurransearenaen til norske sparebanker i dag, og hvilke trender utpeker seg?*
 - 2.1 *Hvilke forhold i makroomgivelsene gjør seg gjeldende for sparebankbransjen?*
 - 2.2 *Hvordan påvirker krefter i sparebankenes omgivelser konkurransenivået i bransjen?*

Vi vil først gjennomføre en analyse av sparebankenes makromiljø i kapittel 5.1. Dette gjør vi ved å anvende PESTEL-rammeverket vi presenterte i kapittel 2.2.1. Deretter gjennomfører vi en mer bransjespesifikk analyse i kapittel 5.2. Dette gjør vi ved hjelp av Porters fem konkurransekrefter, som ble presentert i kapittel 2.2.2.

5.1 Sparebankenes makromiljø

Vi vil nå gjennomføre en analyse av makromiljøet sparebankbransjen i Norge er en del av. Mange av elementene vil være gjeldende for *alle* bedriftene som opererer innenfor Norges landegrenser, mens en del er mer spesifikke for finansnæringen. For å få et så helhetlig bilde som mulig av det nåværende makrobildet og av viktige trender, tar vi utgangspunkt i PESTEL-rammeverket og drøfter politiske og juridiske, økonomiske, sosiale og teknologiske faktorer.

Vi velger å holde miljømessige faktorer utenfor analysen. Likevel anerkjenner vi at Norges naturressurser er viktige for både det norske samfunn og næringsliv. I tillegg vil et fokus på en mer miljøvennlig/bærekraftig drift være viktig fremover, blant annet fordi det kan skape konkurransefortrinn, redusere kostnader og øke inntekter (Nidumolu, Prahalad, & Rangaswami, 2009; Eccles, Ioannou, & Serafeim, 2014)

5.1.1 Politiske og juridiske faktorer

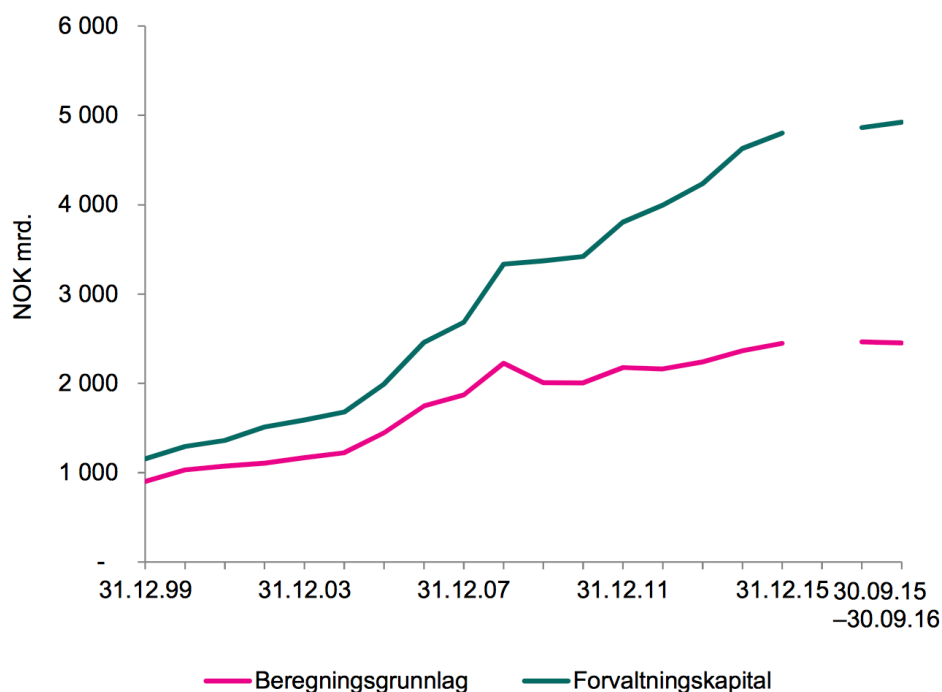
Norge er et politisk stabilt land, med høy grad av transparens i det politiske systemet (Transparency International, 2016). I følge World Bank (2017) er Norge et av de beste landene i verden å gjøre forretninger i, og rangeres på en 6. plass i 2017. Med tanke på finansnæringens viktighet for samfunnet forøvrig, samt risiko knyttet til uansvarlig drift, er den underlagt en del spesifikke reguleringer. Disse går på alt fra personvernsreguleringer til spesifikasjoner av egenkapitalkrav.

Finanskrisen som fant sted rundt 2008 viste at bankene hadde for lav kapitaldekning, samt at den kapitalen som fantes var av for lav kvalitet (Finanstilsynet, 2013). I tillegg ble det avdekket at en del økonomiske modeller, som baserte seg på historiske data, inneholdt store elementer av usikkerhet. Resultatet ble at Baselkomiteen fremla nye kapital- og likviditetsstandarder for banknæringen. Disse standardene omtales gjerne som Basel III og har medført at kravene til kapitalkvaliteten er skjerpet, at krav om kapitalbuffer er økt, at det er blitt fremstilt krav til uvektet kapitalandel og at det er fremlagt kvantitative likviditetskrav. Disse skjerpede reguleringene har ført til en vesentlig høyere soliditet hos norske banker. Ren kjernekapitaldekning – det vil si den kapitalen med høyest kvalitet – har økt fra rett i overkant av 7 prosent ved utgangen av 2008, til ca. 16 prosent ved utgangen av mars i 2017 (Finanstilsynet, 2017). Den styrkede soliditeten skyldes i all hovedsak tilbakeholdt overskudd. Likevel er ikke kravene oppfylt hos alle bankene, og en del banker må derfor jobbe hardt med å oppfylle kravene i tiden fremover.

Bankene har to muligheter når det kommer til å tilpasse seg kapitalkravene (Winje & Turtveit, 2014; Norges Bank, 2016). Den ene er å øke egenkapitalen, mens den andre er å redusere risikovektede⁶ eiendeler. Den enkleste måten å gjøre sistnevnte på er ved å begrense utlån til grupper som har en høy risikovekt. Næringsutlån har generelt høyere risikovekter enn utlån til privatpersoner, som isolert sett vil gjøre det mer attraktivt for bankene å gjennomføre en vridning mot å låne ut relativt mer til personmarkedet. Siden SMBer er vektet med enda høyere risiko enn store bedrifter vil utlån til denne gruppen være mindre attraktive i forhold til risiko. Disse elementene forklarer derfor en del av vridningen vi har sett de siste årene, hvor beregningsgrunnlaget ikke øker i samme takt som forvaltningskapitalen (Finanstilsynet,

⁶ Gjennomsnittlig risikovekt = Beregningsgrunnlag / Forvaltningskapital (Winje & Turtveit, 2014).

2016). Andre elementer som bidrar til utviklingen er «innføringen av interne modeller og lavere risikovekter for standardmetoden gjennom Basel II» (Finanstilsynet, 2016). Utviklingen illustreres i figuren under.

Figur 5-1 - Beregningsgrunnlag og forvaltningskapital i norske banker/bankkonsern.
Kilde: (Finanstilsynet, 2016)

Økende gjeldsvekst og -grad blant befolkningen i Norge har, sammen med en sterk boligprisvekst, skapt uro hos myndighetene. Derfor har det vært aktuelt å innføre tiltak for å begrense kredittveksten. Resultatet har blant annet blitt strengere regler rundt hvor mange prosentpoeng renteøkning en låntaker må tåle, skjerpede krav rundt avdragsbetaling og skjerping av egenkapitalkrav. Den nye boliglånsforskriften⁷ som tredde i kraft 1. januar 2017 bekreftet ytterligere myndighetenes ønske om å redusere gjelds- og boligprisveksten (Finansdepartementet, 2016). Ettersom boligprisveksten er spesielt sterk i Oslo økte kravet om egenkapital ved kjøp av sekundærbolig til 40 prosent, mot 15 prosent i resten av landet. Utover dette er det blitt innført en ny regel om at kundens samlede gjeld ikke skal være større enn fem ganger brutto inntekt, i tillegg til at det er blitt strengere betingelser rundt avdragsfrihet.

⁷ Forskriften er midlertidig og gjelder frem til 30. juni 2018 (Finansdepartementet, 2016).

En annen ny regulering som vil påvirke sparebankene er den omstridte finansskatten, som ble innført i 2017. Finansbransjen har vært, og er fortsatt, unntatt merverdiavgift (Eriksen, 2016). Denne nye skatten har som mål å veie opp for noe av de tapte inntektene staten har som følge av dette. I praksis vil et finansforetak nå bli ilagt en ekstraskatt på lønnsgrunnlaget på 5 prosent (Skatteetaten, u.d.). I tillegg ilegges det en ekstraskatt på overskudd ved at skatt på alminnelig inntekt for finansforetak forblir 25 prosent, mot 24 for andre personer og bedrifter. Disse elementene vil medføre en markant merkostnad for bankene. En ikke-tiltenkt konsekvens kan være at det nå vil være enda mer lønnsomt for bankene å kvitte seg med ansatte, siden det i stor grad er de ansattes lønnsgrunnlag som legger grunnlag for beskatningen.

En del EU-spesifikke reguleringer kommer også til å påvirke finansnæringen i tiden fremover, både i Europa generelt og i Norge. I starten av 2018 vil både GDPR (personvernforordningen/General Data Protection Regulation) og PSD2 (det reviderte betalingstjenestedirektivet/Revised Payment Services Directive) tre i kraft.

GDPR trer i kraft i EU/EØS den 25. mai 2018 og setter fokus på et område som blir viktigere og viktigere, nemlig personvern. Forordningen har til hensikt «å sørge for en god beskyttelse av personopplysninger samtidig som personopplysninger skal kunne utveksles fritt innenfor EØS-området» (Regjeringen, 2017). Det reviderte direktivet inneholder flere nye tillegg til det tidligere direktivet. Et eksempel er retten til dataportabilitet, dvs. at en bruker kan ta med seg all data om seg selv fra en tilbyder til en annen. Virksomheter omfattet av forordningen blir forpliktet til å blant annet informere om hvordan de håndterer personopplysninger, varsle om sikkerhetsbrudd og å gjennomføre utredninger som har som mål å se nærmere på konsekvenser av tiltak som utgjør en stor risiko for personvernet. Viktigheten av å håndheve kravene som blir stilt til virksomheten kommer klart frem i det nye bøteleggingssystemet. Her får «de nasjonale tilsynsmyndighetene (Datatilsynet i Norge) [...] myndighet til å ilegge bøter på inntil 20 millioner euro, eller der det gjelder et selskap, inntil 4% av selskapets årlige omsetning på verdensbasis» (Regjeringen, 2017).

EU-direktivet PSD2 innføres i januar 2018, og vil trolig tre i kraft i Norge før utgangen av 2018. PSD2 skal regulere betalingsformidlingen i EU og EØS (Finans Norge, 2017). «Formålet med direktivet er å modernisere regelverket i tråd med utviklingen i markedet, åpne opp for nyskapning på området, samt å fremme sikrere tekniske betalingsløsninger. Videre er målet å øke forbrukernes valgfrihet og redusere kostnadene ved bruk av betalingstjenester» (Regjeringen, 2015). En av de viktigste endringene er at de finansielle aktørene må dele

kundeinformasjon med andre aktører, gitt at kunden ønsker og aksepterer dette. Eksempler på slik informasjon kan være kontoinformasjon, informasjon om saldo og informasjon om transaksjoner. Dette kan åpne for at nye tredjepartsaktører kan ta deler av bankenes verdikjede, og dermed forsterke konkurransen i finansnæringen ytterligere. Direktivet kan også føre til økt bankkundemobilitet, da det kan bli nevneverdig enklere å opprette kundeforhold hos utenlandske aktører.

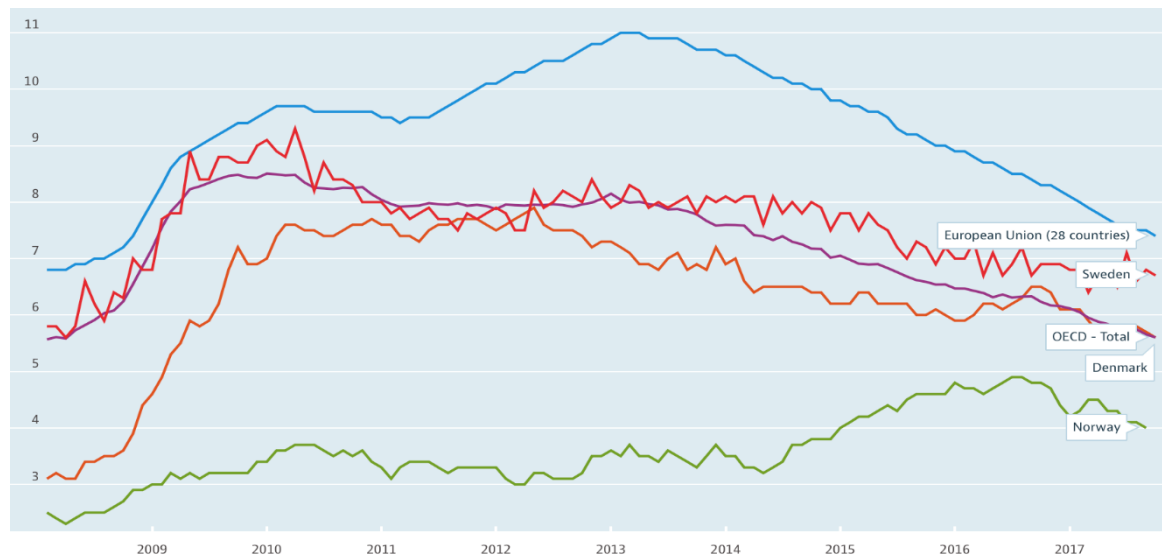
Oppsummert ser vi at sparebankene er preget av et stadig strengere politisk og regulatorisk miljø, som følge av både internasjonale/europeiske og særnorske regelverk. Dette kan gjøre det vanskeligere for bankene å gjennomføre lønnsom drift, og kan også innebære en vridning når det kommer til hvilke kunder som prioriteres. Finansskatten kan føre til lavere lønnsomhet alt annet like. EU-reguleringene GDPR og PSD2 kan føre til økt konkurranse og økte compliance-relaterte kostnader, men kan også føre til nye muligheter. Å fokusere på personvern utover GDPR-kravene kan for eksempel bli et konkurransefortrinn for aktører, mens PSD2 kan åpne opp nye markeder for bankene.

5.1.2 Økonomiske faktorer

Norge har en stabil, sterk økonomi, med et prisnivåjustert BNP per innbygger som i 2016 lå 49 prosent høyere enn gjennomsnittet for Europa (SSB, 2017c). Sammenlignet med verden generelt er Norge på fjerdeplass når det kommer til BNP per innbygger, og dersom BNP per innbygger prisnivåjusteres er rangeringen en tiendeplass (World Bank, 2017a). Selv om BNP-nivået er høyt, har ikke veksten i BNP vært like sterk. I 2016 landet veksten på moderate 1 prosent, og for Fastlands-Norge var veksten kun på 0,8 prosent (SSB, 2017d). I tredje kvartal 2017 var veksten 0,6 prosent for Fastlands-Norge, mens samlet nivå var 0,7 prosent (SSB, 2017g). Store deler av veksten i BNP i 2016 kan forklares med sterk vekst i bygg- og anleggsnæringen; en vekst som har vært sterk de siste årene. Tjenester tilknyttet olje- og gassproduksjon hadde derimot en sterk nedgang.

Reduksjonen i olje- og gassnæringen, samt tilhørende næringer, er knyttet til den markant lavere oljeprisen de seneste årene. Fra å ligge på rundt 110 dollar fatet i 2014, falt prisen til under 30 dollar fatet i 2016 (Finansdepartementet, u.d.). Nå ligger den stabilt på rundt +/- 50 dollar fatet. Sammen med oljeprisfallet har også dollaren svekket seg, slik at fallet i norske kroner ikke har vært like markant. Likevel har oljeprisfallet hatt en merkbar effekt på norsk økonomi, og kan vise seg å være en utfordring også i fremtiden dersom den ikke styrker seg.

Norge har historisk hatt lav arbeidsledighet sammenlignet med gjennomsnittet blant OECD-land og EU-land, samt sammenlignet med andre skandinaviske land, noe figuren under illustrerer:

Figur 5-2 - Arbeidsledighet i Norge og sammenlignbare land og områder i perioden februar 2008 – oktober 2017. Kilde: (OECD, 2017)

Finanskrisen rundt 2008/2009 ga en markant økning i ledigheten i både Skandinavia, resten av Europa og verden som helhet. På tross av dette førte den kun til en liten økning i ledighet i Norge, og ledigheten var faktisk lavere etter krisen enn rundt 2005/2006. Oljeprisfallet de senere årene har derimot ført til en høyere ledighet, og da spesielt i yrkesgrupper som direkte eller indirekte er relatert til petroleumsnæringen. Også regioner som har sterk tilknytning til petroleumsnæringen har opplevd noe høyere ledighet. Et eksempel på dette er Stavangerregionen, som har stått for store deler av ledighetsutviklingen i landet de senere årene (Larsen & Morsund, 2015). Likevel har ledigheten totalt økt mindre enn forventet med tanke på hvor sterkt oljeprisfallet var, og den ligger per nå rundt 4 %.

Som forklart tidligere i utredningen har befolkningen i Norge opplevd en økning i både gjeldsvekst og –grad. Årsakene til dette kan være mange, men er gjerne spesielt drevet av et rentenivå som har ligget veldig lavt over en lengre periode. Lavt rentenivå, og en stadig økende innflytting til byene har også ført til høyere boligpriser, som igjen har ført til et enda høyere gjeldsnivå. Gjeldsbelastningen i Norge er ikke bare historisk høy sett i norsk kontekst, men utpreger seg også internasjonalt, hvor det kun er Nederland og Danmark som har en høyere gjeldsbelastning (Takla, 2017). I de største byene endte rundt 20 – 25 % av husstandene opp med en gjeld som var på fem ganger brutto årsinntekt eller mer etter boligkjøp. Gjeldsveksten

til befolkningen ligger nå på rundt 6,5 % (Finans Norge, 2017a). Siden lønnsveksten er på et betraktelig lavere nivå fortsetter gjeldsbelastningen også å øke fremover.

Boligprisutviklingen har vært svært sterk de siste årene, og har som sagt gjerne vært en bakenforliggende årsak til den høye gjeldsgraden til befolkningen. Utviklingen har vært spesielt sterk i de store byene generelt, og Oslo-området spesielt. Selv om utviklingen har vært sterk de seneste årene virker den å ha avtatt litt av i det siste. Endringen i pris på brukte boliger fra andre til tredje kvartal i 2017 var på -3,6 % i Oslo (inkludert Bærum), på -2,3 % i Stavanger og -1,4 % i Bergen. Siden økningen derimot har vært positiv i distriktene endte vi kun opp med en prisendring på totalt -1 % (SSB, 2017e).

Oppsummert er den norske økonomien stabil og sterk, med et høyt BNP-nivå per innbygger. Veksten i BNP er derimot ikke så veldig høy. Oljeprisen har falt kraftig de siste årene, og ligger nå stabilt på rundt 50 dollar, altså 60 dollar lavere enn 2014-nivået. Dette kan føre til utfordringer for statsfinansene, og kan i tillegg føre til problemer for en del av bankenes kunder. Resultatet kan bli lavere lønnsomhet for bankene isolert sett. Norge har en høy gjeldsvekst og -grad. På grunn av den høye gjeldsgraden kan en økning i rentenivået føre til at kunder får betalingsproblemer, som igjen kan være utfordrende for bankenes lønnsomhet.

5.1.3 Sosiale faktorer

Når det kommer til sosiale faktorer, mener vi at det spesielt er utdanningsnivå og demografi som er viktige aspekter å se på i Norge. Norge er preget av et relativt høyt utdanningsnivå, og ca. 33 % av befolkningen har utdanning på universitets- og høghskolenivå (SSB, 2017a). Likevel medfører blant annet den kraftige teknologiske utviklingen at det kan oppstå avvik mellom utdanningen befolkningen har og hva som er etterspurt i markedet. Folk med bakgrunn i dataingeniørfag, informatikk eller sykepleie er for eksempel utrolig etterspurt, mens folk med utdanningsbakgrunn relatert til petroleumsrelaterte fag har problemer med å få seg jobb.

I 2016 økte den norske befolkningen med 44 000, hvilket resulterte i en befolkningsvekst på 0,85 prosent (SSB, 2017f). Dette er «relativt høyt både sammenlignet med tidligere tider i Norge og med andre land i Europa. Befolkningsveksten i 2016 var likevel den laveste på ti år, både i antall og prosent» (SSB, 2017f). Selv om en del av befolkningsveksten skyldes fødselsoverskudd, er den viktigste bidragsyteren til veksten nettoinnvandringen (SSB, 2017). Første- og andregenerasjons innvandrere utgjorde 16,3 prosent av befolkningen i 2016, og denne andelen er ventet å øke fremover. Hvor stor befolkningen i Norge vil være i fremtiden

avhenger av fruktbarhet, nettoinnvandringsnivå og levealder. Mellomalternativet i SSBs prognoser om befolkningsutvikling tilsier at vi vil få en befolkning som passerer 7 millioner før 2060. Dette kan by på utfordringer for statsfinansene, spesielt dersom levealderen fortsetter å øke. I dag er det rundt en niendedel av befolkningen som er 70 år eller mer. Denne andelen vil trolig øke og i mellomalternativet til SSB vil omtrent en femtedel av befolkningen i Norge i 2060 være 70 år eller mer.

Med tanke på hvor rause velferdsordningene i Norge er, vil det at en økende andel av befolkningen er aldrende medføre store ekstraavgifter for staten i form av pensjonsutbetalinger. Gitt prognosene til SSB kan staten få større problemer med å overholde sine pensjonsforpliktelser i fremtiden. Myndighetene har dog startet en prosess for å imøtekomme resultatet av en endret demografisk sammensetning. Resultatet av dette er blant annet pensjonsreformen som trådte i kraft i 2011 (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017). Hovedmålet med den nye alderspensjonsordningen er at den skal være bærekraftig, både sett i et økonomisk og sosialt perspektiv. Den skal også ha en god fordelings- og likestillingsprofil, i tillegg til at prinsippene den bygger på skal være enkle og forståelige

For at den enkelte borger skal få like mye å rutte med som pensjonist i fremtiden, er det ikke bare de offentlige pensjonsordningene som er viktige. Privat pensjonssparing er også et viktig element. Andelen av befolkningens inntekt som går til sparing er jevnt høy (SSB, 2017b), men for å stimulere til høyere pensjonssparing har regjeringen innført en ny ordning for individuell pensjonssparing (IPS) gjeldende fra 2017. Denne vil «gjøre det mer gunstig å spare til pensjon» (Finansdepartementet, 2017), sammenlignet med den eldre IPS-ordningen. Det blir gitt fradrag i alminnelig inntekt for innskudd opptil 40 000 kroner, mot 15 000 kroner i tidligere ordning. Uttak vil også kun beskattes som alminnelig inntekt, mot som pensjonsinntekt i den eldre ordningen. Likevel er det en del forhold som er viktige å huske på (DNB, u.d.). For det første bindes pengene over lang tid, og det er ikke mulig å få tilgang til dem før du fyller 62 år. I tillegg må utbetalingen skje over minst 10 år, slik at det ikke er mulig å ta ut hele beløpet på en gang. Du får heller ikke skjermingsfradrag på sparing i aksjefond gjennom IPS. For de som ønsker større fleksibilitet kan investering i aksjer og fond via en aksjesparekonto (ASK) være et bedre alternativ. «Med aksjesparekonto kan personlige skattytere kjøpe og selge børsnoterte aksjer, børsnoterte egenkapitalbevis og aksjefond uten at gevinster blir skattlagt. Man vil heller ikke få fradrag for tap. Gevinster skattlegges først når midlene tas ut av kontoen, og eventuelle tap kommer først til fradrag ved opphør av

aksjesparekontoen» (Finansdepartementet, 2017a). Ordningen om aksjesparekonto trådte i kraft 1 september 2017 (Finansdepartementet, 2017a).

Oppsummert har Norges befolkning et relativt høyt utdanningsnivå. Mismatch mellom gjennomført og etterspurt utdanning kan dog føre til økt ledighet i fremtiden, som igjen kan ha negativ innvirkning på økonomien og bankene. Demografisk ser vi en endring i retning en aldrende befolkning. Dette kan by på utfordringer for statsfinansene, men det kan likevel føre til økte inntekter for bankene i form av at privatpersoner kan tendere mot å øke sin private pensjonssparing via for eksempel IPS eller ASK.

5.1.4 Teknologiske faktorer

Forhold knyttet til teknologisk utvikling og adaptasjon er viktige for bedrifter å ta hensyn til. Dette legger ofte grunnlaget for store deler av driften i selskapene og preger også konkurransearenaen de opererer i. Nye teknologiske tjenester kan endre hvordan kunden ser på eksisterende tjenester, og dermed også endre preferansemønsteret til kunden. Likeledes kan utviklingen føre til endringer knyttet til alt fra verdikjeder og marginer, til etterspørselen etter humankapital.

Norge er, på lik linje med andre nordiske land, preget av god teknologisk infrastruktur, og har i tillegg hurtig utrulling og adaptasjon av ny teknologi (Wooldridge, 2013). Det er ikke bare privatpersoner som er gode på teknologianvendelse – private selskaper og offentlige aktører ligger også langt fremme (Riise, 2017). Som et resultat ble Norge i den årlige Digibarometerundersøkelsen kåret til det mest digitale landet i verden i 2017.

Kundene til finanssektoren generelt, og bankene spesielt, er utpreget digitale. Utviklingen har vært kraftig de senere årene, og er i stor grad et resultat av bankenes eget fokus på å få kundene over på teknologiske, heller enn fysiske, plattformer (Jensen, 2015). Prisforskjeller mellom manuelle og elektroniske tjenester, samt utbredt utvikling av teknologiske tjenester, er bakenforliggende årsaker til den endrede kundeatferden vi nå ser i næringen. Denne endrede kundeatferden er igjen en av de bakenforliggende årsakene til den massive reduksjonen i antall filialer vi har sett blant bankene i Norge den seneste tiden. Når få kunder oppsøker filialene, har bankene heller valgt å fokusere videre på å utvikle nye tjenester enn å konkurrere på fysisk tilgjengelighet. At det i 2016 var tilnærmet 4 millioner nordmenn som var nettbankbrukere er et godt eksempel på hvor utbredt digitale norske bankkunder er (Finans Norge, 2016). I tillegg var det godt over 2,1 millioner nordmenn som var brukere av en mobilbanktjeneste.

Utviklingen i retning digitale tjenester kommer trolig til å styrke seg i fremtiden, og gjelder mer enn bare bruk av mobil- og nettbanktjenester. Et eksempel på dette er den hurtige adaptasjonen av betalingstjenesten Vipps, som nå har tilnærmet alle bankene i Norge på eiersiden og en brukermasse på godt over 2,7 millioner mennesker (Andreassen, 2017).

Utviklingen av andre teknologiske trender vil også påvirke bankene (Flygind, 2016). Fremveksten og videreutviklingen av Big Data og lærende maskiner kan gjøre det enklere for bankene å dra nytte av kundeinformasjonen/-dataen de allerede besitter. Dette kan innebære en radikal endring i hvordan bankene utvikler og tilbyr tjenester til sine kunder. Eksempelvis kan det bli enklere å tilby kundene bedre og mer skreddersydde løsninger basert på innsikt i kundens preferanser. Robotic Process Automation (RPA – på norsk robotisert prosessautomatisering) er en viktig del av den videre effektiviseringen av finansbransjen (Yakidoo, 2017). Roboter har allerede tatt over en del funksjoner i næringen, og i fremtiden kan de trolig ta over enda flere. Dette vil frigi ansattes tid til å bedrive mer inntektsbringende arbeid og/eller redusere behovet for årsverk (Lhuer, 2016; Abbatiello, Boehm, Schwartz, & Chand, 2017).

Oppsummert ser vi at Norge er et av de mest digitale landene i verden. Dette gjelder også bankkundene, som beveger seg mer i retning av en digital bankhverdag. Den endrede kundeatferden fører til nedleggelse av bankkontorer, noe som isolert sett kan tenkes å øke lønnsomheten til bankene. Trender som Big Data, lærende maskiner og RPA kan også tenkes å øke lønnsomheten til banker da det kan føre til økt salg i form av mer tilpassede produkter, men også reduserte kostnader i form av en reduksjon av manuelle tjenester.

5.1.5 Oppsummering av makroanalysen

I dette delkapittelet har vi forsøkt å besvare underspørsmål 2.1: *Hvilke forhold i makroomgivelsene gjør seg gjeldende for sparebankbransjen?* For å gjøre dette har vi anvendt PESTEL-rammeverket og analysert politiske og juridiske, økonomiske, sosiale og teknologiske faktorer.

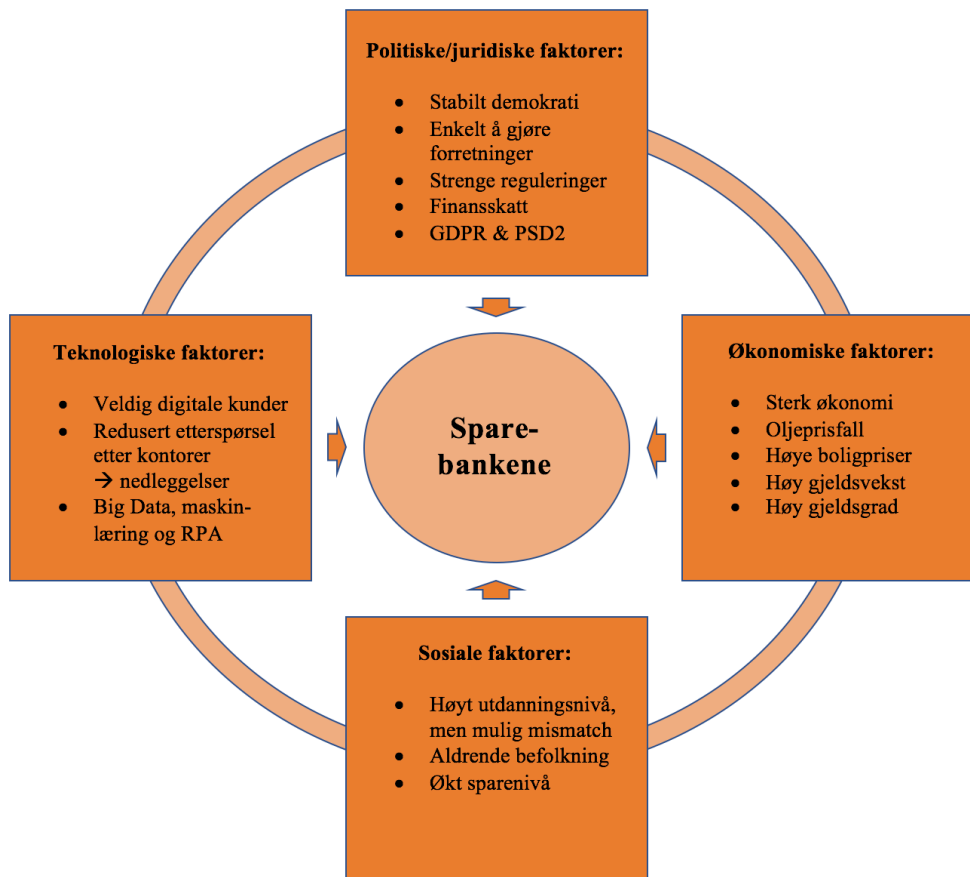
Analysen har vist oss at Norge er et politisk stabilt land hvor det er enkelt å gjøre forretninger (Transparency International, 2016; World Bank, 2017). Både finanskrisen og det nylige oljeprisfallet har ført til utfordringer for Norge, men landet har likevel unngått de verste

krisene. BNP-nivået⁸ i Norge er høyt (World Bank, 2017a), mens veksten er relativt lav (SSB, 2017d, 2017g). Finansbransjen er de siste årene blitt ilagt flere nye reguleringer, som et resultat av finanskrisen og en sterk boligpris- og gjeldsvekst. I tillegg vil flere nye EU-reguleringer kunne påvirke finansbransjen i tiden som kommer, ved at nye aktører kan angripe bankenes verdikjeder. Bankene må også tilpasse seg en ny personvernlov, som vil medføre en del ekstrakostnad.

Norge er preget av en relativt høy befolkningsvekst og en økende levealder (SSB, 2017, 2017f). Resultatet vil være en høyere andel eldre i fremtiden, som kan føre til at staten får problemer med å overholde sine pensjonsforpliktelser. Likevel har det blitt gjennomført reformer og regulatoriske endringer for å forsøke å bøte på dette, samtidig som den private sparingen øker. Når det kommer til utdanning, har Norge et generelt høyt utdanningsnivå, selv om det til en viss grad er en mismatch mellom hva som blir utdannet og hva som etterspørres i arbeidsmarkedet.

Analysen av de teknologiske forholdene viser at Norge, i følge Digibarometer-undersøkelsen for 2017, er det mest digitale landet i verden. Dette gjenspeiles i finansbransjen, hvor vi har sett en endring i kundeatferden fra å oppsøke fysiske bankkontorer til å heller anvende teknologiske løsninger. Fremveksten av Big Data, maskinlæring og RPA vil også påvirke næringen i tiden som kommer. Funnene fra analysen oppsummeres i figur 5-3.

⁸ Målt i BNP per innbygger

Figur 5-3 - Oppsummering av makrofaktorer som påvirker sparebankene.

Resultatene fra analysen om sparebankenes makromiljø har gitt viktig innsikt i hvilke faktorer i makromiljøet som kan tenkes å påvirke sparebankenes lønnsomhet. Det har også gitt innsikt i hvilke trender som utpeker seg, og hvilke regulatoriske, økonomiske, politiske, sosiale og teknologiske utfordringer/muligheter som kan påvirke sparebankbransjen fremover. Innsikten vil anvendes i neste delkapittels analyse av de bransjespesifikke kreftenes påvirkning på bransjens konkurransenivå. Den vil også anvendes i forbindelse med utarbeidelsen av hypoteser i kapittel 6, i analysen i kapittel 7 og i diskusjonen om fremtidig lønnsomhet i kapittel 8.

5.2 Bransjeanalyse

I dette delkapittelet vil vi gjennomføre en analyse av de bransjespesifikke kreftene som påvirker konkurransesituasjonen i sparebankbransjen. Vi tar utgangspunkt i Porters fem

konkurransekrefter, og vil drøfte trusler fra potensielle inntrengere, forhold knyttet til kunde- og leverandørmakt, trusselen fra substitutter og forhold knyttet til intern rivalisering i bransjen.

Vi vil ha et spesielt fokus på trendene som preger bransjen, da vi mener disse vil ha sterk påvirkning på fremtidig lønnsomhet i næringen.

5.2.1 Trussel fra potensielle inntrengere

I de aller fleste bransjer vil det være risiko for at nye aktører skal gå inn i markedet. Dette kan være aktører som leverer tilsvarende tjenester i andre markeder, eller helt nye aktører som ønsker å dekke det samme behovet, men på en annen måte. For sparebankbransjen har vi valgt å se på trusselen knyttet til nye aktører på to områder, kreditt og betalingstjenester.

Kreditt

Markedet for kreditt har i Norge historisk vært dominert av norske spare- og forretningsbanker, samt andre kredittinstitusjoner. Potensielle inntrengere i markedet for kreditt anser vi primært som selskaper fra andre bransjer med god soliditet og nok kapital, samt internasjonale aktører med både kapital og bransjekunnskap.

Når det kommer til selskaper fra andre bransjer, er Bank Norwegian et godt eksempel på hvordan dette kan skje. Her er det snakk om et godt etablert selskap med masse kapital, som ser muligheter for ekspansjon inn i klassisk finansnæring på grunn av høye marginer. De fleste selskapene som gjennomfører en slik strategi går inn i markedet for kredittkort og forbruksfinansiering, da dette har de høyeste marginene. Ofte tilbyr de også innskuddskonti for å sikre at de har tilstrekkelig kapital til å fortsette med utlånsvirksomheten. Innskudd representerer en billig kapitalkilde av flere grunner, blant annet de lave innskuddsrentene og innskuddsgarantien. Andre selskaper kan for eksempel være kraftselskaper. Disse har ofte store mengder kapital, og kan anse det som gunstig og lønnsomt å skape et datterselskap for å bedrive utlånsvirksomhet til sine kunder. Likevel anser vi trusselen for dette kun som lav til moderat. Ifølge Dale & Langli (2015) vil et høyere fokus utenfor kjernevirksomheten ha negativ effekt på lønnsomheten til kraftselskaper. De selskapene som er klar over dette vil trolig heller fokusere på kjernevirksomheten sin. Det er i tillegg betraktelige inngangsbarrierer knyttet til å tre inn i markedet for kreditt. Selskapene må blant annet opprette et datterselskap med banklisens for å kunne innhente innskudd fra kundene (Meinich & Munthe, 2015). Utover dette mener vi at bankenes akkumulerte kunnskap og erfaring er vanskelig å imitere og/eller reprodusere.

Av makroanalysen kom det frem at norske banker og finansforetak er underlagt særnorske kapitalkrav, samt EU-/EØS-krav. Disse kan virke som en sterk inngangsbarriere mot at helt nye banker etablerer seg, da det vil være krevende å kunne samle inn tilstrekkelig kapital. Det er også krav om tilstrekkelig bransjekunnskap i forbindelse med å etablere bankvirksomhet. Dette kan gjøre det enda vanskeligere for potensielle nye aktører. Når det kommer til konkurranse fra utenlandske banker, så er dette derimot en større trussel fordi de blant annet innehar nødvendig bransjekunnskap, systemer, kapital og erfaring. Dette bekreftes av Turtveit (2017), som viser at de utenlandske bankene har hatt en markant høyere utlånsvekst til både privat- og bedriftsmarkedet de seneste årene, enn de norske bankene har hatt. Et resultat av de særnorske kapitalkravene var at det ble mer aktuelt for norske banker å fokusere på personmarkedssegmentet for utlån, for slik å posisjonere seg bedre i forhold til risikovekter. Dermed er det, isolert sett, blitt mindre aktuelt for bankene å prioritere de mer risikable bedriftskundene. Fordi de utenlandske bankene er underlagt andre krav, kan det tenkes at de kan hente inn de mer risikable bedriftene. Mens utlånsveksten til bedriftsmarkedet har vært nedadgående for norskeide banker de siste årene, har de utenlandske bankene hatt utlånsvekst til samme marked i denne perioden (Turtveit, 2017). Dette elementet må dog ses opp mot potensiell lønnsomhet, da potensielt lønnsomme kunder også vil være ettertraktet av de norske bankene. Dermed vil de trolig gå etter potensielt lønnsomme bedrifter på tross av litt høyere risikovekter. Det er en del utenlandske aktører – primært nordiske – som har datterselskaper i Norge. Trusselen fra disse, samt fra andre utenlandske aktører, anser vi som reell både nå og fremover. Likevel, det norske bank- og finansmarkedet er preget av mange aktører, og kan dermed oppleves som mettet. Dette kan virke avskrekkende på nye aktører.

Vi anser trusselen fra nyetableringer i kredittmarkedet som svak til moderat totalt sett.

Betalingstjenester

Under drøftingen av politiske og juridiske faktorer i makroanalysen presenterte vi det nye EU-direktivet PSD2. Videre forklarte vi hvordan dette kunne skape grobunn for nye tredjepartsaktører, som kan overta deler av bankenes verdikjede. Nye betalingstjenester er et av eksemplene på hvordan slike tredjepartsaktører kan ta deler av verdikjeden til bankene, da det etter innføringen av PSD2 vil bli enklere for disse aktørene å etablere seg hos kundene. PSD2 vil redusere inngangsbarrierene til disse tredjepartsaktørene, og de vil da primært måtte belage seg på å opparbeide et merkenavn og penetrere markedet. Denne trusselen anser vi som moderat til høy.

Også noen av verdens største selskaper – representert ved de amerikanske GAFA-selskapene (Google, Apple, Facebook og Amazon) og kinesiske Alibaba – angriper markedet for betalingstjenester, og har gjort det i en årrekke. Facebook har for eksempel lansert en betalingstjeneste i Messenger, som Nordea (i samarbeid med Nets) allerede har tatt i bruk i forbindelse med regningsbetaling (Nordea, 2017). Utover dette har Apple lansert tjenesten Apple Pay, som allerede har gått inn i en avtale med Nordea i Sverige, Danmark og Finland – men foreløpig ikke Norge (Andreassen, 2017). Også Google er på offensiven med Android Pay og Google Wallet. Alibaba har utover dette lansert tjenesten sin Alipay i USA, og vil trolig også bevege seg videre inn i andre markeder. Selv om disse aktørene ikke har tatt de største stegene for å erobre betalingstjenestemarkedet i Norge, ser vi på trusselen som stor i fremtiden.

Norske banker har derimot forsøkt å etablere mottiltak mot nye aktører. Et eksempel på dette er banksamarbeidet om Vipps, BankAxept og BankID, som nå slås sammen til ett selskap. Her er omtrent samtlige banker i Norge – inkludert alle sparebankene i vårt utvalg – inne på eiersiden (Ripegut, 2017). Likevel er det ikke alle som mener de vil vinne kampen mot gigantene. NHH-professor Tor Andreassen (referert i Gundersen, 2017) uttalte for eksempel: ”Om Apple eller Facebook går inn i Norge vil Vipps i en periode ha gode tall og ikke tolke faresignalene. Men når noen sentrale aktører kommer til å melde overgang snur det brått. Jeg tror de store vil vinne dette spillet her på grunn av deres innovasjonskompetanse, store brukergrupper, og finansielle muskler”.

Totalt sett anser vi trusselen fra nye aktører i betalingstjenestemarkedet som høy.

5.2.2 Trussel fra substitutter

For å kunne analysere trusselen fra substitutter er det viktig å se nærmere på hvilke behov substituttene skal dekke. Her har vi identifisert tre primærbehov: behovet for kreditt, behovet for plassering av kapital og behovet for betalingstjenester.

Vi har valgt å utelate en diskusjon rundt temaet plassering. Markedet for bankinnskudd er rimelig homogent, og det er heller ikke store variasjoner blant produktene som tilbys. I tillegg vil andre former for plassering (i form av plassering i aksjer, fond osv.) ha en vesentlig annerledes risikoprofil, slik at denne typen plassering ikke kan sammenlignes direkte med innskuddsplassering på bankkonto. Også når det gjelder betalingstjenester har vi valgt å utelate en diskusjon om substitutter. Bakgrunnen for dette er at det per dags dato er få aktører som fungerer som et substitutt til bankenes tjenester. PayPal har opparbeidet seg et delvis fotfeste,

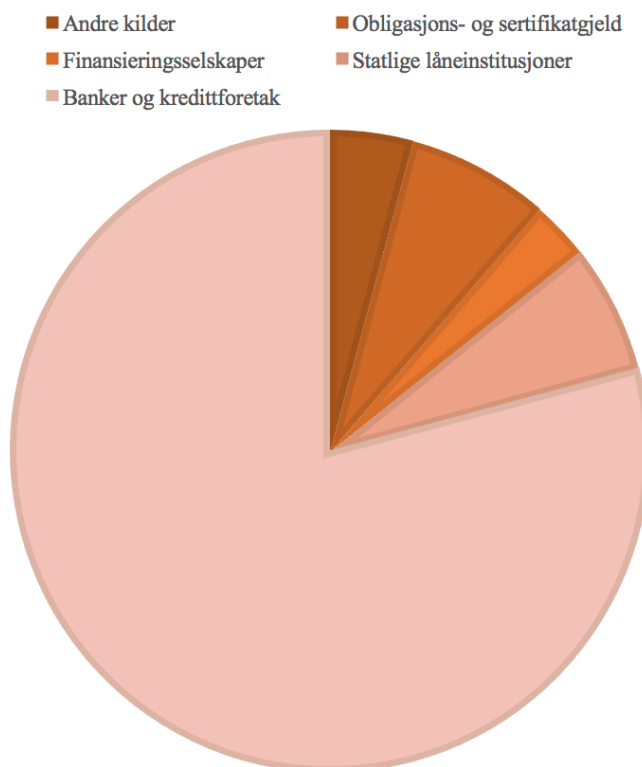
men det er fortsatt bankenes tjenester som er dominerende. I fremtiden kan derimot andre aktørers tjenester også utgjøre en større substitusjonstrussel. Se forrige delkapittel om trusler fra potensielle inntrengere for en diskusjon rundt dette. Vi vil isteden se nærmere på potensielle substitutter til sparebankenes kredittvirksomhet.

Substitutter til sparebankenes kredittvirksomhet

Kreditten som tilbys i Norge leveres til både privat- og bedriftskunder. Disse kundegruppene har både ulike behov, og ulike måter å innhente den nødvendige kapitalen på. Mens privatkundene primært kan ha behov for kreditt i forbindelse med boligfinansiering, bilfinansiering og finansiering av annet forbruk, kan bedrifter ha behov for finansiering for å kunne opprettholde daglig drift, ekspandere virksomheten og utvikle nye produkter og tjenester.

For privatkunder har vi identifisert statlige låneinstitusjoner som et substitutt til de tradisjonelle bankenes utlånsvirksomhet. Et eksempel på en slik virksomhet er Husbanken. I tillegg har vi identifisert en relativt ny trend, som i fremtiden kan bli et ekstensivt substitutt, nemlig P2P-lånetjenester. Denne typen lånetjenester innebærer at privatpersoner låner til hverandre via en app eller annen tjeneste, og dermed unngår mellomleddet i form av en finansinstitusjon. Liv- og forsikringsselskaper som også leverer banktjenester til en spesifikk gruppe, for eksempel KLP og SPK, kan også anses som substitutter. Likevel mener vi at de er så i grenseland opp mot bankenes virksomhetsområde at de ikke er substitutter, men heller konkurrenter.

Figur 5-4 viser at det primært er banker og kredittforetak som er leverandører av gjeld til publikum i Norge. Likevel ser vi at også statlige låneinstitusjoner har en del av kaken:

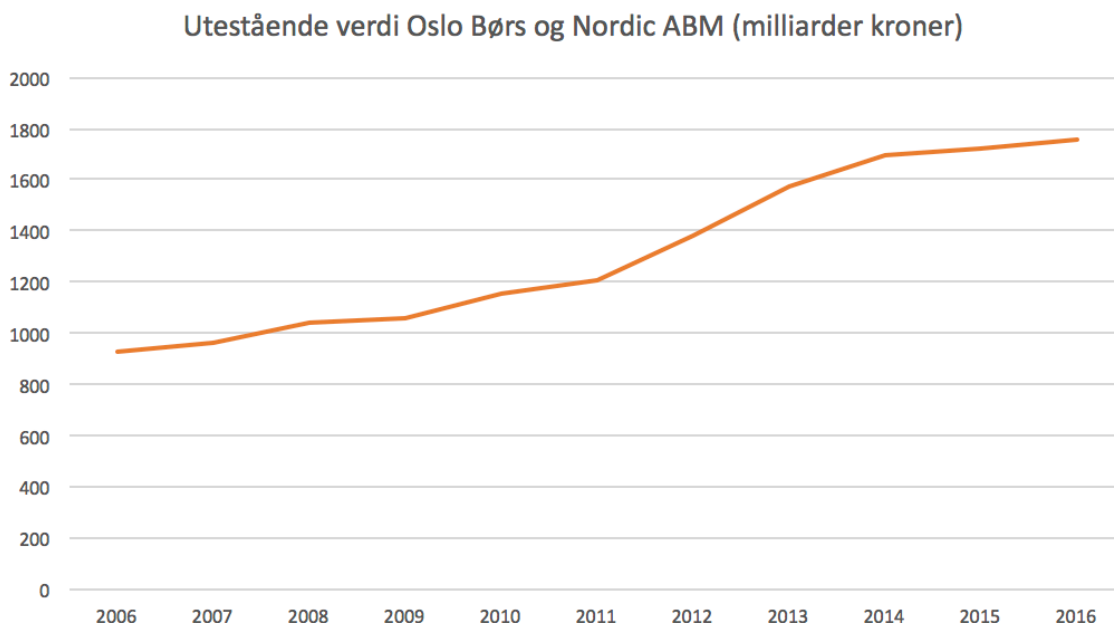
Figur 5-4 - Brutto innlands gjeld til publikum per 30. juni 2016, fordelt på kredittkilder. Kilde: (Norges Bank, 2016)

En av disse låneinstitusjonene er Husbanken. Husbanken er et av organene regjeringen bruker i forbindelse med gjennomføringen av sin boligpolitikk (Husbanken, u.d.). Formålet med husbanken er å hjelpe kommunene i deres arbeid med å hjelpe vanskeligstilte mennesker inn i boligmarkedet. Dette arbeidet skjer i form av både økonomisk og faglig hjelp, og innebærer både bostøtte, lån, tilskudd, kompetansebygging og kunnskapsutvikling. I tillegg tilbys også startlån via kommunene. Husbanken tilbyr mange av de samme produktene til privatkunder som sparebankene i vårt utvalg, men har ikke formål om å tjene penger. De har også en annen primærmålgruppe enn bankene i vårt utvalg, da de er tiltenkt å hjelpe mennesker som i utgangspunktet ikke kan få lån av tradisjonelle banker. Kommunene har ofte etablerte inntektsgrenser, som varierer med tanke på antall barn og voksne i husstanden. Likevel kan det tenkes at det blir en overlapp hvor Husbanken gir lån til mennesker som kunne fått lån av andre banker. Således mener vi at de kan være et substitutt til sparebankene. Figuren over viser likevel at de offentlige låneinstitusjonene ikke har en veldig stor andel av utlånsmarkedet. Derfor virker ikke dette å gjelde særlig mange husstander. Vi mener derfor at Husbanken og andre offentlige utlånsinstitusjoner utgjør en liten substitusjonstrussel for sparebankenes kredittvirksomhet.

P2P-lånetjenester er et annet potensielt substitutt, sett i et privatkundeperspektiv. I dag har det en betraktelig mindre skala enn de andre to substituttene, men vi mener likevel at det kan bli viktigere i fremtiden. P2P-lånetjenester er et folkefinansieringskonsept som innebærer at privatpersoner kan låne penger til hverandre direkte, uten å måtte gå gjennom et mellomledd (eksempelvis en finansinstitusjon). Utlånet skjer basert på forhåndsavtalte vilkår mellom partene, og innebærer normalt sett at det belastes en rentekostnad og/eller et gebyr (Krokan, 2016). På denne måten kan mennesker som ønsker å investere pengene sine heller låne dem ut til andre, enn å plassere pengene i for eksempel fond, aksjer eller på sparekonto. Eksempler på utbredte tjenester er LendingClub og Prosper. Lånene de gir kan anses som usikrede dersom man sammenligner dem med tradisjonell utlånsvirksomhet. Likevel dekker de det ønskede behovet hos både utlåner og låntaker. Med tanke på det relativt beskjedne rotfestet slike tjenester har i befolkningen anser vi trusselen fra denne typen tjenester som minimale per dags dato. Dette kan dog endre seg på lengre sikt.

For bedriftskundene mener vi obligasjonsmarkedet er det viktigste substituttet til tradisjonell bankfinansiering for store bedrifter, mens relativt nye folkefinansieringstjenester også kan bli et viktig substitutt for enkelte bedrifter.

For de aller største og mest solide bedriftskundene til sparebankene, kan obligasjonsmarkedet være et substitutt til bankfinansiering. I tilfeller hvor bankene har høye marginer på utlånene sine, kan det lønne seg for bedrifter å hente inn kapital via obligasjonsmarkedet, da dette kan gi dem bedre vilkår. Obligasjonsmarkedet har vokst kraftig de siste årene (Eikrem & Aase, 2016). Dette illustreres i figuren under. Veksten i obligasjonsmarkedet indikerer at stadig flere bedrifter tyr til denne finansieringskilden, hvilket gjør det til en større substitusjonstrussel nå enn tidligere. Likevel er det kun noen få av kundene i porteføljen til sparebankene som er store nok til å kunne benytte seg av obligasjoner, og vi anser derfor trusselen fra dette markedet som minimal for sparebankene.

*Figur 5-5 - Utestående verdi Oslo Børs og Nordic ABM. Tall i milliarder NOK.
Kilde: (Eikrem & Aase, 2016)*

På samme måte som folkefinansieringstjenester i form av P2P-lånetjenester kan virke som et substitutt for privatkundene, kan folkefinansieringstjenester også virke som et substitutt for bedriftskunder. Også her er P2P⁹-lånetjenester et substitutt, og privatpersoner velger da å låne ut penger til etablerte bedrifter eller oppstartsselskaper i stedet for å låne ut til andre privatpersoner (Krokan, 2016). Også utbytteplattformer er viktige når det kommer til folkefinansiering av bedrifter og/eller produkter og tjenester. Utgangspunktet for en slik ordning er at långiver forventer å få noe igjen for utlånet – da gjerne i form av et produkt eller tjeneste til en lavere pris enn utsalgsprisen i markedet. Eksempler på utbredte, internasjonale utbytteplattformer er Kickstarter og Indiegogo. Slike tjenester er spesielt nyttige for oppstartsselskaper som søker risikokapital, og som ikke oppfyller kravene til de etablerte bankene. Også etablerte selskaper bruker folkefinansiering, men da gjerne som en måte å validere eller forbedre produkter de er usikre på om det er et marked for. Et eksempel på dette er Bose. De lanserte nylig støykansellerende øreplugger via Indiegogo. Her var prisen 150 \$, mens de er forventet å koste 250 \$ når de lanseres i markedet. Brian Mulcahey, direktør for ny forretning, uttalte at hensikten var å få kundene inn tidligere enn de tradisjonelt har gjort hos

⁹ Peer-to-peer eller P2P er normalt sett en definisjon brukt på aktivitet mellom to privatpersoner. Likevel tilbyr en del aktører lån til bedrifter under denne definisjonen. Derfor benytter vi den også. Funding Circle og LendingClub er to eksempler på selskaper som tilbyr dette (Zimmermann, 2017).

Bose, og med det validere produktets visjon (Casserly, 2017). På tross av at totalt utlånsvolum via slike plattformer ikke er stort i dag, og dermed ikke utgjør en stor trussel, mener vi at disse på sikt kan være en moderat til stor trussel for bankenes utlånsvirksomhet til oppstartsbedrifter og andre SMBER. Noen banker har valgt å posisjonere seg i dette markedet, for å forsøke å unngå at en tredjepartsaktør tar denne delen av finansieringsmarkedet i Norge. Et eksempel på dette er DNBs Startskudd-plattform.

Samlet sett anser vi trusselen fra substitutter i markedet for kreditt som ganske små, både nå og i umiddelbar fremtid. På sikt kan imidlertid en del nye løsninger ta en større del av kaken.

5.2.3 Kundemakt

Kundemakten rettet mot sparebankene kan, som i alle bransjer, utøves av både grupper av kunder og av enkeltkunder. Hvor stor forhandlingsmakt kundene har avhenger av deres forhandlingsgrunnlag, som igjen vil variere mellom ulike kundesegmenter. Prissensitiviteten til aktørene i de ulike segmentene vil også være en påvirkende faktor.

I privatkundesegmentet er det primært *grupper* av privatkunder som kan utøve kundemakt, da én enkelt kunde har lite å si for bankene i det store bildet, slik at forhandlingsgrunnlaget til denne enkeltpersonen ikke er spesielt bra. Prisene til bankene er også normalt sett fastsatt for ulike segmenter, slik at det skal godt gjøres for én enkelt kunde å unngå denne fastsatte prisen. Det har dog skjedd en endring i nyere tid som kan gjøre det enklere for enkeltpersoner å forhandle på pris; dette kommer vi tilbake til senere. Fagforeninger og interessegrupper er eksempler på grupper som kan fremforhandle avtaler for sine medlemmer. Akademikerne (blant annet Econa, Den norske legeforening og Naturviterne) har for eksempel fremforhandlet en avtale med Danske Bank som gir deres medlemmer særlig gunstige vilkår på blant annet lån (Danske Bank, u.d.). Avtalene som fremforhandles av slike grupper er ofte svært fordelaktige for medlemmene, slik at marginene til bankene reduseres. Samtidig får bankene et betraktelig høyere volum av kunder, og dette må veies opp mot hverandre. Kunder som er medlem av interesseorganisasjoner er gjerne mindre risikofylte enn andre kundegrupper, da de ofte har høyere utdanning og en stabil jobb.

Når det kommer til enkeltkunders forhandlingsmakt, mener vi det er et markant skille mellom privatkunder og bedriftskunder. Fra et privatkundeperspektiv kan velstående kunder utøve en viss grad av kundemakt. Er du meget velstående (og dermed god business for bankene) er det enklere å forhandle på pris, vilkår og eventuelle tilleggstenester, fordi det vil være gunstig for

bankene å tilpasse seg dine behov. De største bankene har egne kundeprogrammer tilpasset dette segmentet (for eksempel et Private Banking-segment eller liknende).

Av makroanalysen fremkom det at norske husstander har en gjeldsgrad som er høyere enn noen gang, slik at rentekostnader utgjør en stor andel av terminbeløpet som betales. Likeledes vil kun en liten endring i rentenivået utgjøre store endringer i rentebeløpet som må betales, da det opprinnelige lånebeløpet er så høyt. Dermed er det logisk å anta at privatkunders prissensitivitet overfor lånerenter er ganske høy. På tross av dette har andre privatkunder enn de velstående enkeltkundene historisk sett hatt større problemer med å utøve kundemakt. Dette kan nå være i endring. I underkapittelet om teknologiske faktorer i makroanalysen kom det frem at bankbransjen har opplevd, og fortsatt opplever, en markant endring i kundeatferd. Reduksjonen i bruk av bankkontorer, som følge av prisøkninger på manuelle tjenester og utvikling av digitale tjenester, har ført til en overgang til digital bankbruk. Dette har også medført en ikke tiltenkt konsekvens for bankene, nemlig at det nå er enklere enn noen gang å bytte bank, og det med minimale byttekostnader. Siden kundene ikke lenger er avhengige av at banken de er kunde i har fysisk tilstedeværelse i nærheten av dem, er ikke dette nødvendigvis et så viktig element i valg av banktilhørighet. Dermed blir det enklere for kundene å velge banker med fysisk plassering andre steder i landet, i utlandet eller med kun digital tilstedeværelse. Fremveksten av portaler som sammenligner og innhenter tilbud fra ulike banker bidrar også til å øke kundemakten til enkeltkunder, siden det nå blir mer transparent hva du betaler for en tjeneste, kontra hva du *kunne* ha betalt for den. Eksempler på slike portaler er Finansportalen.no (som er utviklet og driftet av Forbrukerrådet), og Penger.no (som er utviklet og driftet av Finn). Jo flere kunder som digitaliseres, og jo flere og bedre slike portaler som utvikles, jo sterkere vil kundemakten til privatkunder bli fremover.

For de kundene som fortsatt ønsker en bank med fysisk tilstedeværelse i nærheten av der de bor, er det nå også blitt enklere for dem å bytte til en slik bank, dersom deres eksisterende bankforbindelse legger ned sine kontorer i området. Et eksempel på dette var hendelsesforløpet som fulgte DNBs massive runde med kontornedleggelser i 2016. I denne perioden hadde de minste sparebankene en tre ganger så høy utlånsvekst som DNB, og de resterende sparebankene hadde også en svært sterk vekst (Øyen & Weidel, 2017). Utviklingen var spesielt stor for Helgeland Sparebank. DNB la i 2016 ned flere kontorer på Helgeland. Ifølge Helgeland Sparebank (2017) resulterte dette i at de fikk en vekst i både utlån og innskudd som

lå høyere enn snittet på landsbasis¹⁰. Dette manifesterte seg i en økning i resultat før skatt på over 60 prosent fra året før (Helgeland Sparebank, 2017). Altså vil kundemakten i personmarkedet være høy i form av at de kan velge aktører som tilbyr tjenestene de etterspør, på bekostning av aktører som ikke gjør det. Vi argumenterer videre for at denne makten gjerne er større på de små stedene hvor større banker tenderer til å legge ned filialer, siden kundene da kan ha et sterkere insentiv til å bytte til en bank med fortsatt fysisk tilstedeværelse.

På bedriftssiden kan enkeltbedrifter ha svært stor forhandlingskraft, men også her er forhandlingskraften avhengig av hvor viktig den enkelte bedriften er i bankens portefølje. Sparebankene opererer ofte i spesifikke områder, hvor enkeltbedrifter kan være såkalte hjørnesteinsbedrifter i lokalsamfunnet. Slike bedrifter vil ha stor forhandlingsmakt overfor bankene da de har en enorm påvirkning – direkte eller indirekte – på store deler av det lokale næringslivet. De vil trolig ha behov for kontinuerlig tilgang på kapital og andre tjenester, slik at det vil være et stort tap for den enkelte banken å miste bedriften som kunde fordi det er få, om ingen andre tilsvarende store bedrifter i området. Dette gjelder spesielt for de regionale sparebankene, som i tillegg kan være med i kampen mot forretningsbanker i inn- og utland om noen av største bedriftene i Norge. I disse tilfellene er nok kundemakten til bedriftene enda større. Oppstartsbedrifter og SMBer har dårligere forhandlingskraft, på grunn av sin mindre størrelse, og dermed lavere viktighet isolert sett.

Oppsummert har privatkunder en relativt sterk kundemakt, både i grupper og som enkeltpersoner. De store bedriftene har også sterk forhandlingskraft og dermed sterk kundemakt. SMBer har ikke denne forhandlingskraften i like stor grad, og har dermed en tilsvarende svak kundemakt. Totalt sett mener vi kundemakten som preger sparebanker er sterk, selv om SMBenes svakere kundemakt utligner de andres noe.

5.2.4 Leverandørmakt

Leverandørmakt kan, på lik linje med kundemakt, utøves av enkeltleverandører eller grupper av leverandører. Det er spesielt tre fremtredende leverandører som kan utøve makt mot

¹⁰ Mens utlånsveksten til personmarkedet på landsbasis var 7,2 % ved utgangen av tredje kvartal 2016 (Finanstilsynet, 2016), hadde Helgeland Sparebank en utlånsvekst på 9,3 % i personmarkedet i 2016 (Helgeland Sparebank, 2017).

bankene: leverandører av humankapital, leverandører av IT-tjenester som drift og utvikling, og leverandører av kapital.

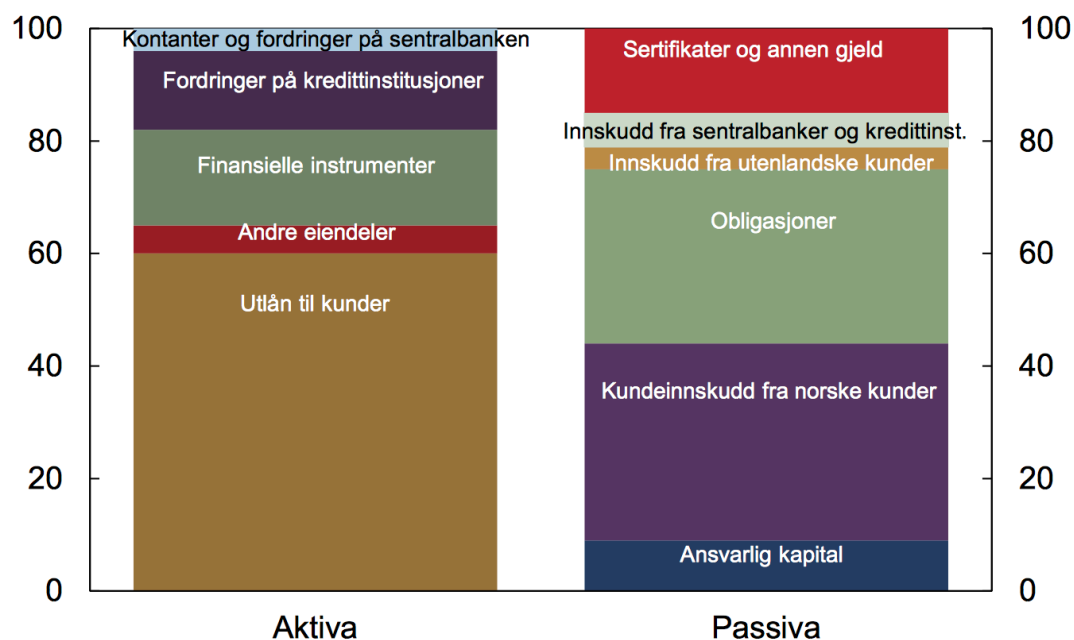
Humankapital er et av de viktigste fundamentene for å kunne drive moderne bankvirksomhet, og har også vært historisk viktig over tid. Likevel har det i den senere tiden vært en markant endring når det kommer til hvilken type kompetanse som etterspørres. Siden finansbransjen beveger seg i en stadig mer digital retning vil etterspørselen etter personer med IT-bakgrunn trolig øke i tiden fremover. Finansbransjen er derimot ikke den eneste bransjen som har en utvikling i retning mer digital drift. Dette vil føre til at de med riktig utdanning og kompetanse innen IT og teknologi vil få en forsterket forhandlingskraft i årene som kommer.

Også antallet ansatte de ulike aktørene i bransjen trenger er i endring. Under analysen av teknologiske faktorer i makroanalysen diskuterte vi den endrede kundeatferden bankene opplever. Endringen i kundeatferd har igjen ført til nedleggelse av flere filialer. Dette, sammen med påvirkningen fra finanskrisen, har ført til at antall ansatte har gått ned. Siden 2009 er antall ansatte i finansnæringen redusert med 5000 personer, og det er forventet at denne trenden også vil fortsette i fremtiden (Finans Norge, 2017b). Reduksjonen i antall ansatte, og det uttalte målet om fortsatt reduksjon, medfører at ansatte eller potensielle ansatte ender opp med en lavere forhandlingskraft. Likevel er det viktig for bankene at de ansatte innehar nødvendig og riktig kompetanse, for å sikre sikker og pålitelig drift. Ansatte med viktig spisskompetanse opparbeidet fra flere år i bransjen kan således fortsatt ha en sterk forhandlingskraft. Det er derimot lite trolig at alle ansatte vil ha tilsvarende forhandlingskraft.

Dyktige leverandører på system-, drift- og utviklingssiden er også sentrale for at finansbransjen skal kunne fungere optimalt. De teknologiske løsningene som ligger bak alle tjenestene bankene leverer er ekstremt kompliserte, og blir bare mer komplekse. Siden bankene i utgangspunktet sitter på bankrelatert kompetanse er det ikke mulig for dem å utvikle eller drifte disse systemene in-house, slik at de dermed blir avhengige av at eksterne selskaper skal gjøre denne jobben. Således opparbeider leverandørene seg en enorm forhandlingsmakt over bankene. Likevel finnes det flere leverandører som kan levere disse tjenestene. Det er snakk om gedigne kontrakter som varer over flerfoldige år, inkluderer et stort antall mennesker, mange ressurser, og store pengebeløp. Følgelig er disse kontraktene ettertraktet av flere leverandører, som dermed vil være villige til å forhandle på pris for å sikre seg dem. Alliansebanker forhandler gjerne samlet for å forsøke å minimere forhandlingskraften til leverandørene, og bankene arbeider ofte også sammen for å få på plass andre teknologiske

løsninger, noe BankAxept og BankID er gode eksempler på. Likevel, når en ny leverandør er innarbeidet i systemene til banken er det vanskelig, dyrt og tidkrevende å bytte denne ut, og forhandlingskraften til leverandøren styrkes dermed igjen. Totalt sett mener vi disse leverandørene sitter på en sterk forhandlingskraft som øker leverandørmakten i bransjen.

For å kunne finansiere utlån trenger banker kapital. Denne kapitalen innhentes primært på to måter, nemlig markedsfinansiering og innskudd (Hoff, 2011). Figuren under er hentet fra Norges Bank (2016), og viser fordelingen av de norske bankene og OMF¹¹-kredittforetakenes aktiva og passiva per 30 juni 2016. Dermed gir den også et bilde av hva som er de viktigste kapitalkildene til finansnæringen totalt sett:

Figur 5-6 - Balansen til norskeide banker og OMF-kredittforetak. Kilde: (Norges Bank, 2016)

For sparebankene er situasjonen noe annerledes. Basert på tall innhentet fra Finans Norges akkumulerte sparebankregnskap for 2016 (på morbanknivå), finner vi at kundeinnskudd utgjør ca. 775 milliarder, eller 62 prosent av deres passiva (Finans Norge, 2017c). Kundeinnskudd utgjør altså en betydelig høyere andel av sparebankenes passiva, enn det gjør for banker og OMF-kredittforetak totalt sett.

¹¹ OMF = obligasjon med fortrinnsrett

Innskudd er her definert som bankinnskudd plassert av kunder. I disse tilfellene er det lite trolig at enkeltindivider eller bedrifter har tid eller kapasitet til å skaffe seg oversikt over alle tilgjengelige innskuddsrenter, selv om dette er blitt gjort enklere ved hjelp av blant annet Finansportalen.no og Penger.no, som ble diskutert i underkapittelet om kundemakt. Selv om de hadde hatt oversikt er det lite trolig at de til enhver tid ville valgt den optimale leverandøren av innskuddskonto. Årsaken er at innskuddsrentene generelt er så lave og forskjellene så små, at en liten endring utgjør minimale forskjeller. De har gjerne heller ikke kapabilitet eller evne til å forhandle på innskuddsrenter, da kundemassen består av mange, ikke-koordinerte individer. I tillegg ser kundene det gjerne i et helhetlig perspektiv hvor de også vurderer andre aspekter ved bankkundeforholdet sitt. Dermed anser vi leverandørmakten som lav på dette området.

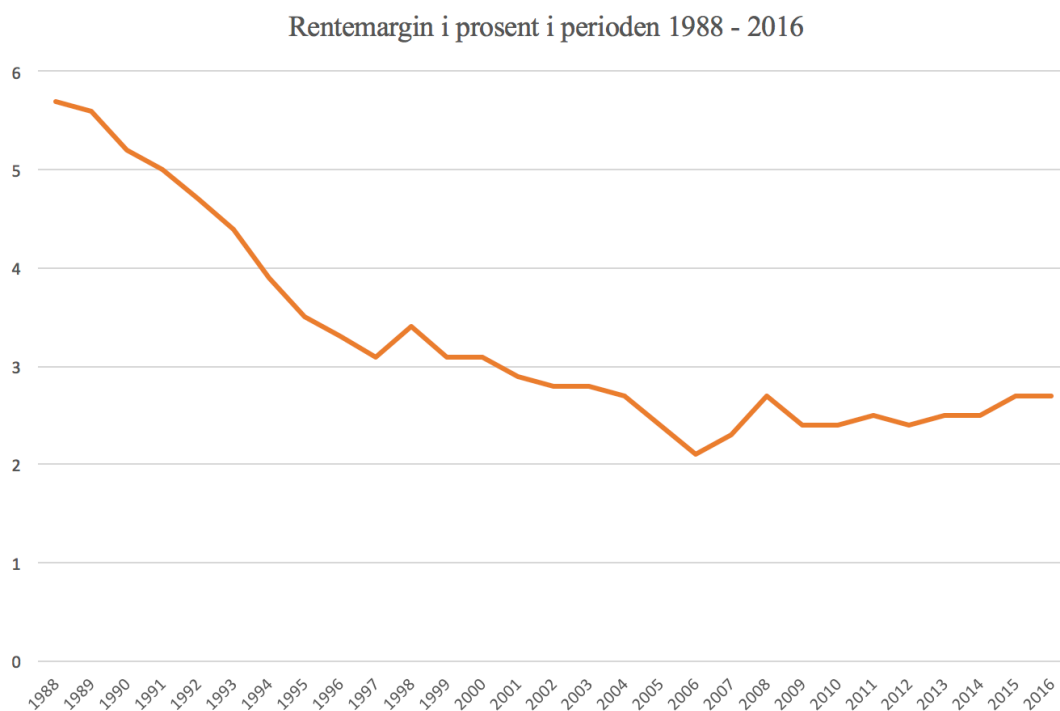
Markedsfinansieringen kan ha ulik varighet – alt fra én dag til flere år (Hoff, 2011). Finansieringen med kortest varighet hentes fra pengemarkedet i form av sertifikater, mens den mer langsiktige finansieringen hentes fra obligasjonsmarkedet. Siden finansmarkedet er både godt organisert og kalibrert, samt fungerer som et tilnærmet perfekt marked, er det her mulig å utøve en sterk leverandørmakt.

Oppsummert har leverandører på IT-siden, samt leverandører av kapital fra finansmarkedene sterk leverandørmakt. I tillegg har en del leverandører av humankapital sterk leverandørmakt, mens de fleste har en lavere grad av dette. Leverandører av primærkilden til sparebankenes finansiering – innskudd – har en lav grad av leverandørmakt. Totalt mener vi sparebankbransjen er preget av en moderat til sterk leverandørmakt.

5.2.5 Intern rivalisering

I kapittel 4 om sparebankbransjen forklarte vi at sparebankene historisk har vært lokalt forankret. Dette har medført at de også har bedrevet brorparten av sin virksomhet i de områdene de har tilhørighet til. Banker – både sparebanker og forretningsbanker – har også relativt like innlånsvilkår, noe som gjør at bankenes marginer kan bli tilsvarende like. Dermed er det ikke videre logisk for bankene å føre en hissig prisstrategi som kan føre til at samtlige bankers marginer reduseres. De store forretningsbankene kan også moderere rivaliseringen, da de kan anses som prisledere i bransjen som sparebankene igjen vil følge. Et resultat av disse elementene har vært at den interne rivaliseringen i bransjen har vært lav sett i et historisk perspektiv.

Som det fremkom av makroanalysen har det vært en utvikling i bransjen i nyere tid. Nedleggelse av filialer og økt bruk av teknologiske tjenester, som nå gjerne er viktigere enn fysisk tilstedeværelse, øker muligheten for at sparebankene kan etablere seg i andre geografiske områder. Denne utviklingen medfører at sparebankene nå i større grad kan konkurrere i markeder de ikke tidligere har hatt muligheten til å være tilstede i. I tillegg har det også vært en fremvekst av internettbaserte aktører som tilbyr banktjenester uten fysisk forankring noe sted, for eksempel Sbanken. Men har dette noen effekt på rivaliseringen?

Figur 5-7 - Rentemarginer i prosent i perioden 1988 - 2016. Kilde: (SSB, u.d.)

Rentemarginene, altså differansen på innskudd- og utlånsrenten, kan være en indikator på rivaliseringsintensiteten i bransjen. Som vi ser av figuren over har rentemarginen hatt en nedadgående trend de siste 30 årene, før den de siste årene har økt marginalt. Dette kan indikere at rivaliseringen i bransjen har økt de seneste tiårene. Dette må dog veies opp mot bankenes kostnader. Effektiviseringer i form av mer digital bankbruk, færre kontorer, færre manuelle transaksjoner osv. er en bakenforliggende årsak til den lavere marginen (Staavi, 2014). Dermed gir ikke den lavere rentemarginen isolert sett et helhetlig bilde. Siden bankene fortsatt tjener veldig bra, med akkumulert resultat før skatt per september 2017 på ca. 43 milliarder (SSB, 2017f), mener vi dette indikerer en noe moderat intern rivalisering.

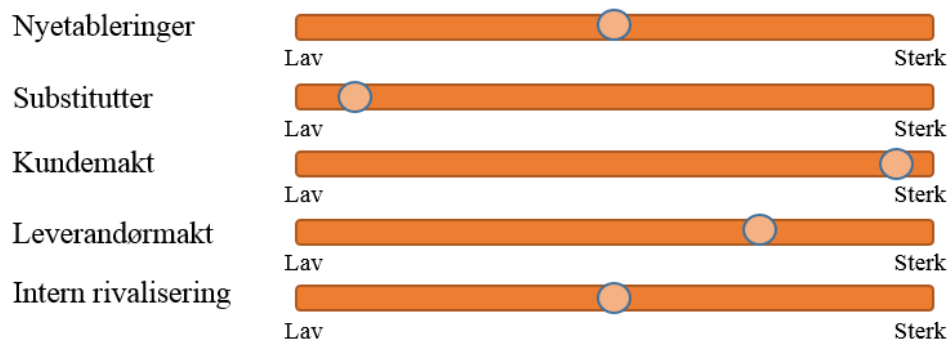
Selv om bankene er rivaler er det likevel en del tjenester de samarbeider om. Som tidligere nevnt samarbeider bankene om tjenester som Vipps, BankAxept og BankID. Den potensielle inntrengningen av store internasjonale aktører kan føre til at bankene vil samarbeide om flere tjenester i fremtiden, som kan moderere rivaliseringen noe.

Sparebankene må forvente at utenlandske aktører vil føre til økt rivalisering i fremtiden. De særnorske kapitalkravene gjør at banker med hovedkontor i land med lavere kapitalkrav har en regulatorisk fordel (Turtveit, 2017). Likevel er de også mer tapsutsatte i en krisesituasjon. Således kan vi forvente at de i en normalsituasjon vil bidra positivt til utlånsveksten, mens de i en internasjonal krisesituasjon vil bidra negativt. En følge av den norske banknæringens vridning mot personmarkedet (blant annet for å posisjonere seg bedre i forhold til risikovekter), er at de utenlandske aktørene nå ser ut til å ha et sterkere fotfeste hos denne kundegruppen, med en markant høyere utlånsvekst. Som et resultat av deres relativt sterkere tilstedeværelse i bedriftsmarkedet er også utlånsveksten til de utenlandske bankene mer volatil, da behovet for kapital er mer syklisk i bedriftsmarkedet. Inntoget på bedriftssiden mener vi kan bidra til en sterkere rivalisering i privatmarkedet på sikt, da dette kan skape grobunn for at de utenlandske bankene utvikler en sterkere tilstedeværelse også der. Dette ser vi allerede tendenser til, da utenlandske banker har hatt en sterkere utlånsvekst enn norske banker også i personmarkedet (Turtveit, 2017).

Totalt sett mener vi at mer digitaliserte kundeforhold, nedleggelse av filialer, en presset rentemargin (men lavere kostnader), og økt trussel fra utenlandske aktører kan indikere en moderat intern rivalisering i bransjen. I fremtiden kan det tenkes at rivaliseringen vil øke mer.

5.2.6 Oppsummering av bransjeanalysen

I dette delkapittelet har vi forsøkt å besvare underspørsmål 2.2: *Hvordan påvirker krefter i sparebankbransjen konkurransenivået?* For å gjøre det har vi anvendt Porters fem konkurransekrefter, hvor vi har sett på trusselen fra nyetableringer, substitutter, kundemakt, leverandørmakt, samt graden av intern rivalisering. Figur 5-8 oppsummerer funnene av analysen og rangerer trusselnivået for de ulike faktorene fra lav til sterk. Dermed gir den en indikator på konkurransenivået per dags dato.

Figur 5-8 Oppsummering av bransjekreftenes trusselnivå.

Som vi ser utgjør nyetableringer og substitutter kun en moderat og lav trussel. Samtidig er kundemakten sterk, og leverandørmakten moderat til sterk. Sammen med en moderat intern rivalisering i bransjen, ender vi opp med en samlet vurdering av konkurransenivået som moderat til sterkt. Likevel ser vi klare trender som indikerer at konkurransenivået vil styrkes i årene som kommer, slik at en revidert analyse om noen år trolig vil gi et bilde som reflekterer dette.

Resultatene fra analysen av bransjekreftenes påvirkning på konkurransenivået har gitt viktig innsikt i den nåværende konkurransesituasjonen, samt i trender som preger bransjens konkurransenivå nå og fremover. Vi anvender innsikten i forbindelse med utarbeidelsen av hypoteser i kapittel 6, i analysen i kapittel 7 og i diskusjonen om fremtidig lønnsomhet i kapittel 8.

5.3 Oppsummering og delkonklusjon

I dette kapittelet har vi forsøkt å besvare følgende forskningsspørsmål 2: *Hva karakteriserer konkurransearenaen til norske sparebanker i dag?*

For å besvare forskningsspørsmålet gjennomførte vi i første delkapittel en analyse av sparebankenes makromiljø, før vi i det andre delkapittelet gjennomførte en mer bransjespesifikk analyse av krefter som kunne påvirke konkurransesituasjonen til sparebankene.

Analysen ga oss innblikk i en del juridiske faktorer som påvirker bransjen. Blant annet er den underlagt en del kapitalkrav, som isolert sett kan gjøre det mer attraktivt for bankene å låne ut til privat- heller enn bedriftskunder. Denne vridningen har vi allerede sett til en viss grad, selv

om det også er andre forhold som spiller inn. Fremover kommer det noen EU-reguleringer som vil bli særdeles viktige for bankene. Disse vil trolig bidra til å øke konkurransen fremover. Samtidig er BNP-nivået per innbygger høyt, og vil trolig også være det de neste årene. Befolkningen er relativt høyt utdannet, men vi ser en klar trend mot en aldrende befolkning. Dette kan utgjøre en utfordring for statsfinansene fremover. Analysen viste videre hvordan bankkunder er blitt mer digitale, og at nedleggelse av filialer og overgang til digital bankbruk er trenden fremover.

Denne digitaliseringen av bankbruken og nedleggelsen av filialer, samt fremveksten av plattformer som sammenligner bankenes tilbud, har ført til sterkere kundemakt. Leverandørmakten er høy, spesielt når det kommer til aktører som leverer tjenester på IT-siden. Samtidig kan bankenes vridning mot personmarkedssegmentet på grunn av risikovekter ha ført til et bedre fotfeste for utenlandske aktører. Dette forsterker også konkurransesituasjonen. På toppen av dette ser vi fremveksten av folkefinansieringsplattformer i kredittmarkedet, og inntog av store, internasjonale aktører i betalingstjenestemarkedet.

Selv om konkurransesituasjonen per dags dato anses som moderat til sterk, indikerer de overnevnte elementene samlet sett at konkurransesituasjonen for sparebankene trolig blir betraktelig tøffere i årene som kommer.

Kapittelet har gitt oss innsikt i sparebanknæringens konkurransesituasjon per dags dato, samt innsikt i viktige trender som kan påvirke den fremover. Innsikten vi har opparbeidet oss via konkurranseanalysen vil benyttes ved utarbeidelsen av hypoteser i kapittel 6, i analysen i kapittel 7, og i forbindelse med en diskusjon rundt fremtidige lønnsomhetsfaktorer i kapittel 8.

6. Faktorer for lønnsomhet

I dette kapittelet forsøker vi å besvare det tredje forskningsspørsmålet:

3. *Hvilke faktorer ved de norske sparebankenes filialnett og utlånsdemografi kan forklare lønnsomhetsvariasjoner i dagens marked?*

Da vi analyserte sparebankenes konkurransesituasjon i kapittel 5 så vi blant annet en klar trend i retning nedleggelse av filialer og overgang til digital bankbruk. Denne utviklingen har ført til en mer spredt utlånsdemografi. I dette kapittelet ser vi på hvordan ulike faktorer relatert til bankenes filialnett og utlånsdemografi kan forklare de opplevde lønnsomhetsvariasjonene i bransjen. Kapittelet innledes med en begrunnelse for normalisering av datagrunnlaget. Her forklarer vi hvorfor enkelte observasjoner er ekskludert, sammen med andre viktige antagelser. Deretter presenterer vi faktorene vi undersøker ved hjelp av kvantitativ analyse. Dette inkluderer: (1) Den avhengige variabelen, (2) Størrelse, (3) Kontorer i store, mellomstore og små kommuner, (4) Utlån til ekspansjonsmarked og bonusmarked, (5) Utlån til bedriftsmarked, og (6) Årsverk og kontorer i forhold til forvaltningskapital. Faktorene er valgt ut basert på innsikten fra de to foregående kapitlene, samt ved hjelp av teori om kostnads- og inntektsdrivere fra kapittel 2. Underveis vil vi presentere deskriptiv statistikk og spredningsdiagrammer, og utarbeide begrunnende hypoteser knyttet til hver faktor for deres påvirkning på den avhengige variabelen.

6.1 Normalisering av årsrapportene

Når vi skal etablere troverdige sammenhenger mellom relativ lønnsomhet og faktorer knyttet til geografisk tilstedeværelse og utlånsdemografi, er det viktig med vedvarende, sammenlignbare tall i datagrunnlaget. For å sikre at datagrunnlaget er sammenlignbart kan det være riktig å ekskludere enkeltobservasjoner med uforholdsmessige utslag forårsaket av andre årsaker enn drift. Dette gjør seg gjeldende når vi vurderer vesentligheten av fusjoner. I metodekapittelet nevnte vi at enkeltfusjoner mellom sparebanker har hatt store utslag på tilhørende observasjoner, spesielt for gjennomsnittlig forvaltningskapital. I vurderingen av fusjonenes vesentlighet har vi fulgt tre nøkkelregler for å gjøre vurderingen mest mulig objektiv. For en gitt sparebank har vi at:

-
1. Observasjoner i år der morbank har fusjonert med en annen sparebank, ekskluderes fra datagrunnlaget.
 2. Observasjoner i år der et tilknyttet datterselskap har fusjonert med en eller flere andre aktører, ekskluderes *ikke* fra datagrunnlaget.
 3. Ved fusjon i årene 2011-2016¹² innhentes informasjon fra årsrapporter til overtakende¹³ sparebank for årene i forkant av fusjonen.

Av nøkkelregel (2) har vi valgt å beholde observasjoner for år der tilknyttede datterselskap har fusjonert. Årsaken er at datagrunnlaget i utgangspunktet ikke består av mer enn 112 observasjoner, og vi ønsker derfor å beholde flest mulig for å kunne trekke robuste konklusjoner fra regresjoner senere i analysen. Observasjonene det gjelder har på generelt grunnlag *ikke* vist synlig påvirkning, og tatt i betraktning antallet slike fusjoner ville det skapt unødvendig skjevhet i datasettet om disse også skulle vært ekskludert. Samme føringer kan gjøres for enkeltobservasjoner knyttet til nøkkelregel (1). I noen tilfeller viser ikke observasjoner der morbank har fusjonert synlig påvirkning. Det kan imidlertid tenkes at et «bra» eller «dårlig» år for sparebanken er kamuflert av fusjonseffekten (som kan gå begge veier), og at observasjonen fremdeles er påvirket. Da disse fusjonene på generelt grunnlag er mer omfattende enn de på datterselskapsnivå, vil analysen bli mer robust om samtlige ekskluderes.

6.1.1 Ekskluderte observasjoner

Totalt har vi ekskludert 8 observasjoner fra datagrunnlaget, der alle kan knyttes til hver sin sparebank. Totalt sett har vi derfor 104 observasjoner i datagrunnlaget, som er nok til å gjennomføre regresjonsanalyser med det antallet forklaringsvariabler vi ønsker å se på. De 8 ekskluderte observasjonene oppsummeres i tabell 6-1.

¹² Ved fusjoner i 2010 henter vi ikke inn informasjon for foregående år da dette er utenfor tidsserieintervallet.

¹³ En naturlig tolkning og viktig definisjon i tilfellene der den fusjonerte sparebanken har skiftet navn.

BANKNAVN	ÅR	BESKRIVELSE	PÅVIRKNING
SPAREBANK 1 RINGERIKE HADELAND	2010	Sparebanken ble til gjennom fusjonen av Ringerikes Sparebank, Gran Sparebank og Sparebanken Jevnaker Lunner.	Resultat før skatt
SPAREBANK 1 TELEMARK	2012	Fusjon med Holla og Lunde Sparebank	Gjennomsnittlig forvaltningskapital, antall kontorer, antall årsverk og relative utlånsandeler
SPAREBANK 1 SR- BANK	2010	Fusjon med Kvinnherad Sparebank	Ingen vesentlig påvirkning
SPAREBANK 1 ØSTFOLD AKERSHUS	2011	Sparebanken ble til gjennom fusjonen av Rygge-Vaaler Sparebank og Halden Sparebank.	Gjennomsnittlig forvaltningskapital, antall kontorer, og antall årsverk
SPAREBANKEN HEDMARK	2016	Oppkjøp av Bank 1 Oslo Akershus (Fusjonerte juridisk i 2017)	Gjennomsnittlig forvaltningskapital, antall årsverk, og relative utlånsandeler
SPAREBANKEN SOGN OG FJORDANE	2010	Fusjon med Fjaler Sparebank	Ingen vesentlig påvirkning
SPAREBANKEN SØR	2014	Fusjon med Sparebanken Pluss	Gjennomsnittlig forvaltningskapital, antall kontorer, antall årsverk, og relative utlånsandeler
SPAREBANKEN VEST	2011	Fusjon med Sparebanken Hardanger	Gjennomsnittlig forvaltningskapital, antall kontorer, og antall årsverk

Tabell 6-1 Oversikt over ekskluderte observasjoner

6.2 Viktige antagelser

Videre bygger analysen på et par fundamentale valg og antagelser det er naturlig å presisere.

6.2.1 Skillet mellom før og etter fusjon

Fusjoner er motivert av synergier (Damodaran, 2005). En fusjon vil derfor motiveres av troen på at den nye entiteten er mer verdifull enn de to (eller flere) hver for seg. Effekten av en fusjon har ikke alltid positiv påvirkning på den samlede entiteten, men vil som oftest da ha negativ påvirkning. Disse effektene fanges opp av observasjonene i etterkant av fusjonene i tabell 6-1, men ikke for observasjonene i forkant. Å legge sammen resultatposter for de selvstendige sparebankene i forkant av fusjonene vil således utgjøre en feilkilde i datagrunnlaget, da synergieffektene umulig kan inkorporeres. Vi har derfor definert før- og etter-variabler for sparebanker som har vært gjennom fusjoner i årene 2011-2015¹⁴ på morbanknivå. Dette er det mest logiske, da bankenes karakteristika etter vesentlig fusjon er så forskjellige at vi i praksis betrakter to forskjellige banker. Resultatet er at utvalget nå består av 20 sparebanker. Disse er presentert i tabell 6-2. For at paneldataen skal håndteres i Stata, har vi tildelt bankene en numerisk ID-verdi kalt «banknum».

banknum	banknavn	År med observasjoner	banknum	banknavn	År med observasjoner
1	Fana Sparebank	2010-2016	11	Sparebank 1 Østfold Akershus FØR	2010
2	Helgeland Sparebank	2010-2016	12	Sparebank 1 Østfold Akershus	2011-2016
3	Sandnes Sparebank	2010-2016	13	Sparebanken Hedmark	2010-2016
4	Sparebank 1 BV	2010-2016	14	Sparebanken Møre	2010-2016
5	Sparebank 1 Nord-Norge	2010-2016	15	Sprebanken Sogn og Fjordane	2010-2016
6	Sparebank 1 Ringerike Hadeland	2010-2016	16	Sparebanken Sør FØR	2010-2013
7	Sparebank 1 SMN	2010-2016	17	Sparebanken Sør	2014-2016
8	Sparebank 1 SR-Bank	2010-2016	18	Sparebanken Vest FØR	2010
9	Sparebank 1 Telemark FØR	2010-2011	19	Sparebanken Vest	2011-2016
10	Sparebank 1 Telemark	2012-2016	20	Sparebanken Øst	2010-2016

Tabell 6-2 Presentasjon av utvalget.

En ganske åpenbar konsekvens av å definere før- og etter-variabler er at paneldataene nå fremstår som ubalanserte. Det vil si at ikke alle sparebankene har observasjoner for alle år. Det mest hensiktsmessige er selvfølgelig å ha et fullstendig datasett, men dette gjelder ikke hvis observasjonene for en gitt sparebank *ikke* er sammenlignbare. Med våre ressurser ville det vært vanskelig å dekomponere de fusjonerte bankene for å isolere de ulike avdelingenes

¹⁴ Ved fusjoner i 2010 henter vi ikke inn informasjon for foregående år da dette er utenfor tidsserieintervallet. Ved fusjon i 2016 vil denne observasjonen uansett være ekskludert om den er vurdert som vesentlig.

resultatposter for hvert år. I prosessen ville vi mest sannsynlig møtt på utfordringer knyttet til kostnadsfordeling og andre mer eller mindre subjektive vurderinger, som ville gjort det vanskelig for andre å replikere våre resultater. I tillegg ville synergiproblematikken igjen gjort seg gjeldende. Vi anser derfor løsningen vår som den beste for datagrunnlaget.

6.2.2 Bruken av bankplassregisteret

Bankplassregisteret er et produkt som produseres av Finans Norge. Registeret oppdateres hvert år og viser oversikt over de ulike geografiske plasseringene til Norges forretnings- og sparebanker. Registerne publiseres i januar hvert år. Det betyr eksempelvis at registeret for år 2017 i prinsippet bygger på bankplasseringer fra 2016, og fungerer derfor tilnærmet som IB (inngående balanse) av kontorer. Når vi i årsrapportene ellers betrakter resultatposter som stammer fra UB (utgående balanse), med unntak av gjennomsnittlig forvaltningskapital, vil det mest naturlige sammenligningsgrunnlaget være å benytte 2017-registeret for å belyse utvikling i 2016. Dette er tilsvarende blitt gjort for de resterende årene, helt ned til bankplassregisteret for 2011, som benyttes for år 2010.

Avgjørelsen får imidlertid konsekvenser for observasjonen i forkant av fusjonen mellom Sparebanken Sør og Sparebanken Pluss i 2014. Oppkjøpet ble gjennomført i 2013, og de fusjonerte juridisk den 1. januar 2014. Dermed er endringen fanget opp av bankplassregisteret for 2014. Det betyr at resultatpostene, antall kontorer og antall kontorer i store, mellomstore og små kommuner, ikke vil vise riktige verdier for Sparebanken Sør i år 2013. Istedenfor å vise tall for den selvstendige Sparebanken Sør vil den heller vise tall for den fusjonerte enheten. Vi har derfor benyttet tall fra bankplassregisteret 2013 for både 2012- og 2013-observasjonen for Sparebanken Sør.

6.3 Bakgrunn for faktorvalg

Faktorene bygger både på kunnskap ervervet fra konkurranseanalysen i kapittel 5 og på teori presentert i kapittel 2. Utredningens spissede problemstilling gjør at vi ikke vil se på alle faktorer som potensielt kan påvirke lønnsomheten til norske sparebanker. Vi undersøker heller faktorer av spesiell *relevans* for utredningens problemstilling.

Mange lignende faktorer kan imidlertid skape problemer knyttet til multikollinearitet. Det vil si at forklaringsvariablene kan forklare lignende variasjon i lønnsomhet. Dette er lite

hensiktsmessig da faktorenes aggregerte lønnsomhetspåvirkning kan være feilaktig. Mot slutten av kapitlet benytter vi derfor korrelasjonsanalyser for å identifisere samvariasjon mellom faktorer, og dermed hvilke som eventuelt må ekskluderes fra videre analyse eller analyseres hver for seg.

Faktorene er videre valgt på bakgrunn av deres *målbarhet*. I metodekapitlet så vi at sekundærdata *ikke* er produsert for senere forskningsformål. Vi har derfor måtte foreta avveininger for å bestemme hvilke regnskapsposter som best representerer det vi ønsker å måle. Vi anser likevel de benyttede faktorene som robuste, da eventuelle feilkilder ikke vil ha betydelig konsekvens for resultatene. En konsekvens av dette er at vi imidlertid vil være forsiktige med å tolke absolutt styrke på de avdekte sammenhengene.

6.4 Presentasjon av faktorer

I dette delkapitlet presenterer vi faktorer vi anser som potensielle inntekts- og kostnadsdrivere. Basert på teoretisk innsikt fra kapittel 2, samt funn fra konkurransearenaanalysen i kapittel 5, vil vi utarbeide hypoteser for faktorenes lønnsomhetspåvirkning underveis i kapitlet. Vi vil benytte Pearsons r for å vurdere hvorvidt sammenhengene som avdekkes i forbindelse med hver faktor, er reelle. Parvis korrelasjon i Stata gir oss mulighet til å måle signifikansnivå per korrelasjon. Da vi i flere tilfeller stykker opp datagrunnlaget for å se om de avdekte sammenhengene er sterkere for deler av utvalget, vil også antall observasjoner gå ned. For å unngå å avkrefte reelle sammenhenger grunnet et lite datasett, vil vi i dette kapitlet kommentere signifikans på 10%-nivå. Dette øker sannsynligheten for å bekrefte usanne sammenhenger, og slike sammenhenger vil derfor være mindre robuste enn sammenhenger som er signifikante på 5%-nivå. Vi benytter Evans (1996) tolkning av korrelasjonsstyrke. Denne presenteres i tabell 6-3 under.

Korrelasjonsintervall	Styrke
0.00 - 0.19	Meget svak
0.20 - 0.39	Svak
0.40 - 0.59	Moderat
0.60 - 0.79	Sterk
0.80 - 1.00	Meget sterk

Tabell 6-3 Tolkning av korrelasjonsstyrke. Kilde: (Evans, 1996)

6.4.1 Den avhengige variabelen

Den avhengige variabelen i utredningen måler relativ lønnsomhet. Som mål på relativ lønnsomhet har vi benyttet forholdet mellom resultat før skatt og gjennomsnittlig forvaltningskapital. Resultat før skatt er valgt for å illustrere lønnsomhet av drift, samtidig som det tar hensyn til risiko ved å trekke fra tap på utlån og fordringer. Gjennomsnittlig forvaltningskapital er valgt over UB forvaltningskapital for å unngå potensielle uforholdsmessige verdier¹⁵. Videre i oppgaven vil vi omtale gjennomsnittlig forvaltningskapital kun som forvaltningskapital. Faktoren Relativ lønnsomhet defineres i tabell 6-4 under.

Kategori	Faktor	Formel
Den avhengige variabelen	Relativ lønnsomhet	$\frac{\text{Resultat før skatt}}{\text{Gjennomsnittlig forvaltningskapital}}$

Tabell 6-4 Definisjon: Den avhengige variabelen

Den deskriptive statistikken i tabell 6-5 viser en gjennomsnittlig avkastning på forvaltningskapital på 1,185%. Den viser samtidig et standardavvik på 0,43%, som vitner om *relativt* store forskjeller i relativ lønnsomhet innad og mellom sparebankene i utvalget. Dette støttes av minste observasjonen på under 0,4% og største observasjon på over 2,5%.

Faktor	Observasjoner (N)	Gjennomsnitt	Standardavvik	Minimumsobservasjon	Maximumsobservasjon
Relativ lønnsomhet	104	1.185%	0.430%	0.389%	2.520%

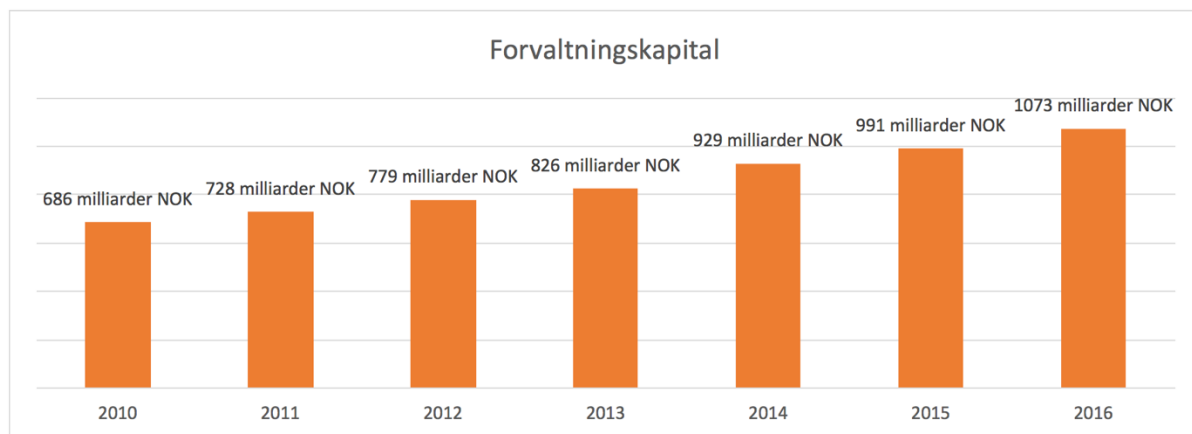
Tabell 6-5 Deskriptiv statistikk: Den avhengige variabelen

6.4.2 Størrelse

Hvis vi ser tilbake på teorikapittelet, husker vi at Porter (1985) og Riley (1987) definerte skala/stordrift (størrelse) som en viktig *kostnadsdriver* for bedrifter. Siden dette er en strukturell driver kunne en økning i skala føre til både fordeler og ulemper. Banker et al. (2003) bekreftet tanken om at stordrift fungerer som en *inntekts-* eller *lønnsomhetsdriver* for bedrifter, da de gjennom sin studie viste at det hadde positiv effekt på lønnsomheten til sitt studieobjekt. Størrelse kan altså gi en lønnsomhetseffekt gjennom skala-/stordriftsfordeler fordi det kan

¹⁵ Se Kapittel 3 Metode

redusere kostnadene og gi en læringseffekt som reduserer dem ytterligere (Shank, 1989). Dette støttes gjennom den omfattende fusjonsaktiviteten i bransjen, da flere aktører ser verdi i å bli større. Vi formulerer derfor hypotesen: *Hypotese 1: Størrelse har positiv effekt på relativ lønnsomhet.*

Figur 6-1 - Utvikling i forvaltningskapital (N=112)

Vi benytter forvaltningskapital som mål på størrelse. Av figur 6-1 ser vi at sparebankene i utvalget har vist jevn økning i forvaltningskapital i den aktuelle perioden. Vi beregner logaritmen av forvaltningskapital for å begrense vesentligheten av uteliggere (ekstremobservasjoner). Mot slutten av neste kapittel benytter vi antall årsverk som mål på størrelse i robusthetstester. Av figur 6-21 ser vi at denne har vist lignende positiv utvikling som gjennomsnittlig forvaltningskapital. Vi kunne også benyttet antall kontorer, men basert på funn fra bransjebeskrivelsen i kapittel 4 og konkurransearenaanalysen i kapittel 5 vil dette være lite hensiktsmessig. De mange nedlagte kontorene representerer negativ samvariasjon med økningen i forvaltningskapital, og gjør at faktoren ikke lenger viser et riktig bilde av sparebankstørrelse.

Faktorene for Størrelse presenteres i tabell 6-6 under. Vi benytter forvaltningskapital gjennom nesten hele utredningen, med unntak av nevnte robusthetstest mot slutten av kapittel 7. For å unngå multikollinearitet i utarbeidelsen av en multivariat hovedmodell benytter vi oss kun av én størrelsesvariabel om gangen. Avgjørelsen er riktig da de to viser meget sterk samvariasjon¹⁶.

¹⁶ Pearsons r: Forvaltningskapital og årsverk = 0,917 (p-verdi = 0,000), N = 104

Kategori	Faktor	Formel
Forklaringsvariabel for størrelse	Gjennomsnittlig forvaltningskapital	$\ln(\text{gjennomsnittlig forvaltningskapital})$
	Årsverk	$\ln(\text{antall årsverk})$

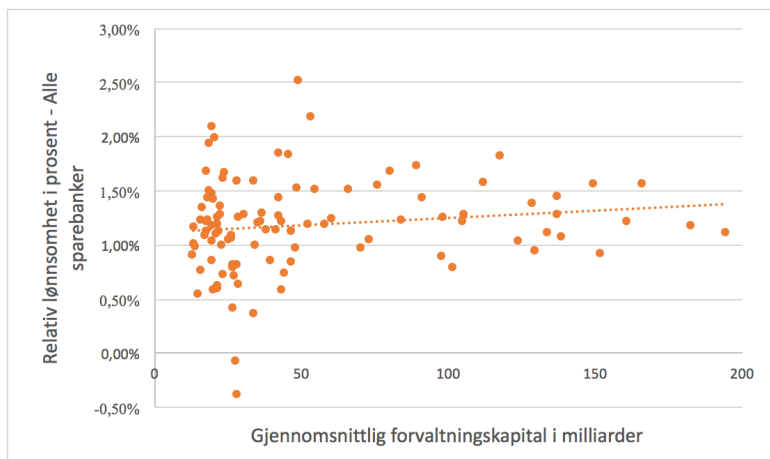
Tabell 6-6 Faktorer for størrelse

Den deskriptive statistikken for gjennomsnittlig forvaltningskapital (tabell 6-7) viser store forskjeller i størrelse mellom sparebankene i utvalget. De 7 sparebankene som inngår i SpareBank 1-alliansen er generelt større enn de resterende sparebankene, og viser samtidig større variasjon i størrelse. Dette skyldes i stor grad påvirkning fra de to største sparebankene (Sparebank 1 SR-Bank og Sparebank 1 SMN), som vekter gjennomsnittet høyere for bankene som inngår i SpareBank 1-alliansen.

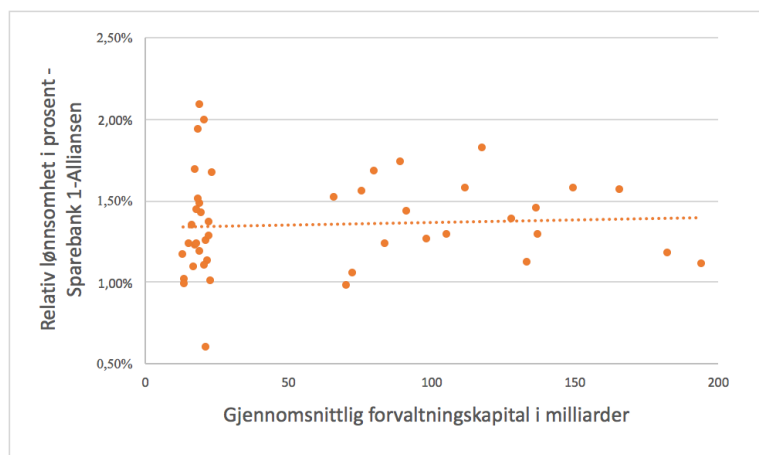
Faktor	Utvalg	Observasjoner (N)	Gjennomsnitt	Standardavvik	Minimumsobservasjon	Maximumsobservasjon
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	Alle sparebanker	104	53,1 milliarder	44,6 milliarder	13,1 milliarder	194 milliarder
	Sparebank 1-Alliansen	45	61,5 milliarder	54,2 milliarder	13,2 milliarder	194 milliarder
	Resterende sparebanker	59	46,7 milliarder	34,6 milliarder	13,1 milliarder	161 milliarder

Tabell 6-7 Deskriptiv statistikk: Gjennomsnittlig forvaltningskapital

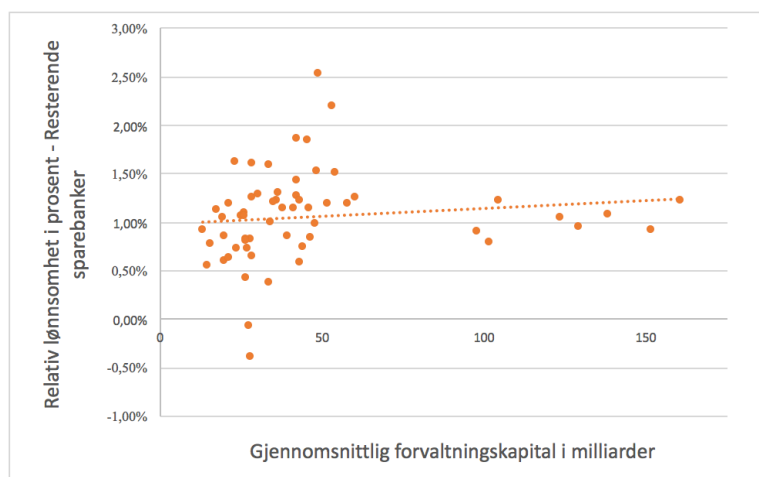
Figurene 6-2, 6-3 og 6-4 viser hvordan relativ lønnsomhet varierer med gjennomsnittlig forvaltningskapital. Figur 6-2 viser sammenhengen for alle sparebanker, mens figur 6-3 og 6-4 viser tilsvarende sammenheng for henholdsvis sparebankene som inngår i SpareBank 1-alliansen og de resterende sparebankene. Samlet sett indikerer alle tre trendlinjene at større sparebanker er relativt sett mer lønnsomme. Sammenhengen synes å være sterkest for sparebanker som ikke er en del av SpareBank 1-alliansen, samtidig som sparebanker i SpareBank 1-alliansen generelt viser høyere relativ lønnsomhet enn de resterende sparebankene i utvalget. Av figurene observerer vi også at mindre sparebanker varierer mer i lønnsomhet enn de større sparebankene. Dette kan forklares av at alliansebankene samarbeider om alt fra innkjøp til produktutvikling, slik at også de mindre bankene i SpareBank 1-alliansen kan nyte godt av den samlede alliansens skalafordelelser.

Figur 6-2 - Relativ lønnsomhet ift. forvaltningskapital for alle sparebanker (N=104)

Figur 6-3 - Relativ lønnsomhet ift. forvaltningskapital for SpareBank 1-alliansen (N= 45)

Figur 6-4 - Relativ lønnsomhet ift. forvaltningskapital for resterende sparebanker (N=59)

Tabell 6-8 viser korrelasjonsstyrke og signifikans for sammenhengene presentert i de tre figurene ovenfor. Alle korrelasjonene klassifiseres som svake, og ingen viser signifikans. Vi

har derfor ikke grunnlag for å bekrefte eller avkrefte en sammenheng mellom sparebankstørrelse og relativ lønnsomhet basert på disse innledende analysene.

		Gjennomsnittlig forvaltningskapital		
		Alle sparebanker	Sparebank 1-Alliansen	Resterende sparebanker
Relativ lønnsomhet	Pearsons r	0,137	0,0579	0,121
	P-verdi	0,166	0,706	0,3614
	N	104	45	59

Tabell 6-8 Korrelasjon mellom relativ lønnsomhet og forvaltningskapital

6.4.3 Andel kontorer i store, mellomstore og små kommuner

Et av utredningens hovedmål har vært å undersøke egenskaper ved sparebankenes filialstruktur og hvorvidt det påvirker relativ lønnsomhet. Et av elementene som er sentrale å se på er lokalisering. Fra teorikapittelet husker vi at Porter (1985) klassifiserte lokalisering som en *kostnadsdriver*. På lik linje med skala/størrelse er lokalisering en strukturell kostnadsdriver, slik at det både kan fungere som en kostnads- og lønnsomhetsdriver.

Ved hjelp av bankplassregistrene fra Finans Norge har vi funnet lokasjonene til samtlige av sparebankenes kontorer for hvert år i tidsserien. Videre har vi hentet inn definisjoner for liten, mellomstor og stor kommune fra Statistisk Sentralbyrå. Definisjonene presenteres i tabellen under. Store kommuner har innbyggertall på 20000 eller fler, mellomstore har innbyggertall på 5000-19999, mens små kommuner har 4999 eller færre (Langøren, Løkken, & Aaberge, 2013). Dette presenteres i tabellen under:

Kommunestørrelse	Intervall	Forklaring
Stor	[20000, →>	Kommuner med 20000 eller flere innbyggere
Mellomstor	[5000, 19999]	Kommuner med mellom 5000 og 19999 innbyggere
Små	<←, 4999]	Kommuner med 4999 eller færre innbyggere

Tabell 6-9 Definisjon på kommunestørrelser. Kilde: (Langøren, Løkken, & Aaberge, 2013)

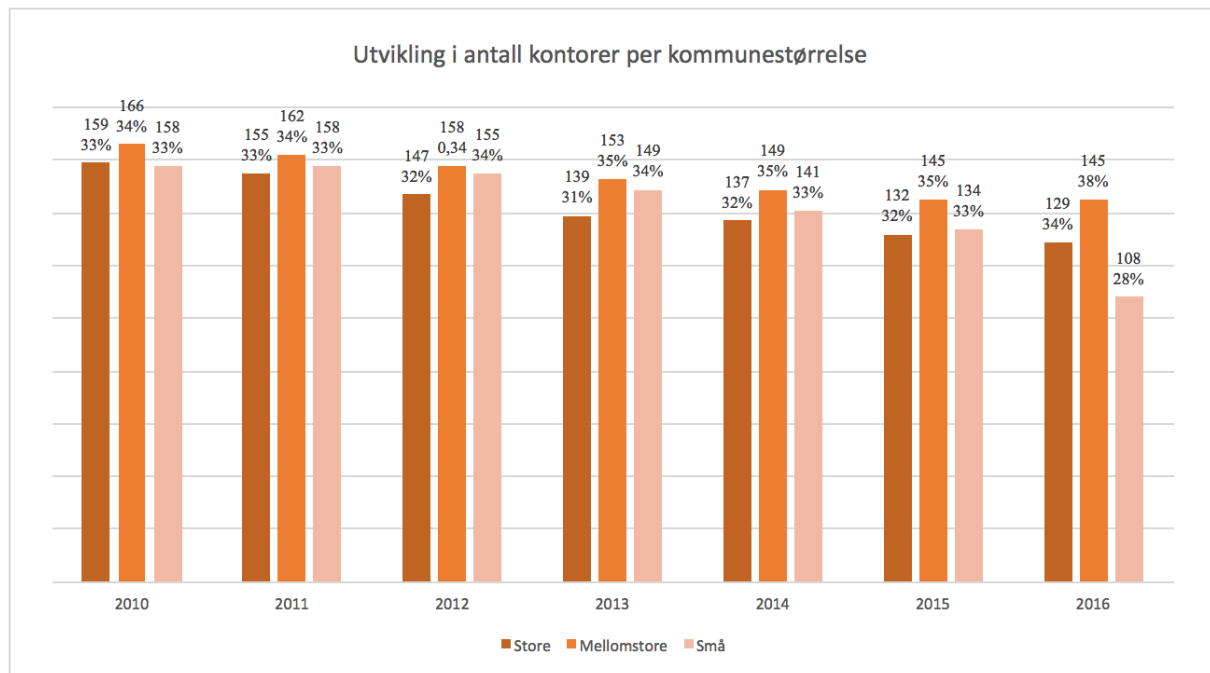
Innbyggertall for hver enkelt kommune er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine kommunefakta-sider og oppdatert per 2. kvartal 2017. Vi vurderer befolkningsutviklingen som stabil nok til å kunne benytte både definisjon og innbyggertall fra 2017 som basis for samtlige år i undersøkelsen. Fordelen med en slik klassifisering er at vi fanger opp nærhet til antall innbyggere heller enn tettsteder. Dette vil gi oss et riktigere bilde på markedspotensialet og gjør det også mulig å trekke paralleller til konkurransesituasjonen mellom sparebanker i kommuner av ulik størrelse.

Tabell 6-10 under viser et utklipp av Helgeland Sparebanks bankplasseringer for år 2016. Kontornavn og kommune, med tilhørende innbyggertall, danner basis for å vurdere hvilken kommunestørrelse kontoret klassifiseres i. Av de binære tallene til høyre i tabellen er 1 = JA, og 0 = NEI. Til slutt summeres antallene for henholdsvis stor, mellomstor og liten. Dette er gjort for alle sparebanker i utvalget for alle årene i tidsserien. Følgelig opprettes tre faktorer i forbindelse med filialstruktur.

Sparebank	Kontornavn	Kommune	Innbyggertall	Stor	Mellomstor	Liten
Helgeland Sparebank	Mo i Rana	Rana	26 186	1	0	0
Helgeland Sparebank	Mosjøen	Vefsn	13 474	0	1	0
Helgeland Sparebank	Brønnøysund	Brønnøy	7 973	0	1	0
Helgeland Sparebank	Sømna (Berg)	Sømna	2 039	0	0	1
Helgeland Sparebank	Vega	Vega	1 227	0	0	1
Helgeland Sparebank	Hattfjelldal	Hattfjelldal	1 417	0	0	1
Helgeland Sparebank	Trofors	Grane	1 460	0	0	1
Helgeland Sparebank	Sandnessjøen	Alstahaug	7 509	0	1	0
Helgeland Sparebank	Herøy	Herøy	1 784	0	0	1
Helgeland Sparebank	Vågaholmen	Rødøy	1 257	0	0	1
Helgeland Sparebank	Lurøy	Lurøy	1 929	0	0	1
Helgeland Sparebank	Hemnesberget	Hemnes	4 542	0	0	1
Helgeland Sparebank	Nesna	Nesna	1 833	0	0	1
Helgeland Sparebank	Korgen	Hemnes	4 542	0	0	1

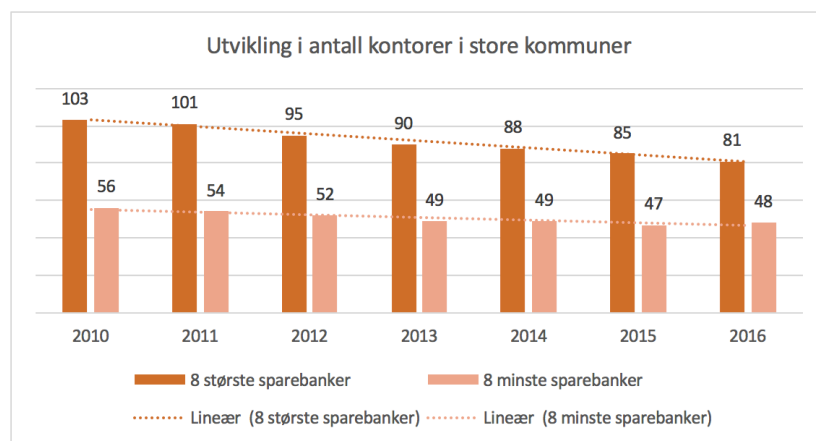
Tabell 6-10 Eksempel: Helgeland Sparebank 2016

Figur 6-5 viser utviklingen i antall kontorer, denne gangen per kommunestørrelse. I likhet med utviklingen som ble presentert i bransjebeskrivelsen i kapittel 4, er også denne gjennomgående negativ. Kontorene er tilsynelatende jevnt fordelt på de ulike kommunestørrelsene, som sett av prosentandelene under antallet, og tyder på at sparebankene har lagt ned prosentvis like mange kontorer i de tre kommunestørrelsene. Unntaket er i 2016, der relativt mange kontorer i små kommuner er lagt ned i forhold til kontorer i store og mellomstore kommuner.

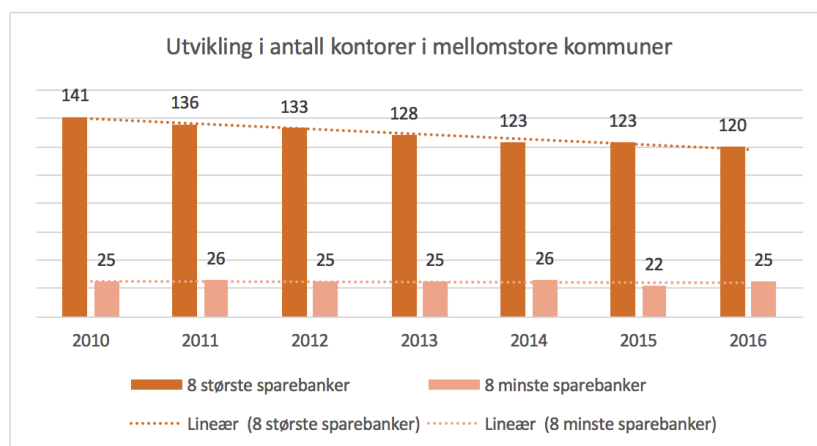

Figur 6-5 Utvikling i antall kontor per kommunestørrelse (N = 112)

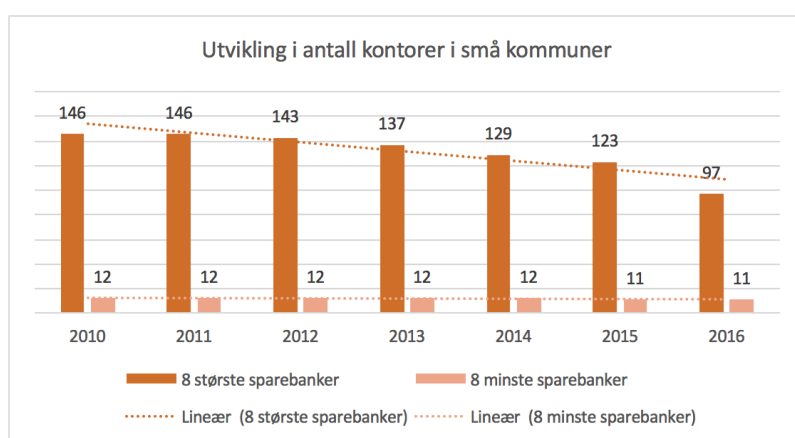
For å illustrere hvem som legger ned mest, og hvor de legger ned har vi laget ytterligere tre figurer. Figur 6-6, 6-7 og 6-8 viser henholdsvis utvikling i antall kontorer i store kommuner, utvikling i antall kontorer i mellomstore kommuner, og utvikling i antall kontorer i små kommuner. I alle figurene har vi delt datagrunnlaget i to basert på sparebankstørrelse. Dette er gjort basert på oversikten i tabell 4-1 i bransjebeskrivelsen. De 8 minste sparebankene er dermed separert fra de 8 største.

Figur 6-6 - Utvikling i antall kontor i store kommuner per sparebankstørrelse (N = 112)

Figur 6-7 - Utvikling i antall kontor i mellomstore kommuner per sparebankstørrelse (N = 112)

Figur 6-8 - Utvikling i antall kontorer i små kommuner per sparebankstørrelse (N = 112)

Av figur 6-6, 6-7 og 6-8 ser vi at det primært er de største bankene som legger ned kontorer. Tendensen er tydeligst for kontorer i små kommuner, der de små bankene har beholdt sine kontorer, mens de større bankene har nedbemannet kraftig. Utviklingen i den overordnede figur 6-5 forklares derfor i stor grad av hva de største bankene har foretatt seg i tidsperioden 2010-2016. I 2016 ser vi at den drastiske nedleggelsen av filialer nesten utelukkende skyldes endring i filialstruktur hos de største bankene.

Generelt ser vi at de mindre sparebankene *ikke* har omstrukturert filialnettene sine i like betydelig grad, da antall kontorer har vært tilnærmet konstant for samtlige kommunestørrelser (med unntak av en nedleggesgrad i store kommuner som har vært tilnærmet like høy som for de største sparebankene). Implikasjonene av dette vil videre drøftes i bivariate og multivariate analyser, da resultatene kan tenkes å bli dominert av utviklingen i de største sparebankene. I tillegg observerer vi at forskjellene i antall kontorer mellom de større og mindre sparebankene er størst i de små kommunene. Det er, basert på vårt utvalg, de større

sparebankene som dominerer dette markedet. Forskjellene er tilsvarende minst i de største kommunene.

Det mest åpenbare funnet i figurene ovenfor er at større sparebanker, til tross for nedleggelsestrenden, har flere kontorer enn mindre sparebanker. Følgelig vil det være rimelig å anta at antall kontorer per kommunestørrelse vil korrelere med forvaltningskapital. Dette bekreftes også av korrelasjonsanalyser¹⁷. Siden vi kontrollerer for størrelse gjennom forvaltningskapital, er det lite hensiktsmessig å ha flere forklaringsvariabler som korrelerer for mye med størrelse. Dette kan gjøre at de multivariate modellene *ikke* fanger opp effektene vi ønsker å belyse, og at modellen blir for preget av multikollinearitet. For å isolere struktureffekten i de tre faktorene benyttes andelen filialer i store, mellomstore og små kommuner, som vist i tabell 6-11.

Kategori	Faktor	Formel
Forklaringsvariabler for filialstruktur	Andel kontorer i store kommuner	$\frac{\text{Antall kontorer i store kommuner}}{\text{Antall kontorer}}$
	Andel kontorer i mellomstore kommuner	$\frac{\text{Antall kontorer i mellomstore kommuner}}{\text{Antall kontorer}}$
	Andel kontorer i små kommuner	$\frac{\text{Antall kontorer i små kommuner}}{\text{Antall kontorer}}$

Tabell 6-11 Faktorer for filialstruktur

Deskriptiv statistikk for de nye andelsvariablene er vist i tabell 6-12. Vi ser at gjennomsnittlig andel er høyest for kontorer i store kommuner, og lavest i små. Andelen i store kommuner viser også størst spredning, mens andelen i mellomstore kommuner viser minst spredning. Som vi så av figurene 6-6, 6-7 og 6-8 skyldes dette i stor grad at de mindre sparebankene prioriterer å ha kontorer i store kommuner, og at gjennomsnittet i denne andelen derfor vektet høyere. Dette underbygges av den tilhørende maksimumobservasjonen på 100%. Den relativt mindre Fana Sparebank har nemlig kun kontorer i Bergen kommune for alle år.

¹⁷ Pearsons r: Forvaltningskapital og antall kontorer i store kommuner = 0,69 (P-verdi = 0,00), N = 104

Pearsons r: Forvaltningskapital og antall kontorer i mellomstore kommuner = 0,85 (P-verdi = 0,00), N = 104

Pearsons r: Forvaltningskapital og antall kontorer i små kommuner = 0,50 (P-verdi = 0,00), N = 104

Faktor	Observasjoner (N)	Gjennomsnitt	Standardavvik	Minimumsobservasjon	Maksimumsobservasjon
Andel kontorer i store kommuner	104	46,3 %	33,1 %	4,2 %	100,0 %
Andel kontorer i mellomstore kommuner	104	29,8 %	18,5 %	0,0 %	72,7 %
Andel kontorer i små kommuner	104	23,9 %	23,6 %	0,0 %	71,4 %

Tabell 6-12 Deskriptiv statistikk: Filialstruktur

Vi kan kun benytte én av de tre andelene for kommunestørrelse i multivariate analyser. Dette fordi en økning i én andel vil føre til en aggregert negativ effekt på de resterende andelene, og at faktorene derfor ikke er uavhengige. Vi vet imidlertid *ikke* hvem som vil være signifikante i multivariate analyser, og kan derfor ikke velge ut én faktor enda. Foreløpig vil vi se videre på betydningen av andel kontorer i store og små kommuner. Vi vurderer disse som mest interessante for vår analyse, da de representerer ytterpunkter.

I vurderingen av kundemakt i kapittel 5 så vi at utlånsveksten i personmarkedet var tre ganger så stor for de mindre bankene relativt til de store i 2. kvartal 2017 (Øyen & Weidel, 2017). Dette skyldtes i hovedsak DNB sitt valg om å legge ned flere filialer i mindre kommuner. Kundene syntes derfor å ha flyktet fra DNB etter nedleggelsen av kontorvirksomheten. Formodentlig flyktet brorparten av disse til andre bankalternativer i lokalsamfunnet. På bakgrunn av blant annet dette vurderte vi kundemakten i personmarkedet som høy, og da spesielt i de minste kommunene. Samtidig vurderte vi forhandlingskraften til bedriftskundene i de mindre kommunene som svært sterk. Store aktører i form av hjørnesteinsbedrifter i lokalsamfunnet er mangelvare for sparebankene, og å beholde disse som kunder er essensielt for å blant annet opprettholde markedsandeler.

Den tilsynelatende sterke kundemakten i både person- og bedriftsmarked, og spesielt kundeflukten som følge av DNB sin kontornedleggelse, kan tyde på at fysisk tilstedeværelse i de mindre kommunene er viktig for å opprettholde markedsandeler og inntjening. Man kan således argumentere for at andel kontorer i små kommuner er viktigere enn andel kontorer i store kommuner. Samtidig er kundemakt på generelt grunnlag en negativ lønnsomhetsindikator for bedrifter, og det kan tenkes at disse mindre markedene derfor er mindre lønnsomme enn markedet i de større kommunene. Da større kommuner med flere innbyggere fremstår som nasjonale knutepunkter, og kontorer i disse kommunene følgelig når ut til flere personer enn kontorer i små kommuner, er det rimelig å anta en positiv

lønnsomhetseffekt av å ha relativt mange kontorer i større kommuner. Tilsvarende mistenkes andel kontorer i små kommuner derfor å ha en negativ lønnsomhetseffekt.

Vi formulerer derfor følgende to hypoteser: *Hypotese 2(a): Andel kontorer i store kommuner har positiv effekt på relativ lønnsomhet. Hypotese 2(b): Andel kontorer i små kommuner har negativ effekt på relativ lønnsomhet.*

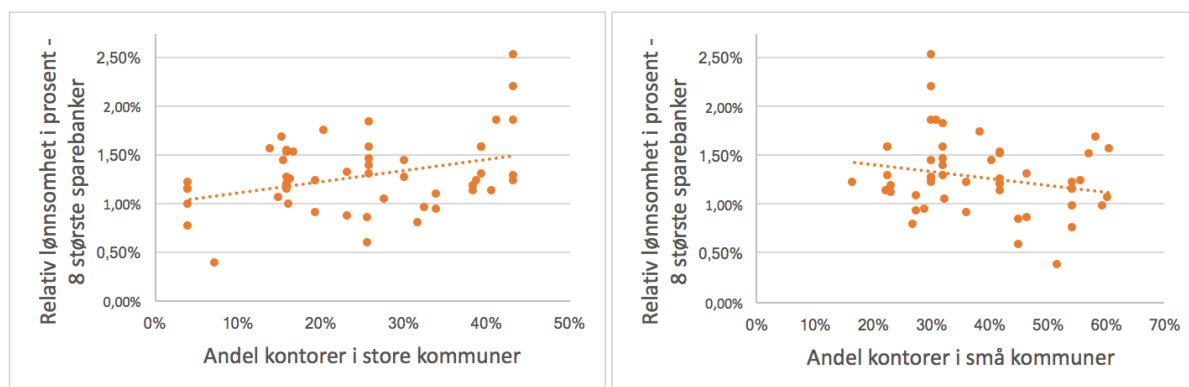
Figur 6-9 nedenfor viser sammenhengen mellom relativ lønnsomhet og henholdsvis andel kontorer i store og små kommuner for samtlige sparebanker i utvalget. Det første plottet indikerer noe overraskende en negativ lønnsomhetseffekt av å ha større andeler kontorer i store kommuner. Samtidig viser det andre plottet en positiv samvariasjon mellom relativ lønnsomhet og andel kontorer i små kommuner. Dette strider med hypotesene som definert ovenfor. Vi har imidlertid sett at større sparebanker har en relativt større andel kontorer i små kommuner enn det mindre sparebanker har, og at mindre sparebanker har relativt større andeler kontorer i store kommuner enn det større sparebanker har. Såfremt den svakt positive sammenhengen mellom relativ lønnsomhet og størrelse holder, er det derfor tenkelig at den positive sammenhengen mellom relativ lønnsomhet og andel kontorer i små kommuner skyldes at de større sparebankene er mer lønnsomme enn de små. Motsatt vil den negative sammenhengen mellom relativ lønnsomhet og andel kontorer i store kommuner være drevet av at de mindre sparebankene også er mindre lønnsomme.

Figur 6-9 Sammenheng mellom relativ lønnsomhet og andel kontorer i store og små kommuner (N = 104)

Dette bekreftes av figurene 6-10 og 6-11, hvor vi igjen har delt datasettet i to etter størrelse. For de 8 største sparebankene har trendene snudd, og trendlinjen viser nå positiv lønnsomhetseffekt av å ha relativt mange kontorer i store kommuner. Tilsvarende ser vi nå en tilsynelatende negativ lønnsomhetseffekt av å ha relativt mange kontorer i små kommuner.

Disse trendene virker begge å være sterkere enn de motsatte effektene, som gjaldt for samtlige sparebanker.

Figur 6-10 - Relativ lønnsomhet og andel kontorer i store og små kommuner for de 8 største sparebankene ($N = 51$)

For de 8 minste sparebankene viser sammenhengen mellom relativ lønnsomhet og andel kontorer i store kommuner nå en enda sterkere negativ kurve enn for alle sparebanker. Dette indikerer at den negative lønnsomhetseffekten vi så for samtlige sparebanker er drevet av de mindre sparebankene. Sammenhengen med andel kontorer i små kommuner viser nå tilnærmet ingen sammenheng, og siden figuren viser lite spredning (da de fleste observasjonene viser at de minste sparebankene ikke har noen kontorer i små kommuner) er det vanskelig trekke noen konklusjoner fra datamaterialet. Videre ser vi at de to observasjonene som registrerer negativ relativ lønnsomhet (tap) er blant de mindre sparebankene i utvalget. Begge observasjonene er tilknyttet Sandnes Sparebank, i år 2010 og 2015.

Figur 6-11 - Relativ lønnsomhet og andel kontorer i store og små kommuner for de 8 minste sparebankene ($N = 53$)

Korrelasjonsanalysene i tabell 6-13 måler samlet spredning og tilhørende signifikansnivå for de seks figurene presentert ovenfor. Analysen viser at samtlige sammenhenger mellom relativ

lønnsomhet og andel kontorer i store kommuner er signifikante. Vi ser altså at den signifikante og svakt negative korrelasjonen mellom relativ lønnsomhet og andel kontorer i store kommuner kan brytes ned til en signifikant svak positiv sammenheng for de 8 største sparebankene, og en signifikant svak negativ sammenheng for de 8 minste sparebankene. For sammenhengene mellom relativ lønnsomhet og andel kontorer i små kommuner er imidlertid ingen signifikante, selv om den svakt negative korrelasjonen for de 8 største sparebankene er nærme ($p\text{-verdi} = 0,106$). For de 8 minste sparebankene er den negative samvariasjonen (lite overraskende) minimal og langt fra signifikant. Totalt sett er sammenhengen også meget svak og lite signifikant.

		Andel kontorer i store kommuner		
		Alle sparebanker	8 største sparebanker	8 minste sparebanker
Relativ lønnsomhet	Pearsons r	-0,246	0,362	-0,312
	P-verdi	0,012	0,009	0,023
	N	104	51	53

		Andel kontorer i små kommuner		
		Alle sparebanker	8 største sparebanker	8 minste sparebanker
Relativ lønnsomhet	Pearsons r	0,049	-0,229	-0,05
	P-verdi	0,625	0,106	0,721
	N	104	51	53

Tabell 6-13 Korrelasjonsanalyse for relativ lønnsomhet og andeler i store og små kommuner

Basert på korrelasjonsanalysene over er det tydelig at vi bør benytte andel kontorer i store kommuner i de multivariate analysene i neste kapittel. Vi ser imidlertid at signifikansnivåene skifter når regresjonsmodellene kontrollerer for de andre variablene i modellen. Vi ender derfor opp med å benytte andel kontorer i små kommuner videre. For å illustrere forskjellen fra korrelasjonsanalysene har vi tatt med begge to i den innledende regresjonsmodellen.

6.4.4 Andel utlånsaktivitet i ekspansjons- og bonusmarked

I analysen av sparebankenes konkurransesituasjon så vi at sparebankene historisk har vært lokalt forankret. Vi så også at den siste tids filialnedleggelser og stadig overgang til mer digitalisert bankbruk har gjort det enklere å tilby tjenester til kunder som ikke bor i sparebankenes geografiske område. Grunnet denne utviklingen ønsker vi å undersøke skillet mellom et geografisk hjemmemarked for utlån, og eventuelle utlån til geografiske områder som ligger utenfor dette hjemmemarkedet. Vi definerer *hjemmemarked* som geografiske

Bonusmarked: Utlånsaktivitet i *oppgitte* geografiske områder hvor sparebanken ikke har fysisk tilstedeværelse gjennom kontorvirksomhet.

Ekspansjonsmarked: Utlånsaktivitet i *oppgitte* geografiske områder sparebanken har ekspandert til gjennom etablering av kontorvirksomhet og/eller oppkjøp/fusjon.

I og med at vi baserer oss på oppgitte tall kan det hende modellen ikke fanger opp absolutt hele hjemme-, ekspansjons- eller bonusmarkedene. Eksempelvis kan det hende at sparebanken har kontorvirksomhet i områder som inngår i «Norge for øvrig», som i vår modell automatisk inngår i bonusmarked. I tillegg er faktoren ekspansjonsmarked vanskelig å bedømme, da det eksisterer forskjeller mellom de to inngangsstrategiene etablering og oppkjøp/fusjon, der kun førstnevnte kan anses som det «virkelige» ekspansjonsmarkedet. I en bransje så preget av oppkjøp og fusjoner er det imidlertid vanskelig å isolere disse effektene fullt ut. Vi anser likevel faktorene som gode indikasjoner på det de respektivt søker å måle. Videre ser vi på utfordringene knyttet til å ikke fange opp 100% riktig utlånsaktivitet i de tre markedene som spesielt små, da «riktige tall» vil være i minimal avstand fra tallene modellen bygger på.

Tabell 6-14 under viser en komplett oversikt over de ulike hjemme-, ekspansjons og bonusmarkedene etter definisjonene ovenfor.

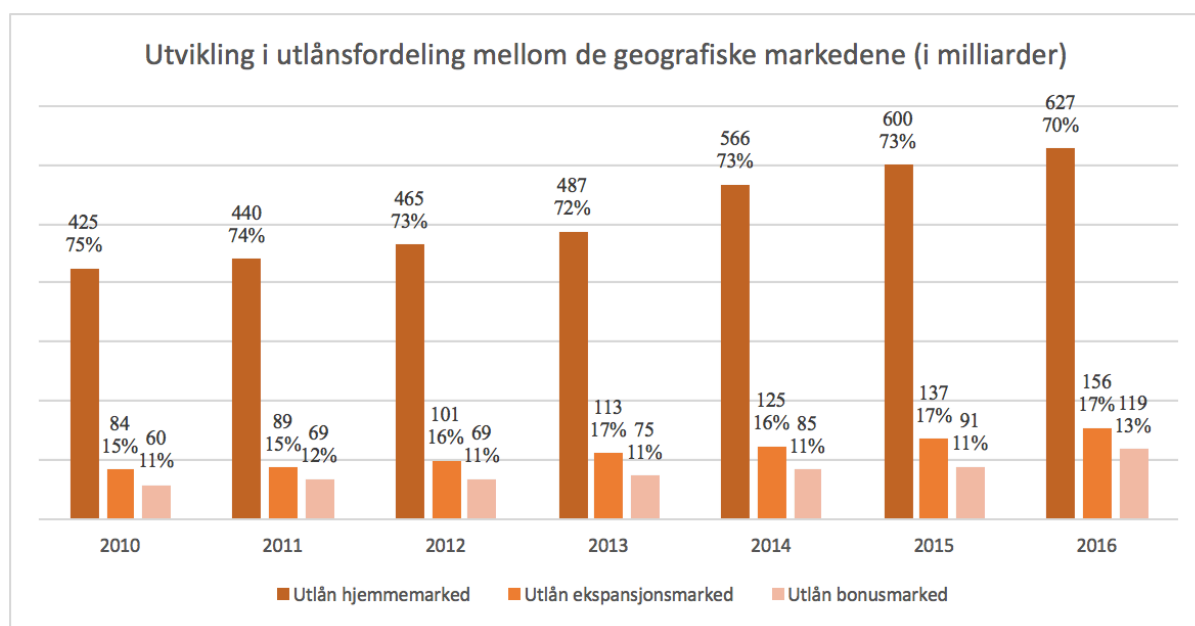
[illegible]

SANDNES SPAREBANK	Hjemme- marked	Rogaland	Rogaland	Rogaland	Rogaland	Rogaland	Rogaland	Rogaland
	Ekspansjons- marked	Oslo/Akershus	Oslo/Akershus	Oslo/Akershus	Oslo/Akershus	Oslo/Akershus	Oslo/Akershus	Oslo/Akershus
	Bonus- marked	Andre fylker	Andre fylker	Andre fylker	Andre fylker	Andre fylker	Andre fylker	Andre fylker
		Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet
SPAREBANK 1 BV	Hjemme- marked	Vestfold	Vestfold	Vestfold	Vestfold	Vestfold	Vestfold	Vestfold
		Buskerud	Buskerud	Buskerud	Buskerud	Buskerud	Buskerud	Buskerud
	Ekspansjons- marked	-	-	-	-	-	-	-
	Bonus- marked	Norge forøvrig	Norge forøvrig	Norge forøvrig	Norge forøvrig	Norge forøvrig	Norge forøvrig	Norge forøvrig
SPAREBANK 1 NORD-NORGE		Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet
	Hjemme- marked	Finnmark	Finnmark	Finnmark	Finnmark	Finnmark	Finnmark	Finnmark
		Troms inkl. Svalbard	Troms inkl. Svalbard	Troms inkl. Svalbard	Troms inkl. Svalbard	Troms inkl. Svalbard	Troms inkl. Svalbard	Troms inkl. Svalbard
		Nordland	Nordland	Nordland	Nordland	Nordland	Nordland	Nordland
	Ekspansjons- marked	-	-	-	-	-	-	-
	Bonus- marked	Øvrige fylker	Øvrige fylker	Øvrige fylker	Øvrige fylker	Øvrige fylker	Øvrige fylker	Øvrige fylker
SPAREBANK 1 RINGERIKE HADELAND		Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet
	Hjemme- marked	Buskerud	Buskerud	Buskerud	Buskerud	Buskerud	Buskerud	Buskerud
		Oppland	Oppland	Oppland	Oppland	Oppland	Oppland	Oppland
	Ekspansjons- marked	Akershus	Akershus	Akershus	Akershus	Akershus	Akershus	Akershus
	Bonus- marked	Oslo	Oslo	Oslo	Oslo	Oslo	Oslo	Oslo
		Landet forøvrig	Landet forøvrig	Landet forøvrig	Landet forøvrig	Landet forøvrig	Landet forøvrig	Landet forøvrig
		Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet
	Hjemme- marked	Sør-Trøndelag	Sør-Trøndelag	Sør-Trøndelag	Sør-Trøndelag	Sør-Trøndelag	Sør-Trøndelag	Sør-Trøndelag
SPAREBANK 1 SMN		Nord- Trøndelag	Nord-Trøndelag	Nord- Trøndelag	Nord- Trøndelag	Nord- Trøndelag	Nord- Trøndelag	Nord- Trøndelag
	Ekspansjons- marked	Møre og Romsdal	Møre og Romsdal Sogn og Fjordane	Møre og Romsdal	Møre og Romsdal Sogn og Fjordane	Møre og Romsdal	Møre og Romsdal Sogn og Fjordane	Møre og Romsdal
		Sogn og Fjordane	Nordland	Sogn og Fjordane	Sogn og Fjordane	Sogn og Fjordane	Sogn og Fjordane	Sogn og Fjordane
		Nordland		Nordland	Nordland	Nordland	Nordland	Nordland
	Bonus- marked	Oslo	Oslo	Oslo	Oslo	Oslo	Oslo	Oslo
		Landet forøvrig	Landet forøvrig	Landet forøvrig	Landet forøvrig	Landet forøvrig	Landet forøvrig	Landet forøvrig
		Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet
	Hjemme- marked	Rogaland	Rogaland	Rogaland	Rogaland	Rogaland	Rogaland	Rogaland
SPAREBANK 1 SR-BANK								
	Ekspansjons- marked	Agder-fylkene	Agder-fylkene	Agder-fylkene	Agder-fylkene	Agder-fylkene	Agder-fylkene	Agder-fylkene
		Hordaland	Hordaland	Hordaland	Hordaland	Hordaland	Hordaland	Hordaland
	Bonus- marked	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet
		Øvrige	Øvrige	Øvrige	Øvrige	Øvrige	Øvrige	Øvrige
	Hjemme- marked	Telemark:	Telemark:	Telemark:	Telemark:	Telemark:	Telemark:	Telemark:
SPAREBANK 1 TELEMARK		• Porsgrunn • Skien	• Porsgrunn • Skien	• Porsgrunn • Skien	• Grenland	• Grenland	• Grenland	• Grenland

SPARE- BANKEN ØST	Hjemme- marked	Buskerud:	Buskerud:	Buskerud:	Buskerud:	Buskerud:	Buskerud:	Buskerud:
		• Drammen • Nedre Eiker • Øvre Eiker • Buskerud forøvrig	• Drammen • Nedre Eiker • Øvre Eiker • Buskerud forøvrig	• Drammen • Nedre Eiker • Øvre Eiker • Buskerud forøvrig	• Drammen • Nedre Eiker • Øvre Eiker • Buskerud forøvrig	• Drammen • Nedre Eiker • Øvre Eiker • Buskerud forøvrig	• Drammen • Nedre Eiker • Øvre Eiker • Buskerud forøvrig	• Drammen • Nedre Eiker • Øvre Eiker • Buskerud forøvrig
	Ekspanjons- marked	Oslo	Oslo	Oslo	Oslo	Oslo	Oslo	Oslo
		Akershus	Akershus	Akershus	Akershus	Akershus	Akershus	Akershus
		Vestfold	Vestfold	Vestfold	Vestfold	Vestfold	Vestfold	Vestfold
		Østfold	Østfold	Østfold	Østfold	Østfold	Østfold	Østfold
	Bonus- marked	Resten av landet	Resten av landet	Resten av landet	Resten av landet	Resten av landet	Resten av landet	Resten av landet
		Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet	Utlandet

Tabell 6-14 Oversikt over hjemme-, ekspansjons- og bonusmarkeder

Figur 6-12 viser utlånsfordelingen mellom de tre geografiske utlånsmarkedene hjemme-, ekspansjons- og bonusmarked. Da brutto utlån generelt korrelerer sterkt med størrelse, viser samtlige segmenter lignende vekst som forvaltningskapital. Utlånsandelene er tilnærmet konstante, og gir derfor ingen antydning til hvilke segmenter som er mest lønnsomme.

Figur 6-12 Utlånsfordeling mellom geografiske markeder

I de multivariate analysene er det igjen nødvendig å benytte andeler for å unngå korrelasjon med forvaltningskapital. Vi ønsker å se på ekspansjonsmarkedet og bonusmarkedet, og definerer to andelskategorier. Den ene summerer andel i hjemmemarked med andel i ekspansjonsmarked til 1, mens den andre summerer andel i hjemme- og ekspansjonsmarked med andel i bonusmarked. På den måten unngår vi sammenheng mellom variablene, og gjør

at vi kan benytte både faktoren for ekspansjonsmarked og faktoren for bonusmarked i multivariate analyser. Faktorene er definert i tabell 6-15.

Kategori	Faktor	Formel
Forklaringsvariabler for geografisk utlånsstruktur	Andel i ekspansjonsmarked	$\frac{\text{Utlån i ekspansjonsmarked}}{\text{Utlån i hjemmemarked} + \text{Utlån i ekspansjonsmarked}}$
	Andel i bonusmarked	$\frac{\text{Utlån i bonusmarked}}{\text{Utlån i hjemmemarked} + \text{Utlån i ekspansjonsmarked} + \text{Utlån i bonusmarked}}$

Tabell 6-15 Faktorer for geografisk utlånsstruktur

Deskriptiv statistikk (tabell 6-16) for de to uavhengige andelene viser at de har lignende gjennomsnitt, men ulik spredning. Dette skyldes at kun 9 av 16 sparebanker har utlånsaktivitet i ekspansjonsmarkedet, og at de resterende 7 sparebankene står bokført med 0 NOK i utlån fordelt på ekspansjonssegmentet. Av de 9 sparebankene er 6 av disse blant de 8 største sparebankene i utvalget, hvilket kan indikere en svak sammenheng med størrelse. Samtlige sparebanker har imidlertid utlån i bonusmarked, og viser derfor vesentlig mindre spredning, vist ved standardavvik, maksimum- og minimumobservasjoner.

Faktor	Observasjoner (N)	Gjennomsnitt	Standardavvik	Minimumsobservasjon	Maksimumsobservasjon
Andel i ekspansjonsmarked	104	13,6 %	15,9 %	0,0 %	58,2 %
Andel i bonusmarked	104	11,6 %	4,6 %	3,1 %	25,8 %

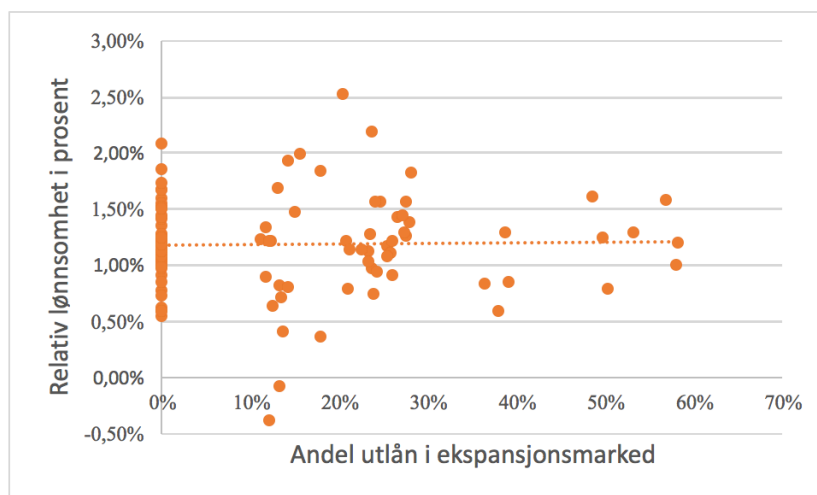
Tabell 6-16 Deskriptiv statistikk: Geografisk utlånsstruktur

Ser vi tilbake til teoridelen husker vi at Jacobsen og Lien (2001) argumenterer for at ekspansjonsbeslutningen bestemmes av forholdet mellom etableringsgevinster og etableringskostnader. At sparebankene med utlån i ekspansjonsmarkedet faktisk har etablert seg i disse markedene, tyder på at de har vurdert etableringsgevinstene som større enn etableringskostnadene. Dette betyr at de da kan ha identifisert egne konkurransefortrinn, forventet en ikke-aggressiv respons fra eksisterende aktører, ansett markedet som lønnsomt og/eller ansett ressursanskaffelseskostnadene som lave. Isolert sett kan ekspansjonsmarkedet derfor være lønnsomt, men det er lite trolig at det er mer lønnsomt enn hjemmemarkedet hvor sparebanken allerede har opparbeidet seg en solid markedsposisjon. Vi formulerer derfor følgende hypotese for ekspansjonsmarked: *Hypotese 3: Andel i ekspansjonsmarked har negativ effekt på relativ lønnsomhet.*

Hva gjelder andel i bonusmarked kan det tenkes at brorparten av utlånet stammer fra to typer kunder. Den ene er den lojale kunden, som er fraflyttet hjemmemarkedet til fordel for andre

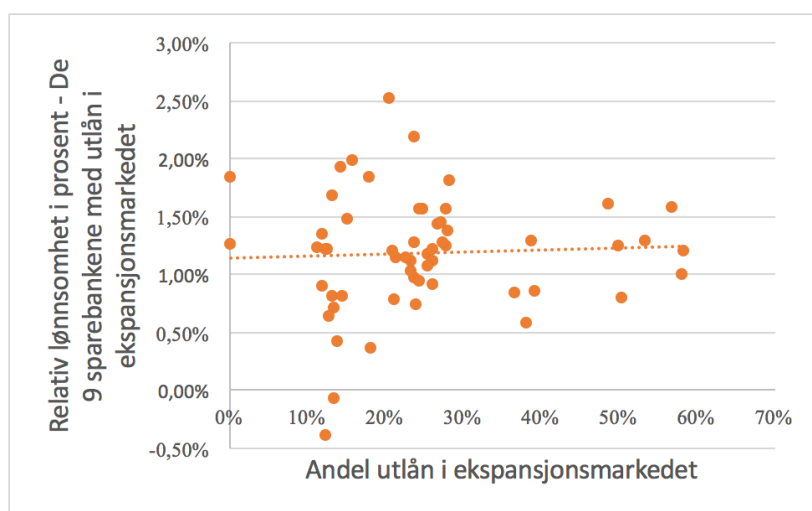
deler av Norge eller verden. Disse kundene koster ingenting for sparebankene, verken gjennom kontorer eller markedsføring. Følgelig kan disse tenkes å være mer lønnsomme enn kundene i hjemme- og ekspansjonsmarkedet. Vi husker også fra teorikapitlet at kundelojalitet kan drive lønnsomhet, noe som videre underbygger denne antakelsen. Den andre kunden kan tenkes å stamme fra de relativt nye portalene vi diskuterte under kundemakt i konkurranseanalysen. Dette er prisjaktkunder som benytter internettportaler for å finne de beste innskudds- og utlånsvilkårene. Selv om portalene gjør det mulig å tilegne seg kunder over lange avstander, og det uten noen form for tilegnelseskostnader, er disse kundene likevel med på å presse marginene på utlån fordi de hele tiden søker bedre vilkår. Man kan derfor argumentere for at de har negativ lønnsomhetspåvirkning. Totalt sett forventes uansett førstnevnte kunde å dominere den andre, slik at bonusmarkedet som helhet vil være mer lønnsomt enn de resterende geografiske utlånsmarkedene. Vi formulerer derfor følgende hypotese for bonusmarked: *Hypotese 4: Andel i bonusmarked har positiv effekt på relativ lønnsomhet.*

Figur 6-13 gir en indikasjon på sammenhengen mellom relativ lønnsomhet og andel utlån i ekspansjonsmarkedet. Som vi ser av trendlinjen er det tilnærmet ingen samvariasjon mellom de to. Foreløpig finner vi derfor ingen lønnsomhetsforskjeller mellom utlån til hjemmemarkedet og utlån til ekspansjonsmarkedet. Om noe, viser trendlinjen en meget svak positiv samvariasjon med lønnsomhet, hvilket strider med hypotese 3. Samtidig tyder det på en tilsvarende svak negativ lønnsomhetseffekt av å ha relativt mye utlånsaktivitet i hjemmemarkedet. Dette har vi vanskeligheter for å tro på fordi vi antar at de vil være godt etablerte i sitt eget hjemmemarked og dermed ha bedre lønnsomhet der enn i et marked hvor de i større grad må konkurrere om kundene.

Figur 6-13 - Relativ lønnsomhet og andel utlån i ekspansjonsmarked (N = 104)

Da 7 av sparebankene *ikke* har utlån i ekspansjonsmarkedet kan det være interessant å se om trendkurven endrer seg om vi ekskluderer disse fra datagrunnlaget. Resultatet ser du i figur 6-14.

Figur 6-14 - Relativ lønnsomhet og andel utlån i ekspansjonsmarkedet for de 9 sparebankene med andel større enn 0 (N = 57)

Til tross for ekskluderingen av ovennevnte observasjoner ser vi fortsatt ingen vesentlig sammenheng med relativ lønnsomhet. Sammenhengen er marginalt sterkere i positiv retning, og indikerer fortsatt at ekspansjonsmarkedet er mer lønnsomt enn hjemmemarkedet. I figur 6-15 nedenfor har vi delt datagrunnlaget i ytterligere to deler. Vi ser nå på de 6 sparebankene (blant de 8 største) med utlånsaktivitet i ekspansjonsmarkedet, og de resterende 3 sparebankene (blant de 8 minste), med utlånsaktivitet i samme marked.

Figurene viser hvordan andel utlån i ekspansjonsmarked tilsynelatende er negativt for de store sparebankene, mens det er positivt for de mindre. Sammenhengene er likevel ikke veldig robuste, spesielt for de 3 minste sparebankene, da de bygger på henholdsvis 37 og 20 observasjoner. Den relativt mer robuste sammenhengen for de 6 sparebankene er fremdeles interessant, da store sparebanker tilsynelatende sliter mer i ekspansjonsmarkedet enn de mindre sparebankene gjør. Hvorvidt dette kan skyldes sterkere markedsposisjon i hjemmemarkedet relativt til de mindre sparebankene, eller andre årsaker, er vanskelig å si.

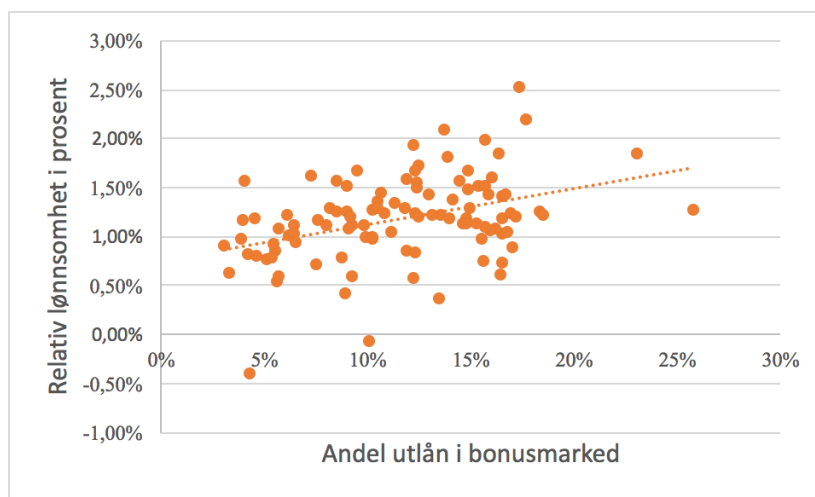
Figur 6-15 Relativ lønnsomhet og andel utlån i ekspansjonsmarkedet for de 6 største sparebankene, med utlånsandel større enn 0 ($N = 37$), og for de 3 minste sparebankene med utlånsandel større enn 0 ($N = 20$)

Korrelasjonsanalysene i tabell 6-17 viser at ingen sammenhenger knyttet til ekspansjonsmarkedet er signifikante. Vi observerer samtidig at de to sistnevnte, for henholdsvis de 6 største og 3 minste sparebankene, er de som er nærmest signifikante, til tross for at de har færrest observasjoner. Korrelasjonen som inkluderer de 6 største sparebankene med utlånsaktivitet i ekspansjonsmarkedet viser en svakt negativ samvariasjon med relativ lønnsomhet, og en p-verdi på 0,23. Selv om sammenhengen ikke er signifikant blir den likevel observert i 77% av tilfellene. Den kan med andre ord gi indikasjoner på en sammenheng som *muligens* eksisterer, men som vi ikke har tilstrekkelig datagrunnlag for å bekrefte.

		Andel i ekspansjonsmarked			
		Alle sparebanker	9 sparebanker	6 største sparebanker	3 minste sparebanker
Relativ lønnsomhet	Pearsons r	0,024	0,051	-0,203	0,236
	P-verdi	0,807	0,708	0,229	0,3176
	N	104	57	37	20

Tabell 6-17 Korrelasjoner for andel i ekspansjonsmarked

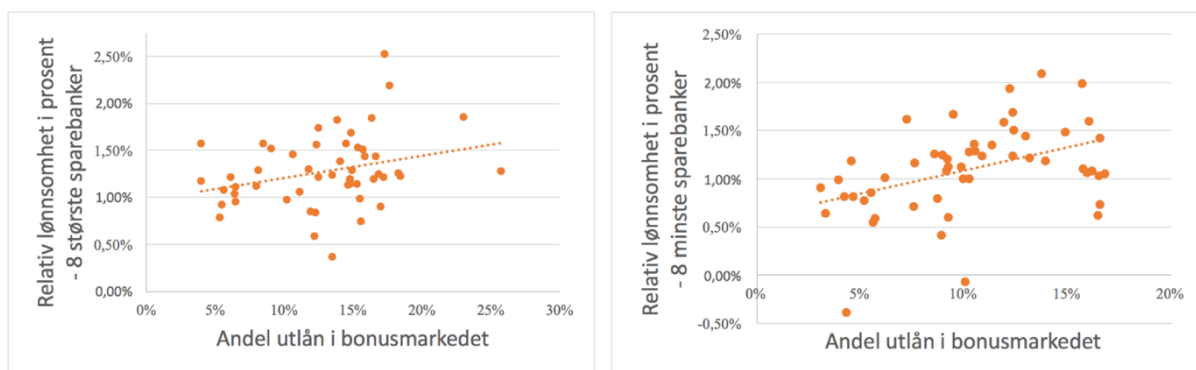
For de tre minste sparebankene er sammenhengen svakt positiv med en p-verdi på 0,32. Grunnet veldig få observasjoner og lite variasjon i spredningsdiagrammet i figur 6-15, er vi her mer forsiktige med å foreslå en mulig sammenheng enn om datasettet hadde vært større.

Figur 6-16 - Relativ lønnsomhet og andel i bonusmarked ($N = 104$)

Figur 6-16 viser spredningsdiagrammet for relativ lønnsomhet og andel utlån i bonusmarked. Faktoren viser en foreløpig positiv samvariasjon med relativ lønnsomhet. Dette indikerer at bonusmarkedet er relativt sett mer lønnsomt enn hjemmemarkedet. Spredningen rundt trendlinjen er relativt jevn, og indikerer derfor ingen vesentlige forskjeller for ulike sparebankstørrelser.

I figur 6-17 har vi dekomponert utvalget til å gjelde de 8 største og 8 minste sparebankene i utvalget. De bekrefter føringene ovenfor, og indikerer en svakt sterkere sammenheng for de relativt mindre sparebankene.

Figur 6-17- Relativ lønnsomhet og andel i bonusmarked for de 8 største ($N=51$) og 8 minste ($N=53$) sparebankene

Av korrelasjonsanalysene i tabell 6-18 ser vi at sammenhengen mellom relativ lønnsomhet og andel i bonusmarked både er signifikant og positiv for hele utvalget, og for de to dekomponerte utvalgene. Vi ser at sammenhengen er moderat positiv for de 8 minste sparebankene, og svakt positiv for de 8 største sparebankene. De mindre sparebankene har derfor basert på dette mer å tjene på å ha mye utlån i bonusmarkedet i forhold til hjemme- og ekspansjonsmarkedet, relativt til de store. Denne sammenhengen er signifikant på 1%-nivå, og er derfor hakket mer robust enn for de 8 største sparebankene. For alle sparebanker er sammenhengen perfekt signifikant ($p\text{-verdi} = 0,000$). Samlet sett virker faktoren derfor meget robust.

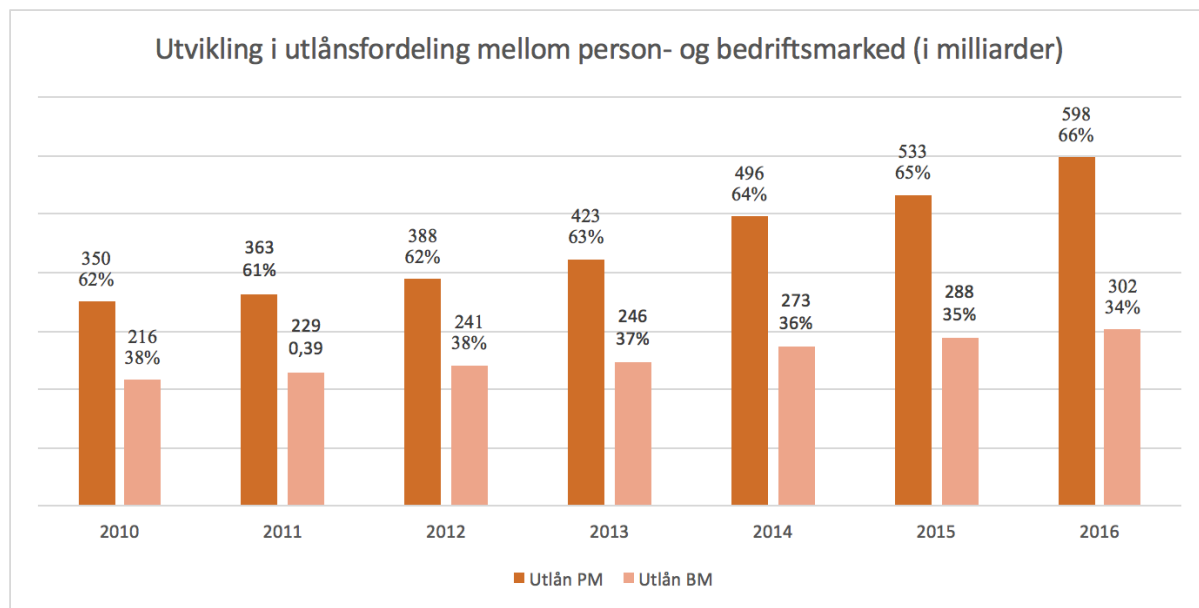
		Andel i bonusmarked		
		Alle sparebanker	8 største sparebanker	8 minste sparebanker
Relativ lønnsomhet	Pearsons r	0,394	0,294	0,423
	$P\text{-verdi}$	0,000	0,036	0,002
	N	104	51	53

Tabell 6-18 Korrelasjonsanalyse mellom relativ lønnsomhet og andel i bonusmarked

6.4.5 Andel utlånsaktivitet i bedriftsmarked

Utlån til person- og bedriftsmarked er blant de hyppigst nevnte utlånssegmentene i den norske sparebankbransjen. I konkurranseanalysen i kapittel 5 så vi at risikovekter kunne påvirke bankenes villighet til å låne ut til en viss gruppe bedrifter, og at utenlandske aktører har en markant høyere utlånsvekst til denne gruppen enn norske aktører har. Mens de norske bankene de siste årene har redusert utlånsveksten til bedrifter, har de utenlandske aktørene hatt en positiv utvikling i utlånsvekst i samme periode. Samtidig så vi at hjørnesteinsbedrifter spiller en viktig rolle for de regionale sparebankene, og at de er antatt å ha høy kundemakt. Basert på dette er det svært aktuelt å se på hvorvidt utlån til bedriftsmarkedet fungerer som en lønnsomhetsdriver.

Figur 6-18 på neste side viser utlånsfordelingen mellom person- og bedriftsmarked for perioden 2010-2016.

Figur 6-18 - Utvikling i utlånsfordeling mellom person- og bedriftsmarkedet (N = 112)

Figur 6-18 viser jevn vekst i begge utlånssegmentene for alle sparebanker i utvalget. Veksten har vært størst i personmarkedet, som vist i de relative andelene per segment. Som diskutert i konkurranseanalysen, kan dette delvis skyldes forskjeller i risikovekter, da dette kan skape insentiver for økt fokus på personmarkedet. Det er likevel nærliggende å tro at ringvirkninger i bedriftsmarkedet, som følge av lite oljeinvesteringer og fallende oljepris, har stagnert veksten og behov for utlån i dette segmentet. Denne effekten kan også tenkes å dominere effekten av ulike risikovekter, og fremstår som den største årsaken til at personmarkedet har vokst relativt mye i forhold til bedriftsmarkedet. Som en konsekvens trenger ikke relative forskjeller i vekst å bety noe for forskjeller i lønnsomhet mellom de to segmentene.

Basert på føringene ovenfor vil vi i denne utredningen analysere lønnsomhetspåvirkningen av utlån i bedriftsmarkedet. Vi benytter andel utlån i bedriftsmarked, denne gangen relativt til utlån i personmarked, for å isolere struktureffekten mellom dem og hindre at faktoren styres for mye av forskjeller i sparebankstørrelse. Faktoren for bedriftsmarked er presentert i tabell 6-19 under.

Kategori	Faktor	Formel
Utlånsfordeling mellom person- og bedriftsmarked	Andel i bedriftsmarked	$\frac{\text{Brutto utlån i bedriftsmarked}}{\text{Brutto utlån i (personmarked + bedriftsmarked)}}$

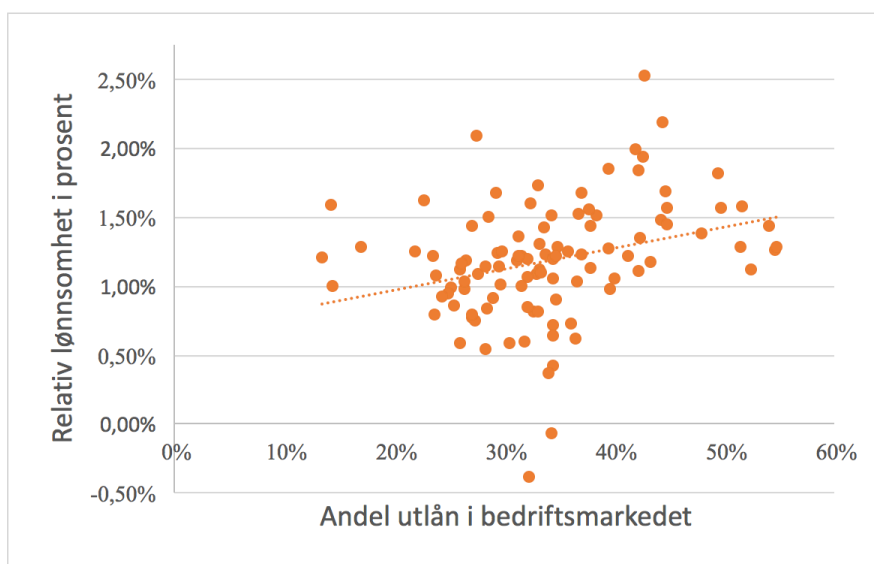
Tabell 6-19 Bedriftsmarkedsfaktor

Den deskriptive statistikken i tabell 6-20 viser at den gjennomsnittlige sparebanken har 34% utlånsaktivitet i bedriftsmarkedet. Standardavviket på 8,6% viser at det er en veldig liten spredning i andel utlån til bedriftsmarkedet mellom størsteparten av sparebankene. Minimumsobservasjonen på 13,4% og maksimumsobservasjonen på 54,8% viser imidlertid at det er noen sparebanker som ligger litt lenger unna gjennomsnittlig andel enn øvrige sparebanker.

Faktor	Observasjoner (N)	Gjennomsnitt	Standardavvik	Minimumsobservasjon	Maksimumsobservasjon
Andel i bedriftsmarked	104	34,0 %	8,6 %	13,4 %	54,8 %

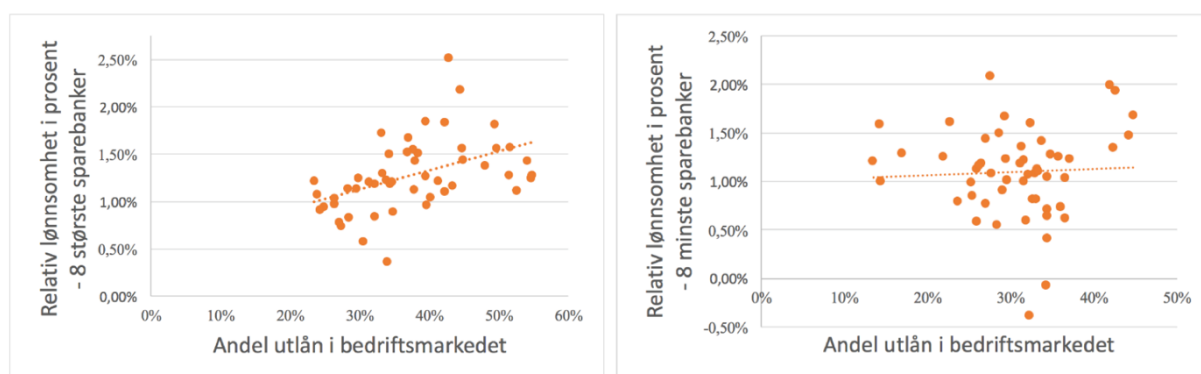
Tabell 6-20 Deskriptiv statistikk: andel i personmarked

Vi formulerer følgende hypotese for bedriftsmarkedet: *Hypotese 5: Andel i bedriftsmarkedet har positiv effekt på relativ lønnsomhet.* Vi argumenterer for at de relativt store bedriftskundene er gullgruver for sparebankene, og at disse kundene er veldig viktige for sparebankenes lønnsomhet uavhengig av vekst i utlån. Som nevnt anser vi ikke stor vekst i ett av de to segmentene som noen utpreget indikator for om sparebankene har mer tro på lønnsomhet i dette markedet. Forklaringen kan derimot knyttes opp til strengere reguleringer, og de seneste årene også til oljeprisfallets påvirkning på økonomien. Forventningene til oljen er imidlertid høyere enn på lenge (Høgseth, 2017), hvilket kan tyde på at andelene mellom person- og bedriftsmarkedet til en viss grad kan utjevnes over de neste par årene.

Figur 6-19 - Relativ lønnsomhet sett opp mot andel i bedriftsmarked (N = 104)

Spredningsdiagrammet (figur 6-19) viser relativ lønnsomhet i forhold til andel utlån i bedriftsmarkedet. Vi observerer en positiv, lineær sammenheng mellom de to for samtlige sparebanker i utvalget. Dette indikerer at større utlånsandeler i bedriftsmarkedet relativt til personmarkedet har positiv effekt på relativ lønnsomhet. Som tidligere dekomponerer vi datagrunnlaget til to utvalg bestående av de henholdsvis 8 største og minste sparebankene. De to negative (målt i relativ lønnsomhet) observasjonene for Sandnes Sparebank ligger igjen langt unna trendlinjen, og kan være en påvirkende årsak til at sammenhengen oppleves som svakere for de mindre sparebankene.

Figur 6-20 - Relativ lønnsomhet sett opp mot andel i bedriftsmarkedet for de 8 største ($N = 51$) og 8 minste ($N = 53$) sparebankene

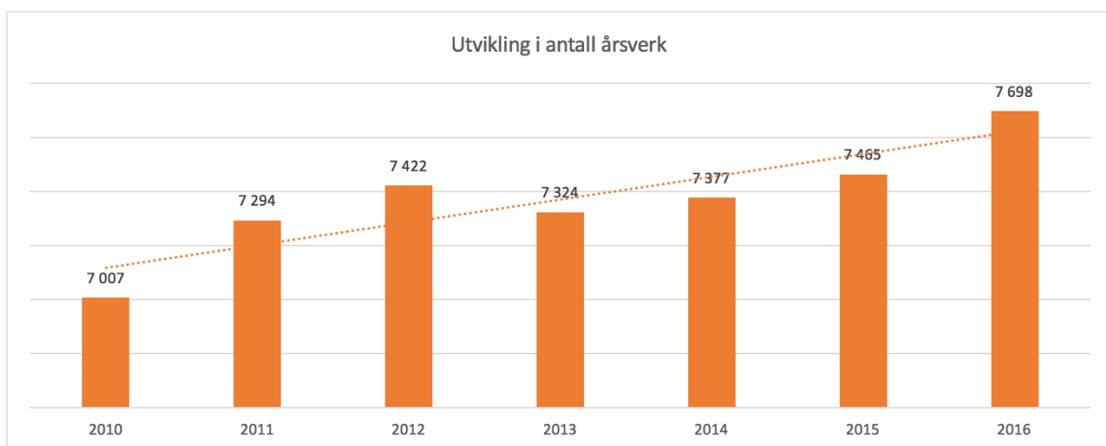
Figur 6-20 ovenfor viser som antatt en sterkere samvariasjon mellom relativ lønnsomhet og andel utlån i bedriftsmarkedet for de 8 større sparebankene enn for de 8 minste. Spredningen er også jevnere om trendlinjen for de 8 største, og sammenhengen synes derfor å være mer robust. For de 8 minste sparebankene er det tilnærmet ingen sammenheng. De viser mer ujevn spredning rundt trendlinjen, og sammenhengen er således mindre robust for disse sparebankene. Korrelasjonsanalysene i tabellen under viser dette tydeligere, ved at sammenhengen er langt fra signifikant. For hele utvalget og for de 8 største sparebankene er korrelasjonen imidlertid signifikant på 1%-nivå. De 8 største sparebankene viser moderat positiv korrelasjonsstyrke mot en svakt positiv korrelasjonsstyrke for hele utvalget.

		Andel i bedriftsmarked		
		Alle sparebanker	8 største sparebanker	8 minste sparebanker
Relativ lønnsomhet	Pearsons r	0,309	0,462	0,046
	P -verdi	0,001	0,001	0,744
	N	104	51	53

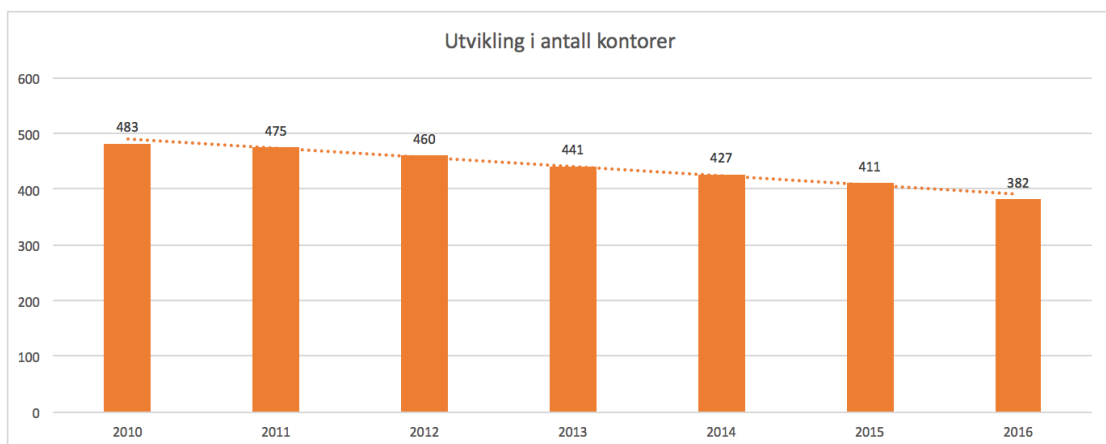
Tabell 6-21 Korrelasjoner for andel i bedriftsmarked

6.4.6 Antall årsverk og antall kontorer

Avslutningsvis ser vi på to variabler som tradisjonelt har kunnet si noe om størrelsen på en gitt sparebank. Dette gjelder antall årsverk og antall kontorer. Fra vurderingen av hvilke faktorer som representerte gode mål på størrelse, vurderte vi antall kontorer som uegnet. Årsaken er at antall kontorer har vist en jevn, *negativ* utvikling i utredningens tidsserie, mens det bedre målet på størrelse – forvaltningskapital – har vist jevn vekst i samme periode. Antall årsverk har på sin side utviklet seg noenlunde proporsjonalt med forvaltningskapital, hvilket indikerer at sparebankene i snitt nå har flere ansatte per kontor. Da antall årsverk er en vesentlig høyere verdi per år enn antall kontorer er, vises disse mer informativt i to separate figurer (figur 6-21 og 6-22). Kontorutviklingen er den samme som presentert i bransjebeskrivelsen i kapittel 4, og er altså justert for fusjoner ved at innfusjonerte bankers kontorer er tillagt kontorantallet i årene før fusjonen

Figur 6-21 - Aggregert antall årsverk for samtlige sparebanker i 2010-2016 (N = 112)

Figur 6-22 - Aggregert antall kontorer for samtlige sparebanker i 2010-2016 (N = 112).

Der antall kontorer tidligere har variert tilnærmet proporsjonalt med sparebankstørrelse, viser utviklingen ovenfor at dette ikke lenger er tilfelle. Med dette som utgangspunkt, undersøker vi om antall årsverk og antall kontorer har ulik effekt på relativ lønnsomhet. Tidligere i kapittelet har vi sett at både antall årsverk og antall kontorer korrelerer for mye med størrelse til å inkluderes samtidig i multivariate analyser. For å nøytralisere samvariasjonen med størrelse velger vi å se begge faktorer i forhold til forvaltningskapital. I tillegg benytter vi logaritmen av disse for å hindre uteliggere i datagrunnlaget fra å påvirke resultatene i vesentlig grad. Faktorene som benyttes i analysen er presentert i tabell 6-22.

Kategori	Faktor	Formel
Årsverk	Årsverk ift. forvaltningskapital	$\ln\left(\frac{\text{Antall årsverk}}{\text{Gjennomsnittlig forvaltningskapital}}\right)$
Kontorer	Kontorer ift. forvaltningskapital	$\ln\left(\frac{\text{Antall kontorer}}{\text{Gjennomsnittlig forvaltningskapital}}\right)$

Tabell 6-22 Faktorer for årsverk og kontorer

Da begge faktorer er logaritmiske funksjoner av forholdstall, er det vanskelig å vurdere den deskriptive statistikken i tabell 6-23 som absolutt. Vi ser likevel at antall kontorer i forhold til forvaltningskapital har større spredning rundt gjennomsnittet enn tilsvarende for antall årsverk. Dette fremkommer av både standardavvik og min-/maks-observasjoner.

Faktor	Observasjoner (N)	Gjennomsnitt	Standardavvik	Minimumsobservasjon	Maksimumsobservasjon
Årsverk ift. forvaltningskapital	104	4,464	0,301	3,793	5,079
Kontorer ift. forvaltningskapital	104	1,578	0,446	0,553	2,453

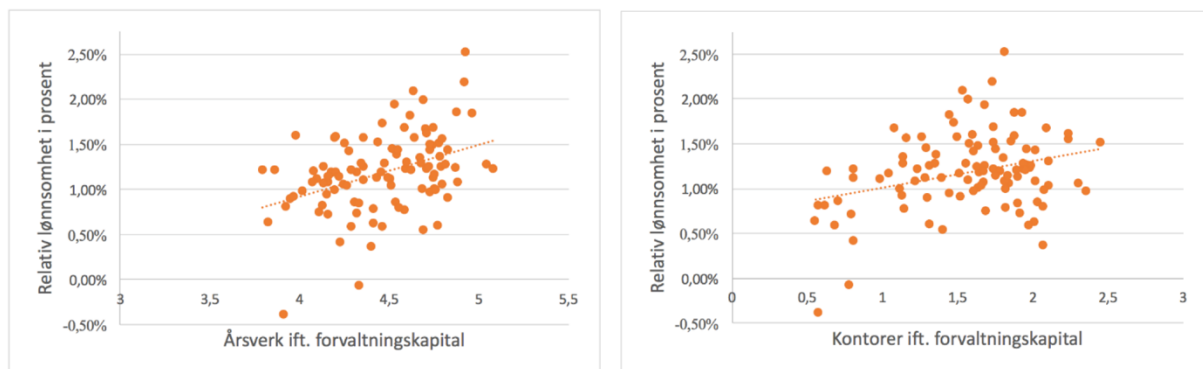
Tabell 6-23 Deskriptiv statistikk: Årsverk og kontorer

Ser vi tilbake til konkurranseanalysen, så fant vi at digitaliseringen har ført til at kundene ikke etterspør fysisk tilgjengelighet i like stor grad, og at fysiske kontaktpunkter i form av kontorer dermed ikke er like viktig som før. Videre så vi hvordan fremveksten av portaler som finansportalen.no gjorde det mulig for kunder å skaffe informasjon om lånetilbud uavhengig av avstand. Selv om vi gjennom hypoteser har antatt ulik effekt av å ha relativt mange kontorer i store kommuner og av å ha relativt mange kontorer i små kommuner, anser vi totalt antall

kontorer som en kostnadsdriver heller enn en inntektsdriver for norske sparebanker i dagens marked.

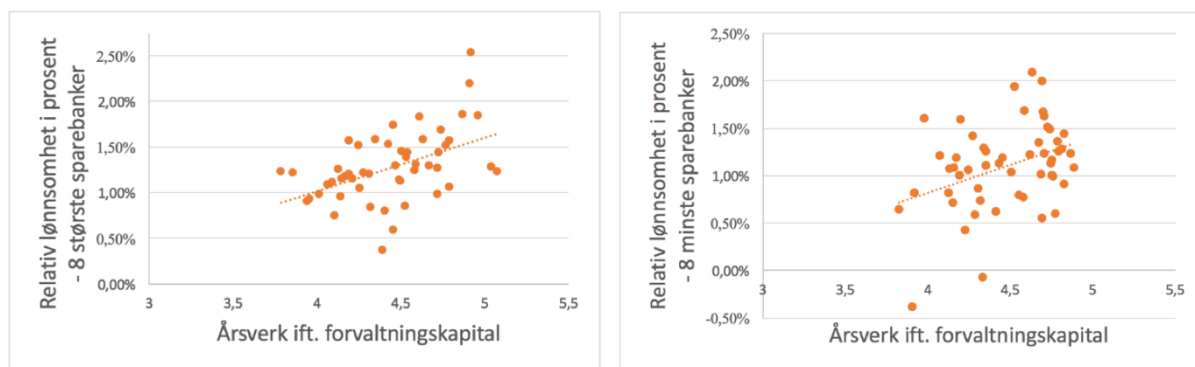
Hva gjelder årsverk, argumenterer vi for at inntektseffekten av humankapitalen et årsverk tilfører sparebanken, overgår kostnadseffekten av lønnsutgifter. Hvis vi ser tilbake til teorikapittelet ser vi blant annet at ansatte ble betegnet som en *inntekts-/lønnsomhetsdriver*, blant annet fordi de kunne drive kundetilfredshet. Siden det er bred enighet om at kundetilfredshet fungerer som en lønnsomhetsdriver, mener vi at ansatte indirekte også gjør det. I tillegg ser vi på den totale utviklingen i næringen, som har vist jevn økning i antall ansatte i perioden 2010-2016, selv om kontorer legges ned. Med hensyn til nedleggelsen av kontorer er det tenkelig at flere medarbeidere med tradisjonell bankerfaring er sagt opp, og at nye medarbeidere med digital kunnskap er ansatt ved de største kontorene. Dette vil i så fall understreke viktigheten av kunnskap og arbeidskraft relativt til antall kontorlokaler.

Basert på de overnevnte argumentene har vi utarbeidet følgende hypoteser for henholdsvis årsverk ift. forvaltningskapital og kontorer ift. forvaltningskapital: *Hypotese 6: Relativt mange årsverk ift. forvaltningskapital har en positiv effekt på relativ lønnsomhet*, og *Hypotese 7: Relativt mange kontorer ift. forvaltningskapital har en negativ effekt på relativ lønnsomhet*. Vi forutsier altså ulike fortegn på faktorenes lønnsomhetseffekt.

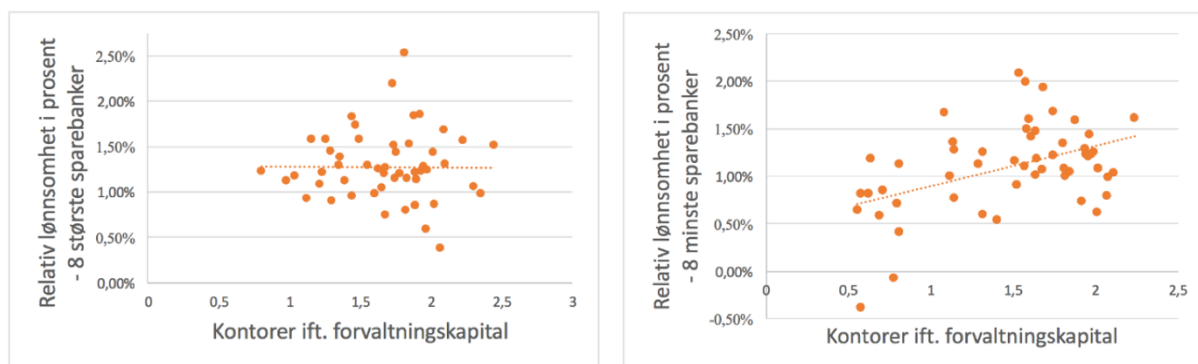
Figur 6-23 - Relativ lønnsomhet sett opp mot henholdsvis årsverk og kontorer ift. forvaltningskapital
($N = 104$)

Spredningsdiagrammene i figur 6-23 viser samvariasjon mellom relativ lønnsomhet og henholdsvis årsverk ift. forvaltningskapital og kontorer ift. forvaltningskapital. Diagrammene viser begge positiv samvariasjon med relativ lønnsomhet, dog litt sterkere for antall årsverk. Dette indikerer en foreløpig positiv effekt av å ha både mange årsverk og kontorer ift. sparebankstørrelse. At relativt mange kontorer ift. forvaltningskapital er positivt, strider med vår hypotese 7.

Figur 6-24 - Relativ lønnsomhet sett opp mot årsverk ift. forvaltningskapital hos henholdsvis de 8 største (N = 51) og 8 minste (N = 53) sparebankene

Dekomponerer vi årsverk ift. forvaltningskapital for de henholdsvis 8 største og minste sparebankene, ser vi at sammenhengen for det totale utvalget er generaliserbart for både store og mindre sparebanker. Sammenhengen synes derfor å være meget robust. For de 8 største sparebankene vises en litt mer konstant og jevn spredning rundt trendlinjen enn for de 8 minste. Dette indikerer at sammenhengen for de større sparebankene er hakket mer robust.

Figur 6-25 - Relativ lønnsomhet sett opp mot kontorer ift. forvaltningskapital hos henholdsvis de 8 største (N = 51) og 8 minste (N = 53) sparebankene

For kontorer ift. forvaltningskapital viser dekomponeringen av utvalget en fortsatt sterk sammenheng for de mindre sparebankene, men tilsynelatende ingen sammenheng for de 8 største sparebankene. Den totale sammenhengen synes derfor å bli styrt av observasjonene for de mindre sparebankene, og er ikke generaliserbar for de store. Dette kan ha sammenheng med at de mindre sparebankene generelt har færre kontorer enn de større, og indikerer at en utjevning av kontorforholdet mellom de to sparebankstørrelsene er nødvendig for økt lønnsomhet blant de mindre. For de største sparebankene er det interessant at vi foreløpig ikke finner noen sammenheng mellom nedleggelse av kontorvirksomhet og relativ lønnsomhet, uavhengig av hvor de er plassert geografisk (ref. vurderingen av kontorer i store og små kommuner).

Korrelasjonsanalysene i tabell 6-24 bekrefter funnene fra spredningsdiagrammene. For både det totale utvalget, og de to dekomponerte utvalgene, observerer vi en signifikant, positiv sammenheng mellom relativ lønnsomhet og det å ha mange årsverk ift. forvaltningskapital. Denne sammenhengen er sterkest for de største sparebankene, som viser en moderat positiv sammenheng, mens sammenhengen er svak for de mindre sparebankene. For de 8 største sparebankene er sammenhengen perfekt signifikant ($p\text{-verdi} = 0,000$), mens sammenhengen for de 8 minste sparebankene er på 1%-nivå. Begge er derfor veldig robuste.

		Årsverk ift. forvaltningskapital		
		Alle sparebanker	8 største sparebanker	8 minste sparebanker
Relativ lønnsomhet	Pearsons r	0,401	0,487	0,366
	$P\text{-verdi}$	0,000	0,000	0,007
	N	104	51	53

		Kontorer ift. forvaltningskapital		
		Alle sparebanker	8 største sparebanker	8 minste sparebanker
Relativ lønnsomhet	Pearsons r	0,315	-0,006	0,4516
	$P\text{-verdi}$	0,001	0,9643	0,001
	N	104	51	53

Tabell 6-24 Korrelasjoner for årsverk og kontorer ift. forvaltningskapital

For kontorer ift. forvaltningskapital ser vi at den ikke-eksisterende sammenhengen med relativ lønnsomhet for de 8 største sparebankene er langt fra signifikant. Sammenhengen for de mindre sparebankene er imidlertid svært signifikant ($p\text{-verdi} = 0,001$) og moderat positiv. Det totale utvalget viser signifikant, men svak positiv sammenheng med relativ lønnsomhet. Basert på spredningsdiagram og korrelasjonsanalyser observerer vi derfor en positiv lønnsomhetseffekt av å ha mange kontorer ift. sparebankstørrelse, men at dette kun gjelder for mindre sparebanker.

6.5 Øvrige korrelasjoner

Samtlige faktorer som ble presentert i forrige delkapittel kan tenkes å variere med størrelse. Selv om vi har vært bevisst på dette underveis, kan det tenkes at det kun har isolert bort litt av samvariasjonen, og at størrelse fremdeles påvirker faktorene. Til nå har vi kun sett hvordan faktorene korrelerer med relativ lønnsomhet. I tabell 6-25 presenterer vi øvrige korrelasjoner, der vi ser på signifikant samvariasjon mellom forklaringsvariabler.

		Gjennomsnittlig forvaltningskapital	Andel kontorer i store kommuner	Andel kontorer i små kommuner	Andel i ekspansjonsmarked	Andel i bonusmarked	Andel i bedriftsmarked	Årsverk ift. forvaltningskapital	Kontorer ift. forvaltningskapital
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	Pearsons r P-verdi N	1,000 - 104							
Andel kontorer i store kommuner	Pearsons r P-verdi N	-0,446*** 0,000 104	1,000 - 104						
Andel kontorer i små kommuner	Pearsons r P-verdi N	0,432*** 0,000 104	-0,838*** 0,000 104	1,000 - 104					
Andel i ekspansjons- marked	Pearsons r P-verdi N	0,355*** 0,000 104	0,048 0,628 104	-0,089 0,371 104	1,000 - 104				
Andel i bonusmarked	Pearsons r P-verdi N	0,033 0,737 104	-0,568*** 0,000 104	0,519*** 0,000 104	-0,147 0,137 104	1,000 - 104			
Andel i bedriftsmarked	Pearsons r P-verdi N	0,398*** 0,000 104	-0,299*** 0,002 104	0,246** 0,012 104	-0,136 0,169 104	0,324*** 0,001 104	1,000 - 104		
Årsverk ift. forvaltnings- kapital	Pearsons r P-verdi N	-0,262*** 0,007 104	0,070 0,483 104	-0,151 0,126 104	-0,247** 0,011 104	0,244*** 0,001 104	0,326*** 0,001 104	1,000 - 104	
Kontorer ift. forvaltnings- kapital	Pearsons r P-verdi N	-0,036 0,721 104	-0,596*** 0,000 104	0,474*** 0,000 104	0,103 0,301 104	0,502*** 0,000 104	0,007 0,941 104	0,451*** 0,000 104	1,000 - 104

*** tilsier signifikans på 1%-nivå, ** tilsier signifikans på 5%-nivå, * tilsier signifikans på 10%-nivå.

Tabell 6-25 Øvrige korrelasjoner mellom forklaringsvariabler

Tabellen over viser at gjennomsnittlig forvaltningskapital korrelerer signifikant på 1%-nivå med fem av syv forklaringsvariabler. For de to øvrige – andel i bonusmarked og kontorer ift. forvaltningskapital – vises ingen signifikant sammenheng. Dette er ikke hensiktsmessig, og svekker resultatgrunnlaget for multivariate analyser i kapittel 7. Da ingen av korrelasjonene er sterke, og flesteparten er svake, vil det likevel være av verdi å inkludere forklaringsvariablene i samme regresjonsmodeller. Som en konsekvens vil vi samtidig være forsiktige med å vurdere absolutt påvirkning på relativ lønnsomhet, og primært vurdere fortegn på sammenhengene.

Andel kontorer i store og små kommuner korrelerer veldig sterkt (p-verdi = 0,000). Dette er ikke overraskende (da de to påvirker hverandre direkte) og understreker at vi kun kan benytte én av de to i multivariate analyser. De to viser samtidig signifikant moderate sammenhenger med andel i bonusmarked og kontorer ift. forvaltningskapital, og svake sammenhenger med andel i bedriftsmarked.

Vi ser at kontorer ift. forvaltningskapital kan representere en utpreget utfordring. I tillegg til moderate korrelasjoner med andel kontorer i store og små kommuner, korrelerer den moderat med andel i bonusmarked (p-verdi = 0,000) og moderat med årsverk ift. forvaltningskapital (p-verdi = 0,000). Det kan argumenteres for å ta ut denne faktoren, da årsverk ift. forvaltningskapital synes å måle omtrent lik samvariasjon med relativ lønnsomhet. I presentasjonen av faktorene så vi imidlertid at årsverk og kontorer har hatt ulik utvikling i

tidsserien (2010-2016). Vi har på bakgrunn av dette argumentert for at de måler forskjellig variasjon i lønnsomhet, og vurderte oss frem til hypoteser som tilsa ulik lønnsomhetspåvirkning. Vi velger derfor å beholde begge to for videre analyse.

Videre ser vi at årsverk ift. forvaltningskapital også korrelerer signifikant med fire andre faktorer, men disse korrelasjonene er alle svake. Det samme gjelder for korrelasjonen mellom andel i bedriftsmarked og andel i bonusmarked.

Det mest hensiktsmessige er selvfølgelig ingen samvariasjon mellom forklaringsvariabler. Dette er samtidig vanskelig å unngå uansett studieobjekt, og kan være ekstra vanskelig i en spisset studie som vår. Vi tar med oss at ingen forklaringsvariabler viser sterk samvariasjon (utenom de to andelene per kommunestørrelse). I robusthetstestene i kapittel 7.4, og i drøftelsen av regresjonsforutsetningene i kapittel 7.5, ser vi at analysen ikke forstyrres av multikollinearitet i vesentlig grad. Med bakgrunn i våre nøye definerte faktorer, vil studien derfor skape innsikt som vanskelig kan gjøres mer robust.

6.6 Oppsummering og delkonklusjon

Vi har i dette kapittelet besvart forskningsspørsmål 3: *Hvilke faktorer ved de norske sparebankenes filialnett og utlånsdemografi kan forklare lønnsomhetsvariasjoner i dagens marked?*

Vi innledet med en begrunnelse for normalisering av årsrapportene og hvilke observasjoner som er blitt ekskludert fra datagrunnlaget. Deretter presiserte vi viktige antagelser og presenterte så faktorer som benyttes i analysen. Underveis brukte vi deskriptiv statistikk og stolpediagrammer for å belyse paneldataene og utarbeide hypoteser for lønnsomhetspåvirkning. Videre benyttet vi spredningsdiagrammer og korrelasjonsanalyser for å gi indikasjoner på sammenheng med relativ lønnsomhet. Avslutningsvis foretok vi en vurdering av øvrige korrelasjoner ved å drøfte svakhetene det medfører for videre analyse.

Tabell 6-26 på neste side viser en oversikt over de formulerte hypotesene med foreløpige indikasjoner på lønnsomhetspåvirkning. For hypotesene hvor vi ikke kan konkludere har vi imidlertid sett indikasjoner på sammenheng for ulike dekomponerte utvalg.

Faktor	Hypotese	Indikasjon fra korrelasjonsanalyse
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	<i>Hypotese 1: Størrelse har positiv effekt på relativ lønnsomhet.</i>	Ingen tydelig indikasjon
Andel kontorer i store kommuner	<i>Hypotese 2(a): Andel kontorer i store kommuner har positiv effekt på relativ lønnsomhet.</i>	Nei
Andel kontorer i små kommuner	<i>Hypotese 2(b): Andel kontorer i små kommuner har negativ effekt på relativ lønnsomhet.</i>	Ingen tydelig indikasjon
Andel i ekspansjonsmarked	<i>Hypotese 3: Andel i ekspansjonsmarked har negativ effekt på relativ lønnsomhet.</i>	Ingen tydelig indikasjon
Andel i bonusmarked	<i>Hypotese 4: Andel i bonusmarked har positiv effekt på relativ lønnsomhet.</i>	Ja
Andel i bedriftsmarked	<i>Hypotese 5: Andel i bedriftsmarkedet har positiv effekt på relativ lønnsomhet.</i>	Ja
Årsverk ift. forvaltningskapital	<i>Hypotese 6: Relativt mange årsverk ift. forvaltningskapital har en positiv effekt på relativ lønnsomhet.</i>	Ja
Kontorer ift. forvaltningskapital	<i>Hypotese 7: Relativt mange kontorer ift. forvaltningskapital har en negativ effekt på relativ lønnsomhet.</i>	Nei

Tabell 6-26 Oversikt over hypoteser og foreløpige indikasjoner fra korrelasjonsanalyser

7. Dataanalyse av faktorenes lønnsomhetseffekt

I dette kapitlet besvarer vi forskningsspørsmålet:

Hvilke av de presenterte faktorene påvirker relativ lønnsomhet i den norske sparebankbransjen?

Kapitlet innledes med en vurdering av utfordringer knyttet til endogenitet. Deretter vil vi foreta utforskende regresjonsanalyser for å identifisere en hovedmodell. Hovedmodellen, med tilhørende forklaringsvariabler, vil deretter drøftes opp mot hypotesene og de mulige sammenhengene som ble avdekket i konkurranseanalysen (kapittel 5) og faktorpresentasjonen (kapittel 6). Deretter kontrollerer vi for konsernspesifikke forhold, for å se om faktorene endrer seg når vi isolerer variasjon innad i én sparebank. Avslutningsvis utfører vi ytterligere robusthetstester på datamaterialet, før vi tester regresjonsforutsetningene i hovedmodellen.

7.1 Utfordringer knyttet til endogenitet

I kapittel 6 definerte vi faktorer og utarbeidet hypoteser for deres lønnsomhetspåvirkning. Videre fikk vi indikasjoner på om det eksisterte en sammenheng mellom den gitte faktoren og relativ lønnsomhet, samt retningen på samvariasjonen. Vi er imidlertid nøye med å definere disse sammenhengene som samvariasjon, og dermed forsiktige med å trekke konklusjoner om kausalitet. Dette gjør vi fordi vi ikke har grunnlag for å hevde at forklaringsvariablene utelukkende er eksogent gitt, da flere av dem kan være utsatt for endogenitetsproblemer. Som nevnt i kapittel 3.4.3 hindrer dette oss i å trekke kausale sammenhenger og påvise årsak-/virkningsforhold, ved at den avhengige variabelen også kan tenkes å påvirke de faktorene vi har definert som potensielle forklaringsvariabler. I kapittel 7 vil vi derfor begrense oss til å diskutere mulige årsaker bak avdekte sammenhenger, uten å trekke konklusjoner på bakgrunn av føringene som gjøres. Isolert sett vil det hemme oppgavens robusthet at sammenhengene som avdekkes ikke er strengt kausale, men samvariasjonen vil fremdeles kunne identifisere hvilke egenskaper ved sparebankene som gjør at noen presterer bedre enn andre i markedet. Vi kan samtidig hevde at en sammenheng er mer robust enn en annen, ved at den bekreftes gjennom flere ulike analyseteknikker.

7.2 Utforskende regresjoner

I korrelasjonsanalysene i kapittel 6 fikk vi en indikasjon på sammenhenger mellom relativ lønnsomhet og faktorene: (1) Størrelse, (2) Andel kontorer i store/små kommuner, (3) andel utlån i ekspansjonsmarked, (4) andel utlån i bonusmarked, (5) andel utlån i bedriftsmarked, (6) årsverk i forhold til forvaltningskapital, og (7) kontorer i forhold til forvaltningskapital. Vi inkluderer nå disse faktorene i regresjonsanalyser for å se om sammenhengen per variabel er reell når man kontrollerer for variasjon i de andre forklaringsvariablene. Faktorer som ikke viser signifikans vil trinnvis bli ekskludert til vi sitter igjen med kun signifikante variabler. Dette gjøres på bakgrunn av de innledende OLS-regresjonene. Siden vi nå betrakter hele datagrunnlaget på over 100 observasjoner, vil vi kommentere signifikans på 5%-nivå.

I korrelasjonsanalysene vurderte vi styrken på samvariasjonen mellom faktorer, men vil i de multiple regresjonsanalysene begrense oss til å vurdere fortegn på koeffisientene. Dette gjør vi fordi både den avhengige variabelen og nesten alle forklaringsvariabler (utenom forvaltningskapital) er forholdstall. Dermed vil det være vanskelig å forklare absolutt effekt av en økning i en relativ variabel på en annen relativ variabel.

Siden regresjonene håndterer paneldata, er det nødvendig å kontrollere for år. Dette vil isolere effektene av systematiske variasjoner i makromiljøet. Vi oppretter dikotome variabler for hvert år, som er lik 1 for det gitte året og 0 ellers. År 2010 blir holdt utenfor modellene som basis for år 2011-2016. På den måten fanger modellen opp variasjon som kan forklares av ulike vekstforhold i tidsserien, og øker dermed robustheten til resultatene for de øvrige faktorene.

Fordi de dikotome variablene for år nærmest vil doble antall forklaringsvariabler, er det tenkelig at det også vil påvirke modellens totale forklaringskraft. Vi vil derfor kommentere eventuell økning dette medfører underveis i presentasjonen av modellene, for å gi et riktigere bilde av de resterende faktorenes forklaringskraft. Vesentlig økning i forklaringskraft vil også være en sterk indikasjon på at variablene for år bør være med i regresjonsmodellen.

7.2.1 Multippel regresjon (OLS)

Vi begynner med å inkludere de utvalgte faktorene i en multippel OLS-regresjon. Relativ lønnsomhet er definert som avhengig variabel. De resterende er definert som forklaringsvariabler. Dette inkluderer de dikotome variablene for hvert år.

En viktig forutsetning for minste kvadraters metode er uavhengigheten mellom observasjoner. Dette inkluderer uavhengighet mellom feilledd knyttet til hver observasjon. Paneldata kjennetegnes av at kun feilledd (residualledd) knyttet til observasjoner mellom entiteter for et gitt år kan anses som uavhengige, mens feilledd for en gitt entitet kan korrelere i forskjellige tidsperioder (Cameron & Miller, 2015). Å ikke kontrollere for feilmargin forårsaket av såkalt «within-cluster error correlation» kan føre til misledende små feilledd, og tilhørende lave konfidensintervall, i tillegg til for høye T-verdier og for lave P-verdier. Vi har i de multiple OLS-regresjonene derfor slått sammen feilleddene for observasjoner *innad* i hver enkelt sparebank. Dette genererer forklaringsvariabler med litt høyere p-verdier, men har ingen vesentlige konsekvenser for tolkningen.

Det hindrer oss imidlertid i å benytte justert forklaringskraft ($\text{Adj. } R^2$) som mål på modellens totale forklaringskraft. Justert forklaringskraft er på generelt grunnlag bedre egnet enn standard mål på forklaringskraft (R^2), da den kontrollerer for antall forklaringsvariabler i modellen. Når vi sammen med kontrollvariablene for år har opptil 14 forklaringsvariabler i regresjonene, kan dette føre til overtilpasning og dermed en unaturlig høy forklaringskraft. Vi vil derfor ikke legge for mye vekt på denne i tolkningen, men vil likevel kommentere den underveis.

Robusthetstestene mot slutten av kapittelet viser at det er mulig å inkludere både årsverk og kontorer i forhold til forvaltningskapital i samme modell uten nevneverdige konsekvenser. Da vi mener de måler forskjellige lønnsomhetsdimensjoner (den ene gjennom årsverk som har vist vedvarende vekst i tidsserien og den andre gjennom kontorer som har vist tilsvarende nedgang i samme periode) har vi inkludert begge i samtlige regresjonsmodeller. Resultatet av den innledende multiple regresjonen vises i tabell 7-1 under. Grunnet meget små koeffisienter og feilledd er disse multiplisert med 100 for å gjøre regresjonen mer oversiktlig. Dette er gjort for samtlige regresjoner. Signifikante resultater er markert i grønt.

Innledende OLS-regresjon (M1)			
Avhenig variabel: Relativ lønnsomhet	R-Sq	69,7 %	
Feilledd justert for 20 grupperinger av sparebanker	P-verdi	0,000	
Ekskluderte observasjoner: 8	N	104	

Forklaringsvariabler	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	0,112	0,054	0,051
Andel kontorer i store kommuner	-0,009	0,211	0,965
Andel kontorer i små kommuner	-0,516	0,257	0,059
Andel i ekspansjonsmarked	0,079	0,262	0,765
Andel i bonusmarked	1,459	0,579	0,021
Andel i bedriftsmarked	1,167	0,530	0,040
Årsverk ift. Forvaltningskapital	0,544	0,191	0,010
Kontorer ift. Forvaltningskapital	0,393	0,150	0,017
År 2011	-0,295	0,114	0,018
År 2012	-0,020	0,130	0,877
År 2013	0,240	0,125	0,071
År 2014	0,480	0,121	0,001
År 2015	0,180	0,090	0,064
År 2016	0,621	0,141	0,000
Konstantledd	-5,218	1,447	0,002

Tabell 7-1 Innledende OLS-regresjon (M1)

Den multiple regresjonen i modell M1 viser en total forklaringskraft på 69,7%. Den mister i overkant av 30 prosentpoeng forklaringskraft når vi ekskluderer de dikotome variablene for år. Følgelig stammer mye av forklaringskraften fra de dikotome variablene, men det kan samtidig tenkes at de resterende faktorene får økt forklaringskraft når man kontrollerer for år. At forskjellen er så stor tyder også på at det er riktig å inkludere de som kontrollvariabler.

Sett bort fra nevnte kontrollvariabler, viser modellen fire signifikante forklaringsvariabler. Disse er andel i bonusmarked, andel i bedriftsmarked, årsverk ift. forvaltningskapital og kontorer ift. forvaltningskapital. Videre er samtlige koeffisienter positive. Dette indikerer positiv lønnsomhetseffekt av å ha relativt store andeler i bonusmarked relativt til hjemme- og ekspansjonsmarked, positiv lønnsomhetseffekt av å ha relativt store andeler i bedriftsmarked relativt til personmarked, positiv effekt av å ha mange årsverk ift. forvaltningskapital og positiv effekt av å ha mange kontorer ift. forvaltningskapital.

Samtidig ser vi at forvaltningskapital og andel kontorer i små kommuner er signifikante på 10%-nivå. Andel kontorer i store kommuner og andel utlån i ekspansjonsmarked er imidlertid langt fra signifikante når det kontrolleres for variasjon i de resterende forklaringsvariablene. Andel kontorer i små kommuner viser nå en nesten signifikant (på 5 %-nivå) negativ sammenheng med relativ lønnsomhet. Vi kan ikke lenger si noe om andel kontorer i store kommuner, som viste signifikant negativ samvariasjon med relativ lønnsomhet i korrelasjonsanalysene. Vi velger å ekskludere sistnevnte fra modellen, da vi uansett kun kan

benytte én av de to andelene fordi de direkte avhenger av hverandre, og kjører regresjonen på nytt.

Innledende OLS-regresjon (M2)			
Avhengig variabel: Relativ lønnsomhet	R-Sq	69,7 %	
Feilledd justert for 20 grupperinger av sparebanker	P-verdi	0,000	
Ekskluderte observasjoner: 8	N	104	
Forklaringsvariabler	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	0,112	0,058	0,066
<i>Andel kontorer i store kommuner</i>			
Andel kontorer i små kommuner	-0,513	0,229	0,037
Andel i ekspansjonsmarked	0,075	0,260	0,777
Andel i bonusmarked	1,463	0,571	0,019
Andel i bedriftsmarked	1,175	0,453	0,018
Årsverk ift. Forvaltningskapital	0,540	0,168	0,004
Kontorer ift. Forvaltningskapital	0,398	0,127	0,006
År 2011	-0,295	0,113	0,017
År 2012	-0,020	0,131	0,879
År 2013	0,240	0,128	0,076
År 2014	0,481	0,122	0,001
År 2015	0,178	0,089	0,055
År 2016	0,622	0,145	0,000
Konstantledd	-5,240	1,550	0,003

Tabell 7-2 Innledende OLS-regresjon (M2)

Modell M2 (tabell 7-2) viser den oppdaterte regresjonsmodellen uten andel kontorer i store kommuner. Ingen av forklaringsvariablene viser fortegnsskift, og andel kontorer i små kommuner er nå signifikant på 5%-nivå. Vi observerer altså en negativ lønnsomhetseffekt av å ha mange kontorer i små kommuner relativt til store og mellomstore kommuner. Modellen viser identisk forklaringskraft som M1. Forvaltningskapital viser fortsatt *ikke* signifikans på 5%-nivå, men er veldig nær, og andel utlån i ekspansjonsmarked er fremdeles langt fra signifikant. Den er faktisk hakket mindre signifikant enn i M1. Som vi så i kapittel 6 kan dette skyldes at for mange sparebanker ikke har utlånsaktivitet i ekspansjonsmarkedet (bokført med verdien 0) og at det er for mye variasjon i sparebankstørrelse til å isolere de ønskede effektene. På bakgrunn av vedvarende høye p-verdier vil vi ikke kommentere denne forklaringsvariabelen ytterligere. I modell M3 (tabell 7-3) har vi derfor ekskludert denne faktoren.

Innledende OLS-regresjon (M3)			
Avhengig variabel: Relativ lønnsomhet	R-Sq	69,6 %	
Feilledd justert for 20 grupperinger av sparebanker	P-verdi	0,000	
Ekskluderte observasjoner: 8	N	104	

Forklaringsvariabler	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	0,122	0,048	0,020
<i>Andel kontorer i store kommuner</i>			
Andel kontorer i små kommuner	-0,552	0,174	0,005
<i>Andel i ekspansjonsmarked</i>			
Andel i bonusmarked	1,476	0,582	0,020
Andel i bedriftsmarked	1,169	0,443	0,016
Årsverk ift. Forvaltningskapital	0,517	0,137	0,001
Kontorer ift. Forvaltningskapital	0,416	0,097	0,000
År 2011	-0,294	0,110	0,015
År 2012	-0,019	0,129	0,883
År 2013	0,241	0,127	0,074
År 2014	0,479	0,123	0,001
År 2015	0,176	0,087	0,058
År 2016	0,618	0,143	0,000
Konstantledd	-5,380	1,501	0,002

Tabell 7-3 Innledende OLS-regresjon (M3)

Modell M3 viser nå at forvaltningskapital også er signifikant. Vi observerer altså en positiv lønnsomhetseffekt av økt sparebankstørrelse. Siden forvaltningskapital ikke er et forholdstall, men kun en logaritmisk funksjon, kan vi også tolke koeffisientstyrken. Den viser at en 1%-økning i forvaltningskapital fører til litt over en promille økning i relativ lønnsomhet. På bakgrunn av forvaltningskapitalenes korrelasjon med flere andre forklaringsvariabler (som nevnt i kapittel 6.5) er vi imidlertid forsiktige med å tolke påvirkningen som absolutt, men observerer samtidig at sammenhengen ikke er spesielt sterk. M3 viser heller ingen fortegnsskift på variablene i forhold til M1 og M2, hvilket øker robustheten i resultatene. Modellen viser tilnærmet lik forklaringskraft som før (69,6%) ved ekskludering av kontrollvariablene for år, som også var tilfellet for M1 og M2. Ekskluderingen av variablene andel kontorer i store kommuner og andel i ekspansjonsmarked har således ikke påvirket modellens totale forklaringskraft og signifikans i nevneverdig grad. Sett bort fra kontrollvariablene for år, viser modell M3 kun signifikante sammenhenger. Generelt viser den sterkere koeffisientstyrke, lavere feilledd og lavere signifikansnivå per variabel enn den første modellen (M1).

Hva gjelder systematiske variasjoner, ser vi at markedet som helhet hadde et dårlig år i 2011, og gode år i 2014 og 2016 relativt til 2010. Dette er signifikante resultater, hvilket indikerer at kontroll for år er en riktig avgjørelse. Vi observerer imidlertid ingen sammenheng mellom relativ lønnsomhet og de dikotome variablene for årene 2012, 2013 og 2015. Vi kunne valgt

å trinnvis ekskludere disse, men velger å beholde dem som illustrasjon da de kun er kontrollvariabler.

7.2.2 Multippel regresjon med Random Effects

Det kan være interessant å se om en multippel regresjon med Random Effects (RE), der vi inkluderer de samme seks faktorene som i M3, vil få lignende resultater. En RE-regresjon vil i større grad ta hensyn til avhengighet mellom observasjoner for samme sparebank over tidsseriens forløp, og avdekke ytterligere egenskaper ved datamaterialet. RE-regresjoner vil heller ikke ha behov for sammenslåing («clustering») av feilledd, da den allerede er modellert for paneldata. En Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test (videre omtalt som BPLM-test) vil deretter bestemme hvilken regresjonsmodell som er best egnet for våre paneldata. Den multiple regresjonen med Random Effects er presentert i modell M4 (tabell 7-4).

Multippel regresjon med Random Effects (M4)			
Avhengig variabel: Relativ lønnsomhet	R-Sq:		
Ekskluderte observasjoner: 8	<i>innad:</i> 44,4 %		
	<i>mellom:</i> 82,8 %		
	<i>samlet:</i> 69,6 %		
	P-verdi 0,000		
	N 104		

Forklaringsvariabler	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	0,118	0,049	0,017
Andel kontorer i små kommuner	-0,540	0,019	0,004
Andel i bonusmarked	1,406	0,843	0,095
Andel i bedriftsmarked	1,231	0,465	0,008
Årsverk ift. Forvaltningskapital	0,515	0,147	0,000
Kontorer ift. Forvaltningskapital	0,407	0,104	0,000
År 2011	-0,298	0,097	0,002
År 2012	-0,023	0,096	0,814
År 2013	0,239	0,097	0,014
År 2014	0,477	0,102	0,000
År 2015	0,174	0,106	0,101
År 2016	0,617	0,114	0,000
Konstantledd	-5,252	1,371	0,000

Tabell 7-4 Multippel regresjon med Random Effects (M4)

I RE-regresjonen er andel i bonusmarked kun signifikant på 10%-nivå (p-verdi = 0,095). Vi kan derfor ikke bekrefte noen sikker positiv sammenheng mellom å ha relativt mye utlån i bonusmarked og relativ lønnsomhet basert på modell M4. Øvrige forklaringsvariabler viser enda lavere signifikansnivåer enn i M3, og kombinert med uendrede fortegn på samtlige variabler bekrefter den OLS-regresjonenes vurdering av faktorpåvirkningen på relativ lønnsomhet. Den totale forklaringskraften med og uten kontrollvariabler for år er tilnærmet identisk som før (69,6% og 37,2%). Kontrollvariablene har derfor samme betydning som for

OLS-regresjonene. I forlengelsen av dette, ser vi at RE-regresjonen kan forklare 44,4% av variasjonen innad i sparebankene, og 82,8% av variasjonen mellom sparebankene. Dette er typisk for paneldata, da lønnsomhet i én bank ikke kan tenkes å variere like mye som lønnsomhet på tvers av sparebanker. For samme regresjon uten kontrollvariablene for år forklares 4% av variasjonen innad i én gitt sparebank, og 75,8% av variasjonen mellom dem.

Vi benytter en BPLM-test for å avgjøre om regresjonsmodellen med random effects (M4) er bedre egnet for våre data enn OLS-regresjonen (M3). Nullhypotesen antar at variasjonen mellom entitetene (sparebankene) er lik null (Torres-Reyna, 2007). Nullhypotesen, om riktig, sier at variasjonen mellom entitetene ikke er signifikant, og at det ikke eksisterer noen «paneffeekt» i datasettet. Resultatene fra BPLM-testen er presentert i tabell 7-5 under.

Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test		
Nullhypotese:	Statistic	Signifikansnivå
Ingen signifikante variasjoner i relativ lønnsomhet mellom sparebankene i utvalget	0,52	0,2348
Nullhypotesen forkastes ved signifikansnivå på 5% eller lavere.		

Tabell 7-5 Breusch and Pagan Lagrangian Multiplier test

Signifikansnivået på 0,23 gjør at vi ikke kan forkaste nullhypotesen om null variasjon i lønnsomhet mellom sparebankene ($p\text{-verdi} > 0,05$). BPLM-testen anser dermed variasjonen mellom sparebankene som for lite signifikant til at RE-regresjon er nødvendig, og viser at den siste OLS-regresjonen er best egnet for våre paneldata. Hvorfor dette er tilfellet er vanskelig å forklare, men det kan tenkes at overvekten av mellomstore sparebanker i utvalget representerer deler av årsaken. Selv om paneldataen inneholder noen større sparebanker som skjevfordeler utvalgets gjennomsnitt, domineres den samtidig av en rekke mellomstore sparebanker i intervallet 20 – 60 milliarder i gjennomsnittlig forvaltningskapital. Det kan også tenkes at grupperingen av feilledd per sparebank har vært utslagsgivende for at OLS-regresjonen anses som den beste modellen.

7.3 Hovedmodell

I dette delkapittelet vil vi drøfte forklaringsvariablene i utredningens hovedmodell. Basert på de innledende regresjonene, samt regresjonen med random effects, er denne vurdert til å være modell M3. Ved drøftelsen av hver forklaringsvariabel vil vi på nytt presentere deres matematiske definisjon, og trekker inn funn fra kapittel 6 når vi drøfter årsakssammenhenger

med relativ lønnsomhet. Vi ser også funnene våre opp mot tidligere empiri på området. Hovedmodellen er presentert på nytt i tabell 7-6.

Hovedmodell (M3)			
Avhengig variabel: Relativ lønnsomhet	R-Sq	69,6 %	
Feilledd justert for 20 grupperinger av sparebanker	P-verdi	0,000	
Ekskluderte observasjoner: 8	N	104	
Forklaringsvariabler	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	0,122	0,048	0,020
Andel kontorer i små kommuner	-0,552	0,174	0,005
Andel i bonusmarked	1,476	0,582	0,020
Andel i bedriftsmarked	1,169	0,443	0,016
Årsverk ift. Forvaltningskapital	0,517	0,137	0,001
Kontorer ift. Forvaltningskapital	0,416	0,097	0,000
År 2011	-0,294	0,110	0,015
År 2012	-0,019	0,129	0,883
År 2013	0,241	0,127	0,074
År 2014	0,479	0,123	0,001
År 2015	0,176	0,087	0,058
År 2016	0,618	0,143	0,000
Konstantledd	-5,380	1,501	0,002

Tabell 7-6 Hovedmodell (M3)

Modellen gir følgende regresjonslikning:

Relativ lønnsomhet

$$\begin{aligned}
 &= 0,05380 + 0,00122 * \text{Gjennomsnittlig forvaltningskapital} - 0,00552 \\
 &\quad * \text{Andel kontorer i små kommuner} + 0,01476 * \text{Andel i bonusmarked} + 0,0169 \\
 &\quad * \text{Andel i bedriftsmarked} + 0,00517 * \text{Årsverk ift. forvaltningskapital} + 0,00416 \\
 &\quad * \text{Kontorer ift. forvaltningskapital} - 0,00294 * \text{År 2011} - 0,00019 * \text{År 2012} \\
 &\quad + 0,00241 * \text{År 2013} + 0,00479 * \text{År 2014} + 0,00176 * \text{År 2015} + 0,00618 * \text{År 2016}
 \end{aligned}$$

7.3.1 Gjennomsnittlig forvaltningskapital

Forklaringsvariabelen for gjennomsnittlig forvaltningskapital er gitt ved følgende formel:

$$\ln(\text{Gjennomsnittlig forvaltningskapital})$$

I kapittel 6 ble forvaltningskapital valgt som forklaringsvariabel for sparebankstørrelse. Den fungerer videre som kontrollvariabel for de resterende forklaringsvariablene, og fanger opp variasjon knyttet til størrelse som ellers kunne gjort utslag på andre forklaringsvariabler.

Det positive fortegnet indikerer en positiv lønnsomhetseffekt av å være større. At større sparebanker vil tjene mer i absolutte termer enn de mindre, grunnet de relativt flere midlene de besitter, er åpenbart, men denne sammenhengen forteller oss at de også tjener mer i forhold

til sparebankstørrelse. I kapittel 6.4.2 fikk vi indikasjoner på at sparebanker som ikke var en del av SpareBank 1-alliansen hadde mer å tjene på økt sparebankstørrelse. Sammenhengen var signifikant (på 10%-nivå) for banker i SpareBank 1-alliansen, men kun nær signifikant for de resterende sparebankene. Vi kan med andre ord ikke med sikkerhet bekrefte disse indikasjonene.

For samtlige sparebanker er korrelasjonen med størrelse i tråd med hypotese 1, og kan indikere at sparebankbransjen, som mange andre bransjer, preges av stordriftsfordeler, samdriftsdriftsfordeler, og læringseffekter som følge av økt størrelse. Dette samstemmer med funnene til Bachmann & Hanstad (2013). De fant at kostnadseffektivitet er en viktig driver for lønnsomhet blant sparebanker og at størrelse igjen er en viktig indikator på kostnadseffektivitet. Således underbygger funnene våre deres allerede etablerte antakelser.

En annen mulig forklaring er den relative markedsmakten de større sparebankene har i forhold til de mindre. Større sparebanker har bedre grunnlag for lønnsom drift, og har bedre forutsetninger for å reagere på priskonkurranse fra andre sparebanker fordi de leverer en større mengde tjenester. Samlet sett kan det også forklare fusjonshistorikken i bransjen, ved at sparebankene anerkjenner størrelse som en viktig inntektsdriver.

7.3.2 Andel kontorer i små kommuner

Forklaringsvariabelen for andel kontorer i små kommuner er gitt ved følgende formel:

$$\frac{\text{Antall kontorer i små kommuner}}{\text{Alle kontorer}}$$

Hovedmodellen indikerer en negativ sammenheng mellom relativ lønnsomhet og å ha relativt mange kontorer i små kommuner. Dette er i tråd med vår hypotese 2(b). Forklaringsvariabelen er videre signifikant på 1%-nivå, og er derfor meget robust. I kapittel 6 fikk vi indikasjoner på at sammenhengen kun gjaldt for relativt større sparebanker, selv om dette kun var nær signifikant. Med dette som grunnlag, argumenterte vi for at sammenhengen kunne være påvirket av at mindre sparebankene allerede hadde få kontorer i mindre kommuner. Kombinert med stolpediagrammene, som viste at det nesten utelukkende var de 8 største sparebankene som la ned kontorvirksomhet i disse kommunene, er dette en sammenheng vi med relativt stor sikkerhet kan påstå at eksisterer. Selv om hovedmodellen indikerer en universal sammenheng for alle sparebankene i utvalget, er det trolig at den kun skyldes sterk sammenheng for de største sparebankene.

Vi vil understreke at forklaringsvariabelen (slik den er definert) ikke nødvendigvis er et bevis for at sparebanker bør legge ned kontorer i mindre kommuner. Vi finner imidlertid en sammenheng som tilsier at sparebanker med relativt få kontorer i mindre kommuner er mer lønnsomme enn øvrige sparebanker, noe som kan *indikere* en potensiell lønnsomhetseffekt av å legge ned filialer i disse kommunene. Av stolpediagrammene så vi at det gjerne er de mindre sparebankene som har få kontorer i mindre kommuner, hvilket kunne indikert en spuriøs sammenheng med størrelse dersom mindre sparebanker hadde vært relativt mer lønnsomme enn større sparebanker. Vi forkaster imidlertid denne hypotesen etter å ha observert positiv lønnsomhetseffekt av å være «stor». Om det ligger ytterligere forhold bak denne sammenheng er vanskelig å si.

7.3.3 Andel i bonusmarked

Forklaringsvariabelen for andel i bonusmarked er gitt ved følgende formel:

$$\frac{\text{Utlån i bonusmarked}}{\text{Utlån i hjemmemarked} + \text{Utlån i ekspansjonsmarked} + \text{utlån i bonusmarked}}$$

Hovedmodellen indikerer en positiv lønnsomhetseffekt av å ha mye utlån i bonusmarkedet relativt til andre geografiske markeder (slik de ble definert i kapittel 6), hvilket er i overenstemmelse med hypotese 4. Vi argumenterte tidligere for at bonusmarkedet var dominert av lojale kunder, som ikke har byttet sparebank til tross for fraflytting fra den respektive sparebankens geografiske hjemmemarked. Det kan videre argumenteres for at disse kundene koster lite for sparebankene, eksempelvis ved at de sjelden oppsøker sparebankenes kontorer eller krever jevnlig overbevisning gjennom tilbud for å bli værende som kunde. Dette kan således ha vært utslagsgivende for at faktoren slår ut som positiv. Å beholde disse kundene kan derfor være en viktig inntektsdriver for sparebankene.

Korrelasjonsanalysene i kapittel 6 indikerer videre at sammenhengen gjelder både for større og mindre sparebanker, men at den gjerne er sterkere for de mindre. Det kan tenkes at de større sparebankene har flere arenaer for lønnsomhet å spille på enn de mindre, og at bonusmarkedet således blir viktigere jo mindre du er.

7.3.4 Andel i bedriftsmarked

Forklaringsvariabelen for andel i bedriftsmarked er gitt ved følgende formel:

$$\frac{\text{Utlån i bedriftsmarked}}{\text{Utlån i personmarked} + \text{Utlån i bedriftsmarked}}$$

I kapittel 6 viste vi hvordan utlån til personmarkedet har vokst mer enn utlån til bedriftsmarkedet i årene 2010-2016. Selv om det så ut som at bedriftene hadde prioritert person- fremfor bedriftskunder, antok vi at dette ikke var på grunn av sparebankenes relativt mindre tro på lønnsomhet i bedriftsmarkedet, men heller et resultat av et dårligere marked for bedriftene som helhet, og dermed lavere aktivitet. I tillegg kunne noe av effekten skyldes økte risikovekter knyttet til utlån til bedriftskunder. Hovedmodellen gir indikasjoner på at denne argumentasjonen kan stemme overens med virkelighet, og bekrefter vår antagelse om lønnsomhetspåvirkning i hypotese 5.

Da vi dekomponerte utvalget til å gjelde de 8 største og de 8 minste sparebankene, så vi at den sammenhengen for hele utvalget igjen kunne isoleres til å gjelde moderat samvariasjon for de relativt større sparebankene, og tilnærmet ingen samvariasjon for de mindre. Sistnevnte var i tillegg langt fra signifikant. Kombinert med den positive sammenhengen fra hovedmodellen ovenfor kan vi med relativt stor sikkerhet anta at større sparebanker med større andel utlån til bedriftsmarkedet, er ekstra lønnsomme i forhold til mindre sparebanker med samme utlånsstruktur. Dette er i seg selv et ganske oppsiktsvekkende resultat, da det er rimelig å anta at store og lønnsomme bedriftskunder vil ha mer påvirkning på relativ lønnsomhet jo mindre sparebanken er. Det er samtidig en indikasjon på at mindre sparebanker har like muligheter for profitt i både person- og bedriftsmarkedet, mens større sparebanker med større andeler i bedriftsmarkedet gjerne tjener mer enn tilsvarende banker med relativt mindre utlån i dette segmentet.

7.3.5 Årsverk i forhold til forvaltningskapital

Forklaringsvariabelen for årsverk ift. forvaltningskapital er gitt ved følgende formel:

$$\ln \left(\frac{\text{Antall årsverk}}{\text{Gjennomsnittlig forvaltningskapital}} \right)$$

Av hovedmodellen ser vi at det er en positiv sammenheng mellom å ha mange årsverk i forhold til forvaltningskapital og relativ lønnsomhet. Dette stemmer overens med hypotesen vi utarbeidet i kapittel 6. Ved å se på utviklingen i antall årsverk relativt til antall kontorer så vi at sparebankene ansatte flere medarbeidere til tross for et synkende antall kontorer. Da det er rimelig å anta at en del av de tradisjonelle filialmedarbeiderne er blitt sagt opp i prosessen, vil

antall nyansatte i perioden 2010-2016 være høyere enn hva som fremkommer av utviklingen i antall årsverk. I tillegg er det grunn til å tro at nyansatte knytter seg til avdelinger for nye satsningsområder. Etterspørselen etter ny arbeidskraft kan således være et resultat av digitaliseringen i bankbransjen, og behov for fornyelse. Årsverkene har dermed, som en konsekvens av de nyansattes kunnskaper, fått mer verdi fordi bransjen er inne i en innovasjonsfase. Følgelig settes det større krav til de ansatte, som ikke gjennomfører like standardiserte oppgaver som tidligere. Dette kan også trekkes opp mot Nilsen (2015) sitt funn, som tilsa at utnyttelse av humankapital var viktig for kostnadseffektivitet og dermed lønnsomhet. Således kan det tenkes at de lønnsomme sparebankene utnytter arbeidskraften på en god måte, og dermed sikrer god lønnsomhet.

Fra de dekomponerte utvalgene i korrelasjonsanalysene fra kapittel 6, så vi signifikant positive sammenhenger uavhengig av sparebankstørrelse. Den var imidlertid sterkere positiv for de 8 største sparebankene, der årsverk i forhold til forvaltningskapital viste moderat positiv samvariasjon med relativ lønnsomhet. For de 8 minste sparebankene var denne sammenhengen kun svakt positiv. Følgelig synes den positive effekten av økt antall årsverk ift. forvaltningskapital å være større for de større sparebankene relativt til de små. Det kan tenkes at den negative effekten av økte lønnsutgifter påvirker de mindre sparebankene mer enn de større, da sistnevnte i større grad drar nytte av stor- og samdriftsfordeler. Det kan videre nevnes at større aktører på generell basis er finansielt bedre egnet til å tåle omstillingsfaser og fornyelse, og kan gå med underskudd i lengre perioder enn mindre sparebanker.

7.3.6 Kontorer i forhold til forvaltningskapital

Forklaringsvariabelen for kontorer ift. forvaltningskapital er gitt ved følgende formel:

$$\ln \left(\frac{\text{Antall kontorer}}{\text{Gjennomsnittlig forvaltningskapital}} \right)$$

I kapittel 6 presenterte vi faktorene årsverk og kontorer ift. forvaltningskapital i samme delkapittel. Vi mente de hang tett sammen og benyttet lignende argumentasjon i utarbeidingen av de respektive hypotesene. Der humankapital representert ved årsverk ble antatt å være sterkere enn tidligere, ble kontorer på sin side antatt å være en mindre viktig inntektsressurs. Overraskende nok har vi, både gjennom hovedmodellen og innledende analyser i kapittel 6, kun fått indikasjoner på en positiv sammenheng mellom kontorer ift. forvaltningskapital og relativ lønnsomhet. Det er altså fremdeles de sparebankene med mange kontorer i forhold til

sparebankstørrelse som relativt sett er mer lønnsomme. Dette samstemmer med funnene til Nilsen (2015), som konkluderte med at det å ha flere filialer så ut til å ha en positiv lønnsomhetseffekt på sparebankene i hennes utvalg.

Umiddelbart synes det derfor ikke lønnsomt å legge ned kontorer. Som nevnt under vurderingen av andel kontorer i små kommuner, bør vi kanskje være forsiktige med å anta en positiv effekt av å legge ned kontorer i disse kommunene. Samtidig så vi at sammenhengen kun gjaldt de 8 største sparebankene, mens andel kontorer i små kommuner ikke viste noen tydelig lønnsomhetseffekt for de 8 minste sparebankene. For kontorer ift. forvaltningskapital observerer vi heller motsatt sammenheng, ved at den positive lønnsomhetseffekten kun synes å gjelde for de mindre sparebankene. Vi kan således argumentere for at det ikke eksisterer noen lønnsomhetseffekt mellom å ha mange eller få kontorer ift. forvaltningskapital for de største sparebankene, og at effekten kan isoleres til kun å gjelde de mindre sparebankene, selv om vi observerer en universal positiv effekt for hele utvalget.

Oppsummert har vi altså funnet en positiv lønnsomhetseffekt av å ha mange kontorer i forhold til sparebankstørrelse, samtidig som vi observerer en negativ lønnsomhetseffekt av å ha relativt mange kontorer i små kommuner. Selv om dette kan virke litt motstridende, har vi gjennom dekomponering fått indikasjoner på at det for de 8 største sparebankene ikke eksisterer noen lønnsomhetseffekt av å ha mange eller få kontorer i forhold til sparebankstørrelse, men en negativ lønnsomhetseffekt av å ha mange kontorer i små kommuner. Videre har vi for de 8 minste sparebankene fått indikasjoner på en positiv lønnsomhetseffekt av å ha mange kontorer i forhold til sparebankstørrelse, mens det tilsynelatende ikke eksisterer noen lønnsomhetseffekt av å ha mange eller få kontorer i små kommuner. De to faktorene synes derfor å forklare lønnsomhetsforskjeller i ulike deler av utvalget.

7.4 Kontroll for sparebankkonsern

Hittil i analysen har vi fokusert på lønnsomhet på tvers av sparebanker, og karakteristika ved sparebankene som sier noe om relative lønnsomhetsprestasjoner. Dette er gjort ved hjelp av OLS-regresjon, som i utgangspunktet antar uavhengighet mellom observasjoner. I dette delkapittelet ønsker vi å se på variasjon *innad* i sparebankene. Vi vil med det kunne avdekke kilder til ytterligere lønnsomhet for sparebanker som allerede er funnet relativt lønnsomme. Dette gjøres ved å benytte de samme faktorene som i hovedmodellen. Å kontrollere for hver enkelt sparebank kan gjøres på to måter: Enten ved bruk av multippel regresjon med fixed

effects, som i motsetning til OLS-regresjon antar avhengighet mellom observasjoner for samme entitet, eller ved å opprette dikotome variabler for hver sparebank på lik linje med kontrollvariablene for år. Sistnevnte vil være en videreføring av hovedmodellen, og legger til ytterligere 20 variabler i regresjonen, mens en løsning med fixed effects kontrollerer for sparebank ved å endre på regresjonsforutsetningen om uavhengighet mellom variabler. I regresjonsmodell M5 (tabell 7-7) har vi benyttet sistnevnte.

Multippel regresjon med Fixed Effects (M5)			
Avhengig variabel: Relativ lønnsomhet	R-Sq:		
Ekskluderte observasjoner: 8	<i>innad:</i> 55,5 %		
	<i>mellom:</i> 0,1 %		
	<i>samlet:</i> 0,1 %		
	P-verdi 0,000		
	N 104		
Forklaringsvariabler	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	-1,045	0,620	0,096
Andel kontorer i små kommuner	1,492	1,304	0,256
Andel i bonusmarked	-0,170	1,392	0,903
Andel i bedriftsmarked	3,271	1,308	0,015
Årsverk ift. Forvaltningskapital	0,239	0,349	0,496
Kontorer ift. Forvaltningskapital	-0,645	0,349	0,069
År 2011	-0,333	0,094	0,001
År 2012	-0,093	0,108	0,392
År 2013	0,153	0,126	0,228
År 2014	0,372	0,151	0,016
År 2015	0,035	0,171	0,840
År 2016	0,486	0,191	0,013
Konstantledd	25,099	15,746	0,115

Tabell 7-7 Multippel regresjon med fixed effects

Fixed effects-modellen viser at kun én av de seks forklaringsvariablene fra hovedmodell (M3) er signifikante. Dette gjelder forklaringsvariabelen for andel i bedriftsmarked, som totalt sett synes å være utredningens mest robuste resultat. Fra hovedmodellen har vi at sparebankene med mye utlån i bedriftsmarkedet relativt til personmarkedet er de mest lønnsomme. Det positive fortegnet og lave signifikansnivået (p-verdi = 0,015) fra fixed effects-modellen sier videre at det for en gitt sparebank er lønnsomt å øke andel utlån til bedriftsmarkedet. Det betyr at de mest lønnsomme sparebankene har relativt mye utlån i bedriftsmarkedet, og at en ytterlig økning i andel utlån til bedriftsmarkedet vil kunne gjøre disse sparebankene enda mer lønnsomme.

Videre observerer vi to sammenhenger som er nær signifikante, og som gir interessante tolkninger basert på fortegnsskifte. Dette gjelder for gjennomsnittlig forvaltningskapital og kontorer ift. forvaltningskapital, som begge er signifikante på 10%-nivå. Spesielt sistnevnte (p-verdi = 0,069) er meget interessant. Fra hovedmodellen finner vi at sparebankene med

relativt mange kontorer i forhold til sparebankstørrelse er de mest lønnsomme. Fortegnsskiftet i fixed effects-modellen tilsier videre at det for en gitt sparebank kan være lønnsomt å redusere antall kontorer i forhold til sparebankstørrelse. Selv om det per i dag er de sparebankene med flest kontorer ift. forvaltningskapital som er mest lønnsomme, antyder modellen at disse sparebankene kan oppnå ytterligere lønnsomhetseffekter av å redusere antall kontorer ift. størrelse.

Fortegnsskiftet for forvaltningskapital (p -verdi = 0,096) er mer overraskende. Størrelse har gjennomgående vist positiv effekt på relativ lønnsomhet, selv om sammenhengen kun var nær signifikant i korrelasjonsanalysene i kapittel 6. Dette har indikert at større sparebanker er mer lønnsomme enn små, og vi har foreslått stordriftsfordeler, samdriftsfordeler og læringseffekter som mulige årsaker til sammenhengen. At fortegnet i fixed effects-modellen har skiftet, og sammenhengen er relativt nærme et signifikansnivå på 5%, tyder på at den individuelle sparebanken kan oppnå ytterligere lønnsomhetseffekter av å redusere forvaltningskapitalen som er i omløp. Hvorfor vi observerer denne sammenhengen er vanskelig å forklare. En mulig årsak kan være påvirkning fra sparebankene i SpareBank 1-alliansen. I kapittel 6 så vi hvordan det relative lønnsomhetsnivået for disse sparebankene generelt var høyere enn for de resterende. De kan videre tenkes å dra nytte av alliansesamarbeidet gjennom billig adopsjon av IT-løsninger og kostnadsstruktur som presser kostnadene nedover. Således vil stordriftsfordeler, samdriftsfordeler og læringseffekter ikke ha like mye å si for relativ lønnsomhet. Uten noen klar årsak-virkning-sammenheng vil vi derfor være forsiktige med å konkludere med noen absolutt faktorpåvirkning.

7.5 Tester for robusthet

I dette delkapittelet tester vi robustheten til hovedmodellen (M3) ved å undersøke fem forhold. Innledningsvis foretar vi seks nye regresjoner der én og én variabel ekskluderes fra modellen, for å sjekke om de resterende forklaringsvariablenes fortegn forblir de samme. Deretter tester vi om resultatene forandrer seg dersom vi benytter årsverk som mål på størrelse istedenfor forvaltningskapital. Videre kjører vi to tester der vi inkluderer dikotome variabler for medlemskap i SpareBank 1-alliansen og for observasjoner der årsrapporten er basert på Norsk God Regnskapsskikk (NGAAP). Avslutningsvis inkluderer vi de ekskluderte fusjonsobservasjonene for å se hvordan dette påvirker faktorene i hovedmodellen. Da vi

primært er interessert i eventuelle fortegnsskift på faktorenes koeffisienter, vil vi ikke oppgi kontrollvariablene for år i tabellene.

7.5.1 Ekskludering av én og én forklaringsvariabel

Modell M6 og M7						
Avhengig variabel: Relativ lønnsomhet	R-Sq	63,6 %		R-Sq	64,9 %	
Feilledd justert for 20 grupperinger av sparebanker	P-verdi	0,000		P-verdi	0,000	
Ekskluderte observasjoner: 8	N	104		N	104	
Kontrollert for år gjennom dikotome variabler						
	Modell M6			Modell M7		
Forklaringsvariabler	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	0,150	0,066	0,035	0,084	0,049	0,101
Andel kontorer i små kommuner	-0,194	0,233	0,395	-0,888	0,129	0,000
Andel i bonusmarked	2,653	0,811	0,004	1,752	0,734	0,028
Andel i bedriftsmarked	0,207	0,786	0,795	2,023	0,347	0,000
Årsverk ift. Forvaltningskapital	0,839	0,206	0,001			
Kontorer ift. Forvaltningskapital				0,617	0,137	0,000
Konstantledd	-6,678	2,017	0,004	-2,650	1,305	0,057

Tabell 7-8: M6: Ekskludering av antall kontorer ift. forvaltningskapital, M7: Ekskludering av antall årsverk ift. forvaltningskapital

Modell M8 og M9						
Avhenig variabel: Relativ lønnsomhet	R-Sq	67,3 %		R-Sq	68,5 %	
Feilledd justert for 20 grupperinger av sparebanker	P-verdi	0,000		P-verdi	0,000	
Ekskluderte observasjoner: 8	N	104		N	104	
Kontrollert for år gjennom dikotome variabler						
	Modell M8			Modell M9		
Forklaringsvariabler	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	0,183	0,046	0,001	0,094	0,047	0,060
Andel kontorer i små kommuner	-0,456	0,199	0,034	-0,436	0,163	0,015
Andel i bonusmarked	2,263	0,632	0,002			
Andel i bedriftsmarked				1,456	0,395	0,002
Årsverk ift. Forvaltningskapital	0,708	0,108	0,000	0,540	0,158	0,003
Kontorer ift. Forvaltningskapital	0,281	0,088	0,005	0,476	0,085	0,000
Konstantledd	-7,204	1,306	0,000	-4,879	1,608	0,007

Tabell 7-9: M8: Ekskludering av andel i bedriftsmarked, M9: Ekskludering av andel i bonusmarked

Modell M10 og M11						
Avhengig variabel: Relativ lønnsomhet	R-Sq	66,3 %		R-Sq	67,3 %	
Feilledd justert for 20 grupperinger av sparebanker	P-verdi	0,000		P-verdi	0,000	
Ekskluderte observasjoner: 8	N	104		N	104	
Kontrollert for år gjennom dikotome variabler						
Modell M10			Modell M11			
Forklaringsvariabler	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	0,078	0,061	0,216			
Andel kontorer i små kommuner				-0,409	0,179	0,034
Andel i bonusmarked	0,543	0,843	0,527	0,738	0,869	0,406
Andel i bedriftsmarked	0,886	0,649	0,187	1,749	0,389	0,000
Årsverk ift. Forvaltningskapital	0,737	0,125	0,000	0,436	0,152	0,010
Kontorer ift. Forvaltningskapital	0,269	0,117	0,033	0,453	0,105	0,000
Konstantledd	-5,009	1,782	0,011	-2,263	0,774	0,009

Tabell 7-10: M10: Ekskludering av andel kontorer i små kommuner, M11: Ekskludering av gjennomsnittlig forvaltningskapital

I modell M6-M11 er de respektive forklaringsvariablene ekskludert én gang hver. Vi ser umiddelbart ingen forklaringsvariabler med fortegnsskift i noen av regresjonene. Fire av dem mister imidlertid signifikans i enkelte av modellene. Dette gjelder ikke for årsverk og kontorer ift. forvaltningskapital, som i tillegg til å være signifikante i samme regresjonsmodell også

viser signifikans hver for seg. Det er med andre ord ingen svakhet at begge de to er representert i samme hovedmodell. Videre ser vi at kun andel i bonusmarked mister signifikans når vi ekskluderer kontrollvariabelen for størrelse (gjennomsnittlig forvaltningskapital). Forklaringskraften i de seks regresjonsmodellene er tilnærmet uendret fra den opprinnelige hovedmodellen. Samlet synes modellspesifikasjonene å være meget robuste.

7.5.2 Antall årsverk som kontrollvariabel for størrelse

I regresjonsmodellen i tabell 7-11 har vi benyttet antall årsverk som kontrollvariabel for størrelse, og dermed ekskludert forvaltningskapital fra modellen. Resultatet viser at hovedmodellen ikke er sensitiv for hvilken størrelsesvariabel som brukes. Faktorenes koeffisienter er identiske med hovedmodellens, foruten årsverk ift. forvaltningskapital som får litt svakere sammenheng med relativ lønnsomhet uten at det endrer fortegn. I tillegg er samtlige forklaringsvariabler fremdeles signifikante.

Modell M12			
Avhenig variabel: Relativ lønnsomhet	R-Sq	69,6 %	
Feilledd justert for 20 grupperinger av sparebanker	P-verdi	0,000	
Ekskluderte observasjoner: 8	N	104	
Forklaringsvariabler	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi
Antall årsverk	0,122	0,048	0,020
Andel kontorer i små kommuner	-0,552	0,174	0,005
Andel i bonusmarked	1,476	0,582	0,020
Andel i bedriftsmarked	1,169	0,443	0,016
Årsverk ift. Forvaltningskapital	0,395	0,124	0,005
Kontorer ift. Forvaltningskapital	0,416	0,097	0,000
Konstantledd	-2,565	0,673	0,001

Tabell 7-11 Modell M12: Antall årsverk som kontrollvariabel for størrelse

Også når antall kontorer benyttes istedenfor forvaltningskapital, får vi samme resultater. Basert på tidligere argumentasjon (kapittel 6.4.2) er vi imidlertid mer skeptiske til å benytte denne variabelen som mål på størrelse. Det er likevel en ytterligere indikasjon på at modellen ikke er sensitiv for ulike størrelsesmål.

7.5.3 Kontroll for SpareBank 1-alliansen

I spredningsdiagrammet fra kapittel 6.4.2 så vi hvordan sparebanker i SpareBank 1-alliansen generelt var relativt mer lønnsomme enn andre sparebanker. Det vil derfor være interessant å se om dette kan være en bakenforliggende årsak til at vi observerer de sammenhengene vi gjør. I regresjonsmodellen i tabell 7-12 har vi derfor lagt til ytterligere én dikotom variabel, som er lik 1 om sparebanken er en del av SpareBank 1-alliansen og 0 hvis ikke.

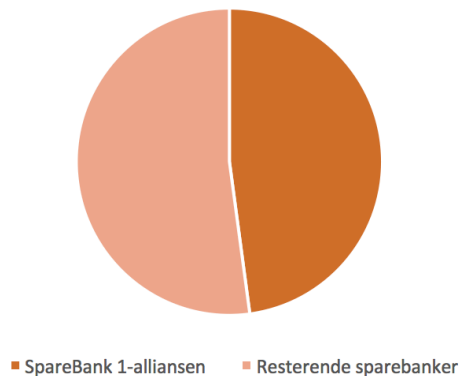
Modell M13			
Avhengig variabel: Relativ lønnsomhet	R-Sq	70,4 %	
Feilledd justert for 20 grupperinger av sparebanker	P-verdi	0,000	
Ekskluderte observasjoner: 8	N	104	

Forklaringsvariabler	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	0,117	0,049	0,028
Andel kontorer i små kommuner	-0,619	0,157	0,001
Andel i bonusmarked	0,857	0,594	0,165
Andel i bedriftsmarked	1,630	0,564	0,009
Årsverk ift. Forvaltningskapital	0,595	0,118	0,000
Kontorer ift. Forvaltningskapital	0,475	0,090	0,000
Dummy for SpareBank 1	-0,124	0,070	0,094
Konstantledd	-5,758	1,507	0,001

Tabell 7-12 Modell M13: Kontroll for SpareBank 1-alliansen

Regresjonen viser at andel i bonusmarked ikke lenger er signifikant på 5%-nivå. Vi anser ikke dette som et stort problem for modellspesifikasjonene i M3, da p-verdien kun har falt til 0,165. Det kan argumenteres for at signifikanstapet kan skyldes en eventuelt større andel utlånsaktivitet i bonusmarkedet for SpareBank 1-aktørene, og at den positive lønnsomhetseffekten således fanges opp i den dikotome SpareBank 1-variabelen. Som vist i figur 7-1 er imidlertid ikke dette tilfellet.

Aggregerte andeler i bonusmarkedet

Figur 7-1 Andeler i bonusmarkedet for SpareBank 1-aktører og resterende sparebanker (N = 104)

Mer interessant er det at SpareBank 1-aktørene synes å være relativt sett mindre lønnsomme enn andre sparebanker (p-verdi = 0,094). Dette tyder på at den relativt høye lønnsomheten vi fant for disse sparebankene i kapittel 6.4.2, ikke skyldes alliansemedlemsskapet, men strukturelle forhold knyttet til størrelse, fordeling av kontorvirksomhet per kommunestørrelse, geografisk utlånsstruktur, fordeling av utlån mellom person- og bedriftsmarked, og antall årsverk og kontorer ift. forvaltningskapital.

Kombinert med uendrede fortegn på samtlige forklaringsvariabler og ellers signifikante variabler på 5%-nivå, konkluderer vi med at modellen er relativt robust med tanke på alliansesamarbeid.

7.5.4 Kontroll for ulik rapporteringsstandard

I kapittel 3.3.2 så vi at SpareBank 1 Telemark benytter Norsk God Regnskapsskikk (NGAAP) som rapporteringsstandard, mens resten av utvalget konsekvent benytter Internasjonale standarder for finansiell rapportering (IFRS). Siden IFRS i større grad fordeler tap utover flere regnskapsperioder enn NGAAP, og dette kan tenkes å gå utover resultatposten resultat før skatt, har vi opprettet en dikotom variabel som skiller mellom de ulike regnskapsstandardene. Denne er lik 1 for alle observasjoner der tall er hentet fra årsrapporter med NGAAP som rapporteringsstandard, og 0 hvis ikke. I praksis gjelder dette kun for SpareBank 1 Telemark.

Modell M14			
Avhengig variabel: Relativ lønnsomhet	R-Sq	69,7 %	
Feilledd justert for 20 grupperinger av sparebanker	P-verdi	0,000	
Ekskluderte observasjoner: 8	N	104	

Forklaringsvariabler	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	0,118	0,049	0,026
Andel kontorer i små kommuner	-0,564	0,169	0,003
Andel i bonusmarked	1,493	0,587	0,020
Andel i bedriftsmarked	1,187	0,444	0,015
Årsverk ift. Forvaltningskapital	0,510	0,139	0,002
Kontorer ift. Forvaltningskapital	0,421	0,094	0,000
Dummy for NGAAP	-0,050	0,155	0,752
Konstantledd	-5,255	1,544	0,003

Tabell 7-13 Kontroll for ulik regnskapsstandard

Regresjonen viser at samtlige forklaringsvariabler fremdeles er signifikante, og at ingen har skiftet fortegn. Den dikotome variabelen for NGAAP er langt fra signifikant og synes derfor ikke å forklare noen variasjoner i relativ lønnsomhet. Hovedmodellen er derfor robust for ulik bruk av regnskapsstandarder, og resultat før skatt synes derfor ikke å være påvirket av ujevnt fordelte tap.

7.5.5 Kontroll for ekskluderte observasjoner

Avslutningsvis kjører vi regresjonen fra hovedmodell M3 uten å ekskludere noen observasjoner. Av grunner presentert i kapittel 6.1 vil ikke dette nødvendigvis gi et bedre bilde på lønnsomhetsvariasjoner i sparebankbransjen, men det gir en indikasjon på hvor sensitive

resultatene er i forhold til uforholdsmessige observasjoner. De ekskluderte observasjonene blir tildelt banknummer som presentert i tabell 6-2.

Modell M15			
Avhengig variabel: Relativ lønnsomhet	R-Sq	64,4 %	
Feilledd justert for 20 grupperinger av sparebanker	P-verdi	0,000	
Ekskluderte observasjoner: 0	N	112	
Forklaringsvariabler	Koeffisient (i 100)	Feilledd (i 100)	P-verdi
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	0,083	0,055	0,146
Andel kontorer i små kommuner	-0,633	0,210	0,007
Andel i bonusmarked	0,533	0,497	0,297
Andel i bedriftsmarked	1,745	0,491	0,002
Årsverk ift. Forvaltningskapital	0,419	0,140	0,007
Kontorer ift. Forvaltningskapital	0,535	0,119	0,000
Konstantledd	-4,194	1,646	0,020

Tabell 7-14 Kontroll for ekskluderte observasjoner

Resultatene viser at kun to av forklaringsvariablene ikke lenger er signifikante. Dette gjelder for forvaltningskapital og andel i bonusmarked. Resten er fremdeles signifikante, til og med på 1%-nivå. Alle forklaringsvariabler viser samme fortegn. Tatt de uforholdsmessige observasjonene i betraktning, og hvor stor påvirkning på datagrunnlaget de kan tenkes å ha, synes modellen derfor å være relativt lite sensitiv.

7.5.6 Oppsummering av robusthetstestene

De fem robusthetstestene viser at modellspesifikasjonene for modell M3 er meget robuste. Ekskluderingen av én og én forklaringsvariabel viste at det er hensiktsmessig å ha samtlige forklaringsvariabler i samme regresjonsmodell. Modellen var også meget robust i forhold til ulike kontrollvariabler for sparebankstørrelse, og viste ingen sensitivitet knyttet til ulik rapporteringsstandard. Kontroll for SpareBank 1-aktørene viste imidlertid at andel utlån i bonusmarkedet ikke var signifikant, men også her var fortegn uendret. Ved å inkludere de 8 ekskluderte observasjonene mistet kun to av forklaringsvariablene signifikans, hvilket ytterligere styrker tiltroen til sammenhengene som er avdekket.

7.6 Tester for regresjonsforutsetningene

I dette delkapittelet tester vi om forutsetningene for OLS-regresjon overholdes i vår hovedmodell (M3). Da vi manuelt har hentet inn paneldataen fra årsrapporter og bankplassregistre, har dette satt begrensninger for dybden i datagrunnlaget (104 observasjoner etter normalisering). Grunnet et relativt lite datagrunnlag, vil testene vi gjennomfører være

ekstra viktige for å vurdere troverdigheten til hovedmodellen. Vi gjennomfører testing av multikollinearitet, normalitet, autokorrelasjon og linearitet. Vi tester ikke for homoskedastisitet-forutsetningen, da risikoen for eventuell heteroskedastisitet (ikke konstant varians i feilleddene) er tatt hensyn til gjennom sammenslåingen av feilleddene for observasjoner *innad* i hver enkelt sparebank. Selv om dette også gjør modellen robust for autokorrelasjon mellom feilledd *innad* i sparebankene, kan det tenkes at de fremdeles korrelerer på tvers av sparebanker, og at modellen fremdeles kan preges av autokorrelasjon.

7.6.1 Multikollinearitet

Multikollinearitet forekommer når de uavhengige variablene (forklaringsvariablene) korrelerer med hverandre (Keller, 2012). Dette kan påvirke de estimerte koeffisientene, forklaringskraften og signifikansnivåene i hovedmodellen. Det er midlertid kun perfekt multikollinearitet mellom variabler som utgjør et problem, og det vil ofte være noe multikollinearitet i multiple regresjonsmodeller (Berry, 1993).

I kapittel 6 så vi at flere av forklaringsvariablene korrelerte signifikant med hverandre. Dette gjaldt spesielt for kontorer i forhold til forvaltningskapital. Robusthetstestene viste at koeffisientene ikke endret fortegn ved ekskludering av én og én forklaringsvariabel, men noen av variablene mistet imidlertid signifikans. For å måle multikollinearitet direkte benytter vi en formell VIF-test (Variance Inflation Factors). Den kalkuleres ved bruk av følgende formel:

$$VIF = \frac{1}{1 - R^2}$$

Det har vært mye diskusjon vedrørende VIF-verdier og hva man kan anse som terskelverdi for multikollinearitet. Flere har imidlertid vært enige om en grense på 10 (se for eksempel Neter, Kutner, Wasserman, & Nachtsheim, 1996; Hair, Tatham, Anderson, & Black, 1998; Wooldridge, 2009). Tabell 7-15 viser at samtlige forklaringsvariabler er godt under denne grensen. Som ventet er det kontorer ift. forvaltningskapital som måler høyest VIF-verdi, men selv denne er relativt lav (3,08). Vi konkluderer derfor med at hovedmodellen overholder forutsetningen vedrørende multikollinearitet.

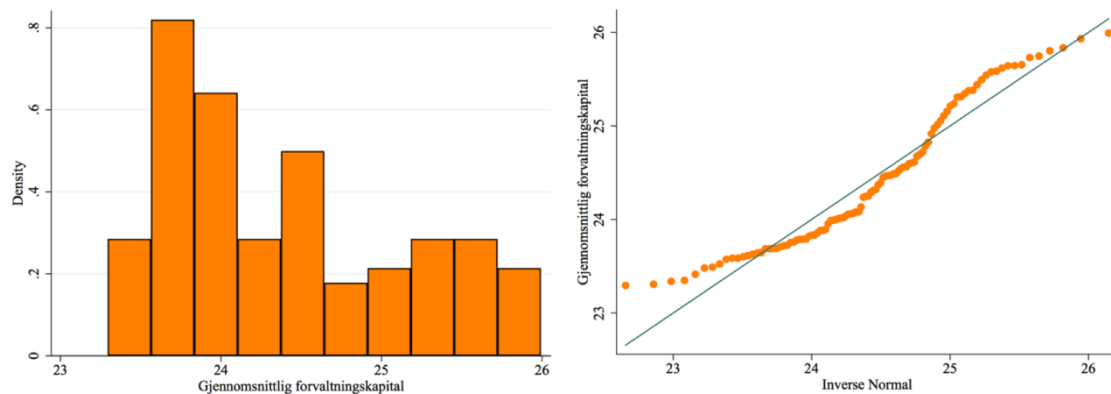
Forklaringsvariabel	VIF-verdi
Kontorer ift. forvaltningskapital	3,08
Andel kontorer i små kommuner	2,80
Årsverk ift. forvaltningskapital	2,78
Andel i bedriftsmarkedet	2,31
Andel i bonusmarkedet	2,28
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	1,89

Tabell 7-15 Variance Inflation Factors for multikollinearitet

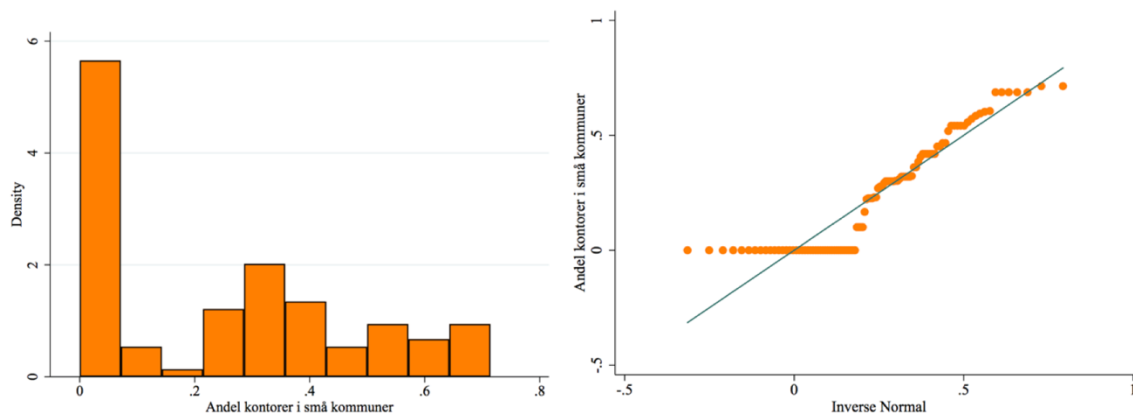
7.6.2 Normalitet

En forutsetning for OLS-regresjon er at feilleddet skal være normalfordelt (Berry, 1993). Gitt uavhengige og konstant fordelte observasjoner, sier sentralgrenseteoremet at summen av tilfeldige variabler vil gå mot normalfordeling når antall observasjoner går mot uendelig (Dougherty, 2002). Store utvalg har derfor større sannsynlighet for å oppfylle forutsetningen om normalitet. Relativt mindre utvalg, som vårt, kan derimot ha problemer med å oppfylle forutsetningen. Det er imidlertid tilstrekkelig med tilnærmet normalfordeling.

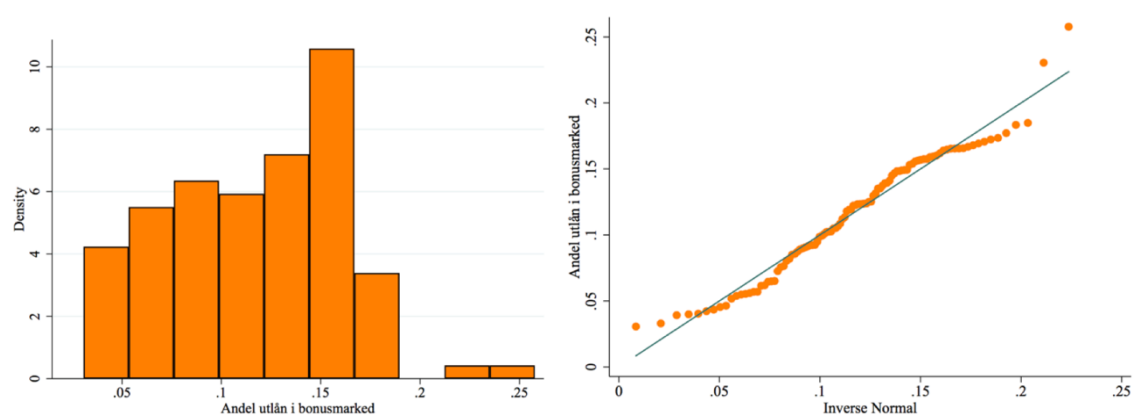
Vi vurderer normalitetsforutsetningen grafisk ved å studere histogram og Q-Q plott for samtlige forklaringsvariabler. Avslutningsvis benytter vi resultatene fra den formelle Shapiro-Wilk testen for normalitet (i Stata) for å sikre objektivitet i vurderingene. Nullhypotesen tilsier at populasjonen (utvalget) er normalfordelt.

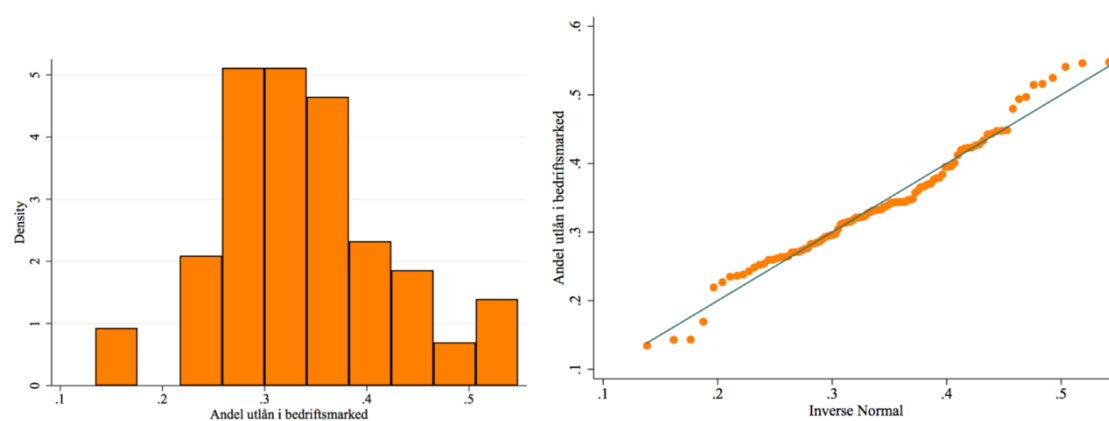
Figur 7-2 Histogram og Q-Q plott, gjennomsnittlig forvaltningskapital

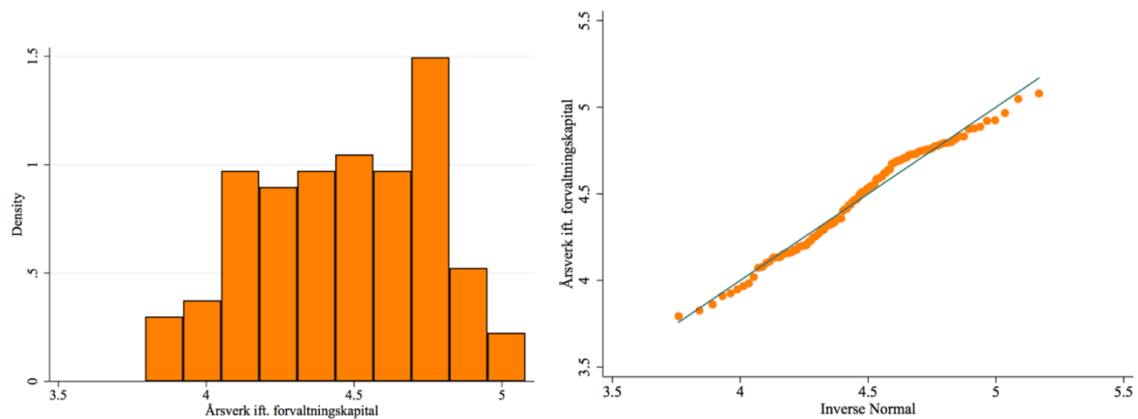
Figur 7-3 Histogram og Q-Q plott, andel kontorer i små kommuner

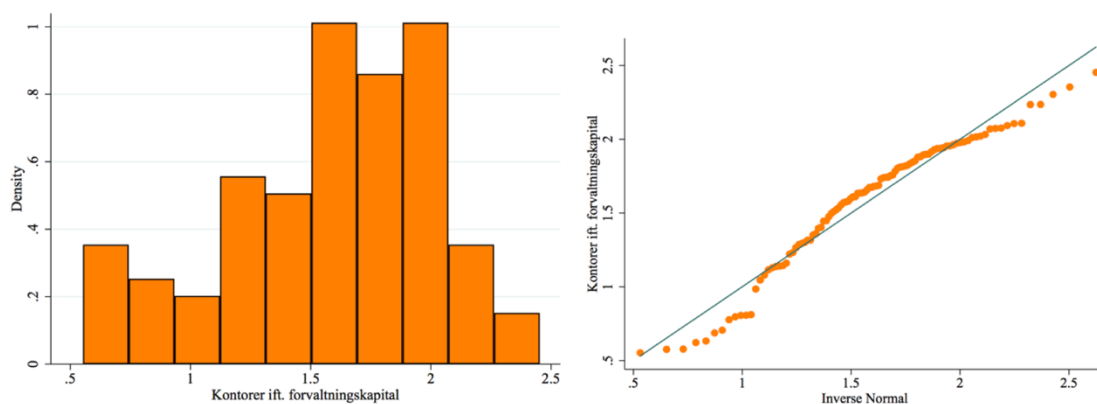
Figur 7-4 Histogram og Q-Q plott, andel utlån i bonusmarked

Figur 7-5 Histogram og Q-Q plott, andel utlån i bedriftsmarked

Figur 7-6 Histogram og Q-Q plott, årsverk ift forvaltningskapital

Figur 7-7 Histogram og Q-Q plott, kontorer ift. forvaltningskapital

Histogrammer og Q-Q plott viser at samtlige forklaringsvariabler ikke er perfekt normalfordelte. Spesielt andel kontorer i små kommuner er svært skjevfordelt som følge av de mange observasjonene uten kontorer i mindre kommuner. Årsverk ift. forvaltningskapital synes å være den eneste som er tilnærmet normalfordelt, mens de øvrige forklaringsvariablene alle viser tilfeller av ekstremobservasjoner som utfordrer normalitetsforutsetningen.

Nullhypotese	Forklaringsvariabel	Shapiro-Wilk test for normalitet		
		N	Statistic	Signifikans
Populasjonen (utvalget) er normalfordelt	Gjennomsnittlig forvaltningskapital	104	0,929	0,000
	Andel kontorer i små kommuner	104	0,932	0,000
	Andel i bonusmarkedet	104	0,968	0,013
	Andel i bedriftsmarkedet	104	0,975	0,042
	Årsverk ift. forvaltningskapital	104	0,976	0,054
	Kontorer ift. forvaltningskapital	104	0,951	0,001

Nullhypotesen forkastes ved signifikansnivå på 5% eller lavere.

Tabell 7-16 Shapiro-Wilk test for normalitet

Den mer objektive Shapiro-Wilk testen viser hvordan vi kan forkaste nullhypotesen om normalitet for fem av seks forklaringsvariabler: gjennomsnittlig forvaltningskapital, andel kontorer i små kommuner, andel i bonusmarkedet, andel i bedriftsmarkedet og kontorer ift.

forvaltningskapital. Årsverk ift. forvaltningskapital viser tilstrekkelig normalfordeling, men også denne er nær 5%-signifikansnivå. Samlet sett bør vi derfor være varsomme i tolkningen av absolutt påvirkning for de fem forklaringsvariablene det gjelder, mens vi kan anta mer robuste sammenhenger for sistnevnte.

7.6.3 Autokorrelasjon

Hvis forutsetningen om autokorrelasjon skal overholdes, må feilledd per observasjon ikke korrelere med hverandre (Wooldridge, 2009). Da vi har gruppert feilledd innad i sparebankene, er det autokorrelasjon i grupperte feilledd på tvers av sparebanker som er aktuelt å teste. Vi benytter Wooldridge sin test for autokorrelasjon i paneldata. Denne aksepterer autokorrelasjon mellom feilledd innad i entiteter, og fokuserer utelukkende på autokorrelasjon på tvers av dem. Nullhypotesen er at det ikke eksisterer autokorrelasjon i feilleddene.

Wooldridge test for autokorrelasjon i paneldata		
Nullhypotese:	Statistic	P-verdi
Ingen autokorrelasjon mellom feilledd	9.855	0,007

Nullhypotesen forkastes ved signifikansnivå på 5% eller lavere.

Tabell 7-17 Wooldridge test for autokorrelasjon i paneldata

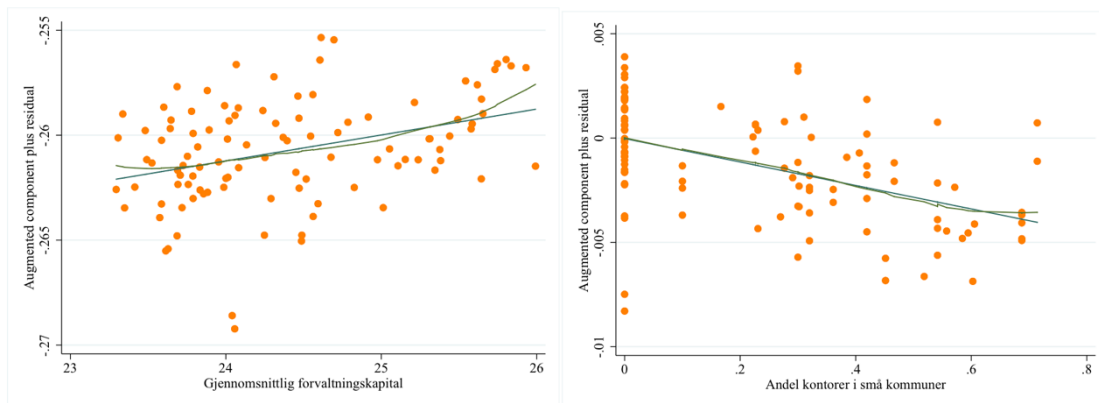
P-verdien på 0,007 viser at nullhypotesen om ingen autokorrelasjon forkastes. Testen indikerer derfor at paneldataen preges av autokorrelasjon mellom grupperte feilledd. Vi bør derfor vise ytterligere varsomhet i vurderingen av absolutte sammenhenger.

7.6.4 Linearitet

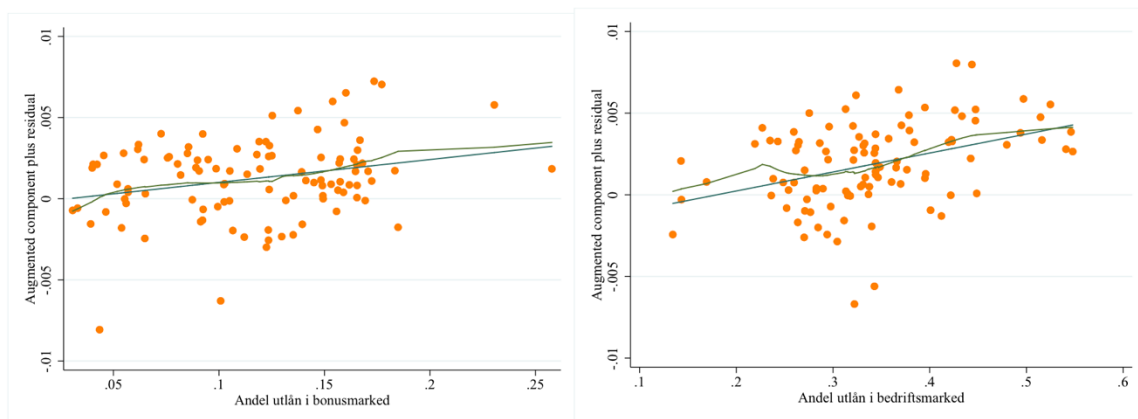
Forutsetningen om linearitet krever at forholdene mellom den avhengige variabelen og de respektive forklaringsvariablene er lineære, og at koeffisientene er uavhengige av hverandre (Dougherty, 2002). Om forholdene ikke er lineære, vil forklaringsvariablenes betakoeffisienter i praksis variere med forskjellige målinger i den avhengige variabelen. Én betakoeffisient vil således ikke være nok til å illustrere påvirkning på lønnsomhet uansett utgangsnivå (Berry, 1993). Det er vanskelig å bevise perfekt linearitet mellom variabler, men de må være tilnærmet lineære for å overholde forutsetningen.

Vi benytter augmented component-plus-residual plott (ACPR-plott), sammen med funksjonen locally weighted scatterplot smoothing (lowess) for å illustrere forholdet mellom den

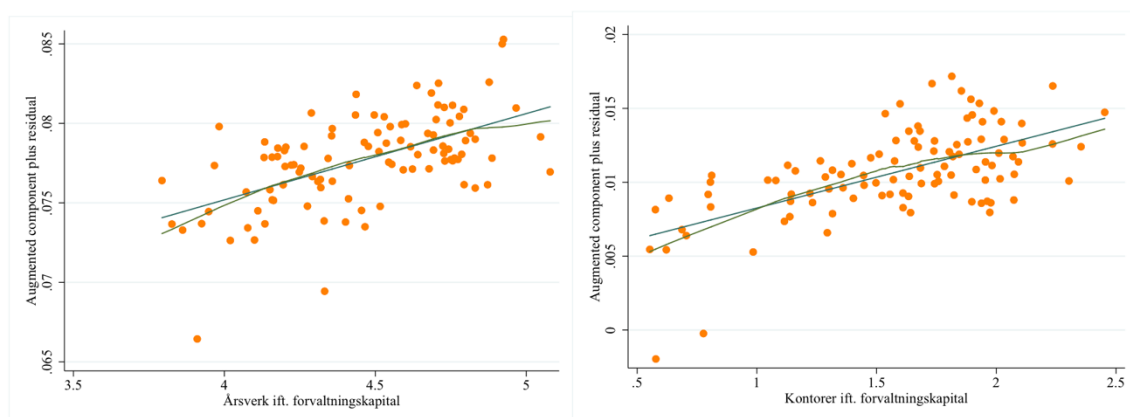
avhengige variabelen og hver enkelt forklaringsvariabel. Lowess-funksjonen tegner det observerte mønsteret i observasjonene, og sammenligner det med betakoeffisient-linjen.

Figur 7-8 ACPR-plott for henholdsvis gjennomsnittlig forvaltningskapital og andel kontorer i små kommuner

Figur 7-9 ACPR-plott for henholdsvis andel utlån i bonusmarked og andel utlån i bedriftsmarked

Figur 7-10 ACPR-plott for henholdsvis årsverk ift. forvaltningskapital og kontorer ift. forvaltningskapital

Som forventet, viser ACPR-plottene at mønsteret i observasjonene ikke indikerer perfekt lineære sammenhenger med relativ lønnsomhet. De fleste viser imidlertid tilnærmet linearitet, med unntak av et par ikke-lineære effekter i halene. Andel utlån i bedriftsmarked virker å ha det minst lineære forholdet med relativ lønnsomhet. Vi kan derfor ikke med sikkerhet si at denne overholder forutsetningen. Andel kontorer i små kommuner viser det mest lineære forholdet med relativ lønnsomhet, og er derfor meget robust hva gjelder denne forutsetningen.

7.6.5 Oppsummering av regresjonsforutsetningene

Samlet sett ser vi at hovedmodellen bryter med en del av forutsetningene for OLS-regresjon. Nesten samtlige variabler utfordrer forutsetningen om normalfordelte data, og datasettet preges av autokorrelasjon mellom grupperte feilledd på tvers av sparebanker. Linearitetsforutsetningen synes å holde, og med unntak av andel utlån i bedriftsmarked vurderes samtlige å ha et tilnærmet lineært forhold med relativ lønnsomhet. Videre observerer vi ingen utfordringer knyttet til multikollinearitet, og vurderer risiko for heteroskedastisitet som minimal som følge av avgjørelsen om å slå sammen feilleddene per sparebank.

7.7 Oppsummering og delkonklusjon

Vi har i dette kapittelet besvart forskningsspørsmålet:

Hvilke av de presenterte faktorene påvirker relativ lønnsomhet i den norske sparebankbransjen?

Gjennom utforskende regresjonsmodeller, der vi trinnvis ekskluderte andel kontorer i store kommuner, og andel i ekspansjonsmarked, satt vi igjen med seks signifikante forklaringsvariabler som kunne forklare variasjoner i lønnsomhet på tvers av sparebanker. Dette gjaldt: *gjennomsnittlig forvaltningskapital, andel kontorer i små kommuner, andel utlån i bonusmarked, andel utlån i bedriftsmarked, årsverk ift. forvaltningskapital, kontorer ift. forvaltningskapital*. Ved å benytte informasjon fra konkurranseanalysen i tillegg til avdekte sammenhenger for de dekomponerte utvalgene i kapittel 6, foreslo vi mulige årsakssammenhenger bak hver forklaringsvariabel. Videre benyttet vi en fixed effects-modell for å identifisere ytterligere kilder til lønnsomhetsvariasjon *innad* i sparebankene. Her var kun én (andel i bedriftsmarked) av de seks forklaringsvariablene signifikante på 5%-nivå, og vi

kunne konkludere med at en økning i denne ville føre til økt lønnsomhet for en gitt sparebank, uavhengig av hvor lønnsom sparebanken var i utgangspunktet.

Robusthetstestene viste at hovedmodell M3 er meget robust. Vi testet for fem ulike forhold: ekskludering av én og én variabel, antall årsverk som mål på størrelse, kontroll for SpareBank 1-alliansen, kontroll for ulik rapporteringsstandard, og implikasjonen av å inkludere observasjonene fra fusjonsår. Ingen av disse viste vesentlig påvirkning på hovedmodellen, og vi anser den derfor som meget robust.

En svakhet ved analysen var hovedmodellens relativt mange brudd på regresjonsforutsetningene. Spesielt forutsetningene for normalitet og autokorrelasjon viste tydelige brudd i hovedmodellen. Dette er ikke hensiktsmessig, og gjør at vi må være ekstra forsiktige i vurderingen av forklaringsvariablene det gjelder.

Tabell 7-18 under viser en oppsummering av de ulike analyseteknikkenes resultater i forhold til våre hypoteser.

Faktor	Hypotese	Korr.	OLS	RE	FE
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	<i>Hypotese 1: Størrelse har positiv effekt på relativ lønnsomhet.</i>	II *	Ja	Ja	II
Andel kontorer i store kommuner	<i>Hypotese 2(a): Andel kontorer i store kommuner har positiv effekt på relativ lønnsomhet.</i>	Nei	-	-	-
Andel kontorer i små kommuner	<i>Hypotese 2(b): Andel kontorer i små kommuner har negativ effekt på relativ lønnsomhet.</i>	II	Ja	Ja	II
Andel i ekspansjonsmarked	<i>Hypotese 3: Andel i ekspansjonsmarked har negativ effekt på relativ lønnsomhet.</i>	II	-	-	-
Andel i bonusmarked	<i>Hypotese 4: Andel i bonusmarked har positiv effekt på relativ lønnsomhet.</i>	Ja	Ja	Ja	II
Andel i bedriftsmarked	<i>Hypotese 5: Andel i bedriftsmarkedet har positiv effekt på relativ lønnsomhet.</i>	Ja	Ja	Ja	Ja
Årsverk ift. forvaltningskapital	<i>Hypotese 6: Relativt mange årsverk ift. forvaltningskapital har en positiv effekt på relativ lønnsomhet.</i>	Ja	Ja	Ja	II
Kontorer ift. forvaltningskapital	<i>Hypotese 7: Relativt mange kontorer ift. forvaltningskapital har en negativ effekt på relativ lønnsomhet.</i>	Nei	Nei	Nei	II

* Ingen tydelig indikasjon

Tabell 7-18 Oppsummering av de ulike analyseteknikkenes resultater i forhold til våre hypoteser

8. Fremtidig lønnsomhet

I denne delen av utredningen vil vi forsøke å besvare det siste forskningsspørsmålet:

5. *Hvordan kan de identifiserte faktorene – både eksterne og interne – påvirke fremtidig lønnsomhet i sparebankbransjen?*

Vi har i løpet av utredningen analysert hvordan ulike faktorer påvirker sparebankbransjens lønnsomhet i dag. Hensikten med dette kapitlet er å belyse hvordan disse, og eventuelt andre faktorer kan påvirke lønnsomheten i tiden som kommer.

I delkapittel 8.1 vil vi bygge videre på trendene vi fant i kapittel 5. Her tar vi igjen i bruk PESTEL-rammeverket og Porters fem konkurransekrefter, ved å diskutere fremtidig utvikling i sparebankenes makromiljø, samt fremtidig utvikling i bransjespesifikke forhold. I delkapittel 8.2 tar vi i bruk funn fra egne analyser når vi diskuterer fremtidig lønnsomhet knyttet til bedriftsspesifikke forhold.

8.1 Sparebankbransjens fremtidige lønnsomhet

I dette delkapitlet ser vi på de eksterne faktorenes potensielle påvirkning på fremtidig lønnsomhet i sparebankbransjen. Vi starter med makroomgivelsene i underkapittel 8.1.1 før vi ser nærmere på bransjespesifikke elementer i underkapittel 8.1.2.

8.1.1 Fremtidige makroomgivelser

Basert på analysen av makroforholdene i kapittel 5.1, vil vi nå bygge videre på trendene som ble identifisert.

Politiske og juridiske faktorer

I analysen av politiske og juridiske faktorer i underkapittel 5.1.1 kom vi frem til flere forhold som kunne påvirke sparebankbransjens lønnsomhet. En av de viktigste faktorene var hvordan sparebankbransjen de siste årene var blitt utsatt for stadig strengere reguleringer. Dette gjaldt både særnorske reguleringer og internasjonale/europeiske reguleringer. Vi trakk også frem to

viktige reguleringer som innføres i løpet av 2018 – GDPR og PSD2. Da det spesielt er de sistnevnte reguleringene det er usikkerhet rundt påvirkningen av, skal vi se nærmere på disse.

Innføringen av GDPR kan medføre en rekke utfordringer for finansnæringen, spesielt hvis de ikke klarer å overholde kravene. I hvor stor grad det vil påvirke lønnsomheten til næringen er dog fortsatt usikkert. Det eneste som er klart er at det for de store, etablerte aktørene vil medføre en umiddelbar merkostnad å gjøre sine eksisterende systemer klare for den nye forordningen, og å lære opp de ansatte til å overholde de strengere reglene. Når dette er på plass tror vi derimot ikke det vil innebære store kostnader på lengre sikt, fordi aktørene trolig vil utarbeide nye tjenester og systemer med innebygd personvern i tankene. Innebygd personvern vil si «at det tas hensyn til personvern i alle utviklingsfaser av et system eller en løsning. Det er både kostnadsbesparende og mer effektivt enn å endre et ferdig system» (Datatilsynet, 2017). Med det i tankene tror vi ikke innføringen av GDPR vil ha en nevneverdig lønnsomhetseffekt på sikt, verken i positiv eller negativ forstand.

PSD2 kan påvirke bankenes lønnsomhet på flere måter, både positivt og negativt. Kravene om datamobilitet vil trolig føre til økt konkurranse fra nye tredjepartsaktører, norske som internasjonale. Dette kan isolert sett føre til pressede marginer og lavere lønnsomhet. Det er derimot ikke sikkert at forbrukerne umiddelbart vil bevege seg i retning tredjepartsaktørene, på grunn av bankenes allerede opparbeidede merkenavn og tillit. Accenture gjennomførte nylig en undersøkelse blant britiske konsumenter angående deres tillit til tredjepartsaktører, og konkluderte med at to tredjedeler ikke ville delt sine data med tredjepartsaktører (Rowlands, 2017). Andelen som sa de *ikke* ville gjennomføre betalinger via internettbaserte aktører og sosiale medier var også veldig høy (henholdsvis 53 og 83 prosent). Gitt at resultatene er overførbare til det norske markedet er det ikke sikkert at direktivet vil medføre en umiddelbart forsterket konkurransesituasjon for bankene. Hvorvidt bankene vil ta opp kampen med de nye aktørene er uvisst, men samarbeidet om Vipps, BankAxept og BankID er en klar indikator på at de vil gjøre det. Hvis de tar opp kampen og vinner, kan det tenkes at de får et bredere marked å tilby tjenestene sine til. Det kan føre til økt lønnsomhet.

Økonomiske faktorer

I kapittel 5.1.2 gjennomførte vi en analyse av de økonomiske faktorene som kan ha innvirkning på sparebankenes lønnsomhet. Her diskuterte vi blant annet oljeprisfallet og den

høye gjeldsgraden og –veksten. Da disse elementene er av spesiell viktighet for sparebankene, skal vi se nærmere på hvordan de kan påvirke lønnsomheten fremover.

Gjeldsveksten er et resultat av utlånsvekst og er isolert sett bra for bankene, da det fører til økte inntekter, og dermed økt lønnsomhet. Den høye gjeldsgraden til befolkningen kan dog være en utfordring. Hvis vi havner i en situasjon hvor rentenivået økes betraktelig kan flere få problemer med å dekke terminkostnadene på lånet, fordi rentekostnaden da vil utgjøre en så stor del av den disponible inntekten. Dette kan ha en negativ lønnsomhetseffekt for bankene, fordi de da kan oppleve store tap på utlån.

Dersom oljeprisen fortsetter å være lav i lang tid fremover, kan det føre til problemer for bankene som har en oljetung kundeportefølje, blant annet fordi kundene kan ende opp med likviditetsproblemer. Banker med en oljetung portefølje er gjerne også lokalisert i områder hvor store deler av befolkningen arbeider i, eller i tilknytning til, oljenæringen. En lav oljepris kan føre til et dårligere jobbmarked i regionen, og flere arbeidsledige. Dette kan ha en negativ lønnsomhetseffekt for bankene, da det kan føre til manglende betjeningsevne.

Sosiale faktorer

I analysen av de sosiale faktorene i kapittel 5.1.3 hadde vi spesielt fokus på den demografiske utviklingen, da vi anså den som det mest sentrale elementet for sparebankbransjen. Vi skal nå diskutere dette videre.

Hovedfokuset rundt den demografiske utviklingen er den stadig eldre befolkningen. Som et resultat av en aldrende befolkning får vi en lavere andel yrkesaktive fremover. Dette kan skape problemer for statsfinansene, men kan være lønnsomt for bankene. Spesielt når det kommer til sparing og rådgivning kan det generere ekstra inntekter. En befolkning som må tilpasse seg lenger levetid og et endret pensjonssystem, må selv spare til pensjon for å vedlikeholde kjøpekraften i sine eldre dager. Sparing skjer som oftest gjennom banker, og dersom kundene kjøper fond eller liknende, tjener bankene på gebyrene tilknyttet dette. En eldre befolkning kan derimot resultere i lavere utlånsvekst i årene som kommer. Gitt at bedre helse gjør at flere bor hjemme lenger, vil færre boliger havne på markedet, alt annet like. Hvis de eldre nedbetaler lånene sine før de blir pensjonister, kan færre boliger på markedet føre til at det selges færre lån. Dette vil være ulønnsomt for bankene.

Teknologiske faktorer

I kapittel 5.1.4 diskuterte vi de teknologiske faktorene som påvirket sparebankbransjen. Sentrale elementer for videre diskusjon er trenden mot digitale tjenester og nedleggelse av kontorer, i tillegg til Big Data, maskinlæring og RPA. Vi bygger nå videre på dette for å se hvordan det kan påvirke fremtidig lønnsomhet.

Vi har allerede sett en fremtredende trend i retning nedleggelse av kontorer og overgang mot mer digitale bankbruk. En stadig mer teknologikyndig kundemasse, mer utbredte digitale tjenester og en fortsatt endret kundeatferd vil trolig gjøre at denne trenden vil fortsette i fremtiden. Dette vil isolert sett føre til lavere kostnader for bankene, da de ikke trenger å bruke penger på vedlikehold og drift av kontorene som legges ned. I tillegg kan de trolig også fungere med færre ansatte, noe som vil redusere kostnadene ytterligere.

Bankenes adaptasjon av Big Data, maskinlæring og RPA er en trend vi antar vil bli forsterket fremover. Dette er blant annet på grunn av de iøynefallende positive effektene dette kan ha for forretningsvirksomheten, men også fordi selskaper i andre bransjer går i denne retningen. Dermed kan en manglende adaptasjon føre til en konkurranseulempe sett opp mot andre aktører. Big Data og maskinlæring kan føre til økt lønnsomhet ved at bankene kan tilby mer skreddersydde produkter og en mer personlig kommunikasjon til kundene. Resultatet kan bli høyere salg. RPA kan føre til lavere kostnader ved å ta bort lønnskostnader i tilknytning manuelle oppgaver, samtidig som oppgavene kan utføres mer effektivt og nøyaktig. Det kan også fristille arbeidernes tid til å bedrive mer innbringende og komplisert arbeid, eller alternativt redusere behovet for årsverk. Samlet sett vil dette trolig føre til økt lønnsomhet for bankene.

8.1.2 Fremtidige konkurranseomgivelser

I kapittel 5.2 analyserte vi de bransjespesifikke kreftene som påvirket konkurransesituasjonen til sparebankbransjen. Vi skal nå bygge videre på funnene fra dette kapittelet, og se nærmere på hvordan dette kan utvikle seg fremover. Vi kommer til å diskutere den potensielle utviklingen i trusselen fra kunder og leverandører, da vi anser disse som viktigst fremover. Se forøvrig kapittel 5.2.1 og 5.2.2 for en diskusjon rundt trusler fra inntrengere og substitutter. Kapitlene gir en sammenfatning av en potensiell fremtidig utvikling.

Kundemakt

I kapittel 5.2.3 gjennomførte vi en analyse av hvordan kundemakten påvirket sparebankbransjens lønnsomhet. Vi konkluderte med at kundenes makt ovenfor sparebankbransjen generelt var moderat til høy. Privatkunder og store bedriftskunder har per nå høy kundemakt, mens SMBer har en lavere kundemakt.

I forrige delkapittel diskuterte vi den teknologiske utviklingen, og at vi anser det som sannsynlig at utviklingen mot en mer digital bankbruk også vil gjelde fremover. Dersom denne antakelsen holder, tror vi at kundemakten til personkunder vil øke enda mer i tiden som kommer, fordi kundene da blir mindre avhengige av å ha en bank med fysisk tilstedeværelse i nærheten av der de bor. Det potensielle inntoget av nye aktører som følge av PSD2, samt fremveksten av prissammenligningstjenester, vil trolig også føre til en enda sterkere kundemakt fremover. Flere nye aktører gir flere valgmuligheter. Dette kan øke kundens forhandlingskraft ved at han/hun kan true nåværende forbindelse med å bytte over til en ny aktør. Prissammenligningstjenestene fører med seg en pristransparens som kan gjøre det enklere for kunder å finne den billigste aktøren, eller å forhandle på pris hos eksisterende aktør. Dette tror vi kan redusere lønnsomheten i privatmarkedet over tid.

Leverandørmakt

I diskusjonen om leverandørmakt i kapittel 5.2.4, konkluderte vi med at sparebankbransjen er preget av en moderat til sterk leverandørmakt. Leverandørene av IT-tjenester har spesielt sterk leverandørmakt. Siden sparebankene beveger seg i en mer digital retning vil vi nå ha fokus på nettopp den fremtidige leverandørmakten til leverandørene av IT-tjenester.

Utviklingen i IT-leverandørenes leverandørmakt mener vi primært vil avhenge av tre forhold: Hvor mange nye aktører det kommer på banen? Kommer bankene til å utvikle og drifte tjenestene selv? Vil det legges opp til løsninger som gjør bytte av leverandør enklere og rimeligere?

Relatert til hvor mange nye aktører det vil komme på banen fremover, vil det være vanskelig å spå. En mer globalisert verden gjør det derimot enklere å handle tjenester fra andre land, noe vi har sett de siste årene, hvor spesielt IT-ressurser er outsourcet (for eksempel til India). Denne trenden tror vi vil øke, og siden bankene da kan forhandle med flere aktører antar vi at de vil ha mulighet til å redusere kostnadene noe. Det er lite trolig at bankene i fremtiden vil

utvikle og drifte tjenestene sine selv er, da det vil kreve enorme ressurser. Dermed vil de fortsatt være avhengige av IT-leverandørene. Det kan tenkes at det legges opp til løsninger som gjør det enklere å bytte leverandør, for eksempel en felles infrastruktur. Likevel, de ulike bankene har trolig så tilpassede systemer at en overgang fra en leverandør til en annen vil kreve tid, krefter og penger. Sånn sett har aktørene som allerede er innarbeidet i selskapet fortsatt en sterk makt fremover.

8.2 Sparebankenes relative lønnsomhet i fremtiden

I dette delkapittelet diskuterer vi hvordan vi tror de identifiserte og analyserte lønnsomhetsfaktorene fra kapittel 6 og 7 vil påvirke sparebankenes lønnsomhet fremover.

8.2.1 Størrelse

I tidligere analyser har vi identifisert at større sparebanker er mer lønnsomme relativt til forvaltningskapital enn mindre sparebanker. Argumentasjonen rundt hvorfor det kunne være sånn var relatert til stordriftsfordeler og læringseffekter, og at de større aktørene hadde en bedre kostnadsstruktur som følge av dette.

I fremtiden tror vi disse effektene vil bli enda større, med den teknologiske utviklingen som hovedårsak. Siden utvikling og implementering av nye teknologiske løsninger er en tidkrevende og dyr prosess, tror vi at de større aktørene vil være bedre rustet til å omfavne utviklingen, enn de mindre aktørene er. Likevel kan de mindre sparebankene dra nytte av å være i allianser, nettopp fordi alliansebankene samarbeider om utvikling og implementering av blant annet teknologiske løsninger. Dersom enda flere mindre banker velger å gå inn i allianser heller enn å fusjonere fremover, trenger ikke størrelse å ha like mye å si i årene som kommer.

8.2.2 Andel utlån i bonusmarkedet

Andel utlån i bonusmarkedet har vist seg å ha en positiv lønnsomhetseffekt på sparebankene. Vi tror at denne effekten vil fortsette en stund fremover, men at den på sikt vil avta. Den antatte årsaken til at det i dag er lønnsomt å ha en høyere andel i bonusmarkedet, er at denne kundegruppen representerer inntekter uten særlige kostnader. Forklaringen på dette er at disse kundene er lojale, ikke besøker kontorene i stor grad, og heller ikke medfører ekstrakostnader

i form av pruting osv. Gitt trenden vi ser i form av nedleggelse av kontorer og overgang til digital bankbruk, er det rimelig å anta at også kundene i ekspansjonsmarkedet vil begynne å oppføre seg som kundene i bonusmarkedet og hjemmemarkedet i større grad. Dermed vil også disse ha en lavere grad av medførte kostnader, slik at forskjellen på bonus- og hjemmemarkedskundene på sikt antas å bli utjevnet. Relativt til kundene i ekspansjonsmarkedet antas bonuskundene fremdeles å være mer lønnsomme i fremtiden, fordi inngang i og drift i ekspansjonsmarkedet medfører flere konkurranserelaterte kostnader.

8.2.3 Andel utlån i bedriftsmarkedet

Å ha en relativt større andel av utlånsporteføljen i bedriftsmarkedet har vist seg å ha en positiv effekt på lønnsomheten til sparebankene. Denne sammenhengen virker til å være den mest robuste i utredningen, fordi den gjør seg gjeldende i samtlige tester vi utfører. Dette er trolig en sammenheng som også vil være gjeldende fremover. Det er tenkelig at det kan vokse frem sammenligningstjenester for utlån til bedriftskunder, som får like stor utspredning som penger.no eller finansportalen.no har for privatkunder, men vi tror ikke at de vil eliminere hele denne forskjellen.

8.2.4 Antall årsverk ift. forvaltningskapital

Vi har i analysene observert at et høyere antall årsverk i forhold til forvaltningskapital har en positiv lønnsomhetseffekt. Den antatte forklaringen var at ansatte fortsatt medfører flere inntekter enn kostnader, slik at de alt i alt medfører økt lønnsomhet for sparebankene. Selv om denne utviklingen trolig kommer til å fortsette noen år til, antar vi at det vil være avtagende på lenger sikt. Hovedårsaken er at det stadig større inntoget av lærende maskiner og RPA, samt andre teknologiske løsninger, trolig vil gjøre en stor andel av de ansatte overflødige.

8.2.5 Andel kontorer i små kommuner

I analysene fant vi at en høy andel kontorer i små kommuner hadde negativ effekt på relativ lønnsomhetseffekt. Vi argumenterte for at dette skyldtes en lavere kundemasse i de små kommunene, slik at merinntektene er lavere enn merkostnadene ved å ha kontorer i denne kommunegruppen. Denne effekten tror vi kommer til å være fremtredende også fremover, da det trolig fortsatt vil være mindre lønnsomt å ha relativt mange kontorer i kommuner med en lavere befolkningsmasse. Vi ser dog av nedleggesutviklingen at de største bankene (som per nå har den høyeste andelen kontorer i små kommuner) tenderer til å legge ned kontorene

sine i de små kommunene. Dermed kan denne effekten på relativ lønnsomhet forsvinne i fremtiden, gitt at sparebankene får en jevnere andel av kontorer fordelt på ulike kommunestørrelser.

8.2.6 Antall kontorer ift. forvaltningskapital

Av analysene våre fremkommer det, på tross av nedleggelsestrenden i bransjen, at sparebankene med høyere antall kontorer relativt til forvaltningskapital er de mest lønnsomme. Dette er en effekt vi antar vil forsvinne fremover, da vi tror at tilnærmet alle banktjenester vil bli utført elektronisk i fremtiden. Dermed vil sparebankene trolig måtte differensiere seg på tekniske løsninger og gode kundeopplevelser, heller enn på tilgjengelighet, for å vinne kundene.

8.3 Oppsummering og delkonklusjon

I dette kapittelet har vi forsøkt å besvare følgende forskningsspørsmål 5: *Hvordan kan de identifiserte faktorene – både eksterne og interne – påvirke fremtidig lønnsomhet i sparebankbransjen?* Et gjennomgående tema relatert til sparebankenes fremtidige lønnsomhet er den teknologiske utviklingens påvirkning. Dette relateres både til de makro- og bransjespesifikke forholdene vi kom frem til i kapittel 5, og til faktorene vi identifiserte via analysene i kapittel 6 og 7.

Hva gjelder makroforhold tror vi at juridiske faktorer som GDPR og PSD2 kan ha en lønnsomhetspåvirkning fremover, men det er usikkert i hvilken retning. Gjeldsveksten og oljeprisen kan påvirke sparebankenes lønnsomhet negativt, da spesielt på grunn av økt tapsfare. Den aldrende befolkningen kan ha positiv effekt i form av økte inntekter tilknyttet gebyrer på spareprodukter. Samtidig kan vi havne i en situasjon hvor boliglånsveksten går ned, som kan gi lavere lønnsomhet. Hva gjelder teknologiske forhold, så tror vi dette vil redusere sparebankenes kostnader fremover, både indirekte gjennom nedleggelse av kontorer og en reduksjon i antall ansatte, men også direkte i form av økt salg og høyere effektivitet som følge av lærende maskiner, Big Data og RPA.

Med hensyn til bransjespesifikke konkurransekrefter, tror vi spesielt at kunde- og leverandørmakt vil bli viktig fremover. Mer spesifikt tror vi begge vil øke (eller fortsatt være på et høyt nivå), som igjen kan redusere lønnsomheten til næringen. Kundemakten kan øke

fordi kundene blir mindre avhengige av fysisk tilstedeværelse. Samtidig gjør internettbasert bankbruk det enklere å bytte bank, og prissammenligningstjenester kan gi deg insentivet til å gjøre det. Leverandørmakten vil trolig også øke, spesielt for leverandører av IT-tjenester, fordi sparebankene vil bli stadig mer avhengig av dem.

Vi anser det som trolig at forhold knyttet til sparebankenes relative lønnsomhet vil være rimelig like dagens situasjon de nærmeste årene, dog med noen unntak. Hvorvidt størrelse får større eller mindre betydning for lønnsomhet er ikke godt å si, men vil avhenge av sparebankenes strategiske valg. Likevel er det antatt å få større effekt fremover. Andel av utlån i bonusmarkedet er antatt å få mindre å si, fordi kunder i hjemmemarkedet trolig vil oppføre seg mer likt bonusmarkedskundene i tiden som kommer. En høyere andel utlån i bedriftsmarkedet relativt til privatmarkedet vil trolig fortsatt drive lønnsomhet fremover. Andel kontorer i små kommuner vil trolig fortsatt ha en negativ lønnsomhetseffekt. Når det kommer til antall årsverk og kontorer i forhold til forvaltningskapital, tror vi begge vil endre fortegn fremover når det kommer til lønnsomhetspåvirkningen – dvs. at vi tror det vil få negative lønnsomhetseffekter å ha et større antall relativt til forvaltningskapitalen.

9. Konklusjon

I dette kapittelet oppsummerer vi hovedfunnene i utredningen og gir vår konklusjon på problemstillingen. Utover dette diskuterer vi utredningens begrensninger og gir forslag til videre forskning på området. Formålet med utredningen har vært å se nærmere på elementer knyttet til hvordan to aspekter ved sparebankenes drift påvirker relativ lønnsomhet i bransjen. Det ene aspektet har vært sparebankenes filialstruktur, mens det andre har vært utlånsdemografi. Vi har ikke funnet tidligere utredninger eller forskning som har sett spesifikt på disse elementene. Tidligere forskning ser heller ut til å ha fokusert på å identifisere generelle lønnsomhetsfaktorer i næringen, og har dermed hatt et mer utforskende design. Såvidt vi er bekjent er det heller ingen tidligere forskning som har benyttet regresjonsanalyser i prosessen.

For å besvare problemstillingen har vi benyttet oss av både kvalitative og kvantitative analyseteknikker. Da vi ønsket å gi et så helhetlig innblikk i elementer tilknyttet aspektene vi skulle undersøke, startet vi med en analyse av konkurransesituasjonen i bransjen. Deretter gjennomførte vi kvantitative analyser med utgangspunkt i et datagrunnlag innhentet fra 16 sparebanker over en periode på 7 år, fra 2010 til 2016. Dataene er supplert med tall fra Finans Norges bankplassregistre, for å få en samlet oversikt over bankenes filialstruktur i perioden. Vi analyserte seks relevante faktorerers påvirkning på den relative lønnsomheten til aktørene i bransjen. Enkelte av faktorene er også brutt ned til underfaktorer for å gi bedre innsikt.

Utredningen har vært forankret i følgende problemstilling:

Hvordan påvirker egenskaper ved sparebankenes filialstruktur og utlånsdemografi de opplevde lønnsomhetsvariasjonene blant norske sparebanker?

9.1 Konklusjon på utredningens forskningsspørsmål

For å besvare problemstillingen på best mulig måte, har vi strukturert utredningen basert på fem forhåndsdefinerte forskningsspørsmål. Vi skal nå besvare de ulike spørsmålene.

1. Hva karakteriserer den norske sparebankbransjen i dag, samt utviklingen i den?

For å besvare forskningsspørsmålet gjennomførte vi en bransjebeskrivelse i kapittel 4, og presenterte videre utviklingstrekkene i bransjen. Den ekstreme konsolideringsprosessen som har funnet sted i nyere tid, den hurtige nedleggingsraten når det kommer til filialer, samt det faktum at sparebankene har opparbeidet seg et større geografisk nedslagsfelt viste seg som elementer med fremtredende viktighet for utredningen. Utover dette gjør utbredelsen av internettbaserte tjenester det enklere for sparebankene å være mindre låst til ett spesifikt geografisk område.

2. Hva karakteriserer konkurransearenaen til norske sparebanker i dag, og hvilke trender utpeker seg?

For å besvare forskningsspørsmålet gjennomførte vi i kapittel 5 en konkurranseanalyse. Der analyserte vi først sparebankenes makromiljø ved hjelp av PESTEL-rammeverket, for deretter å analysere de bransjespesifikke kreftene som kunne påvirke sparebankenes konkurransesituasjon. Dette gjorde vi ved hjelp av Porters fem konkurransekrefter.

Basert på analysen fikk vi blant annet oversikt over juridiske faktorer som påvirker bransjen, hvor en av de viktigste er kapitalkravene. Vi så at kapitalkravene isolert sett kan gjøre det mer attraktivt for bankene å låne ut et større kvantum til privat- heller enn bedriftskunder, fordi utlån til bedriftskundene er vektet med høyere risiko. Vi har allerede sett denne vridningen til en viss grad, selv om det selvsagt også er andre forhold som spiller inn. I løpet av 2018 kommer det også to EU-reguleringer som vil bli særdeles viktige for bankene, nemlig GDPR og PSD2. Disse vil trolig bidra til å øke konkurransen. Analysen bekreftet videre trendene som ble påpekt i kapittel 4, nemlig at bankkundene er blitt mer digitale, og at nedleggelse av filialer og overgang til digital bankbruk virker til å være en dominerende trend også fremover.

Digitaliseringen av bankbruken og nedleggelsen av filialer, samt fremveksten av plattformer som sammenligner bankenes tilbud, har ført til sterkere kundemakt. Leverandørmakten i bransjen er også høy, spesielt når det kommer til leverandører på IT-siden. Samtidig kan bankenes vridning mot personmarkedet på grunn av risikovekter ha ført til et bedre fotfeste for utenlandske aktører, som det ble vist at har hatt høyere utlånsvekst til både privat- og bedriftskunder den siste tiden. Dette forsterker også konkurransesituasjonen. På toppen av dette ser vi fremveksten av folkefinansieringsplattformer i kredittmarkedet, og et mulig inntog av store, internasjonale aktører i betalingstjenestemarkedet.

3. *Hvilke faktorer ved de norske sparebankenes filialnett og utlånsdemografi kan forklare lønnsomhetsvariasjoner i dagens marked?*

For å besvare forskningsspørsmålet gjennomførte vi i kapittel 6 en diskusjon rundt ulike faktorerens potensielle påvirkning på sparebankenes relative lønnsomhet. Underveis brukte vi deskriptiv statistikk og stolpediagrammer for å belyse paneldataene og utarbeide hypoteser knyttet til deres lønnsomhetspåvirkning. Vi benyttet også spredningsdiagrammer og korrelasjonsanalyser for å gi indikasjoner på sammenhengen med relativ lønnsomhet.

Basert på analysene fant vi indikasjoner på at sparebanker med en høyere *andel utlån i bonusmarkedet*, en høyere *andel utlån i bedriftsmarkedet* og/eller flere årsverk *ift. forvaltningskapital* var mer lønnsomme. Vi fikk videre en indikasjon på at sparebanker med en høyere *andel kontorer i store kommuner* og/eller flere *kontorer ift. forvaltningskapital* var mindre lønnsomme. Vi fikk ingen tydelig indikasjon på hvorvidt *størrelse*, *andel kontorer i små kommuner* eller *andel i ekspansjonsmarkedet* påvirket den relative lønnsomheten til sparebankene.

4. *Hvilke av de presenterte faktorene påvirker relativ lønnsomhet i den norske sparebankbransjen?*

For å besvare forskningsspørsmål 4 bygde vi videre på de identifiserte faktorene fra kapittel 6 og gjennomførte flere analyser av dem i kapittel 7. Vi gjennomførte først utforskende regresjonsanalyser for å se hvilke faktorer det ville være riktig å inkludere i en hovedmodell. Deretter kom vi fram til en hovedmodell med seks signifikante faktorer som påvirker den relative lønnsomheten til sparebanker, før vi også testet for flere forhold.

Den første signifikante faktoren var relatert til *størrelse*, representert ved gjennomsnittlig forvaltningskapital. Her fant vi en klar indikasjon på at størrelse gir en lønnsomhetseffekt; altså at de største sparebankene tjener relativt mer sett i forhold til forvaltningskapital enn de små sparebankene. Forklaringen på denne observerte lønnsomhetseffekten kan være mange, men det er nærliggende å tro at store deler av forklaringen ligger i at de større sparebankene preges av både stordriftsfordeler og læringseffekter, som igjen medfører høyere relativ lønnsomhet.

En høyere *andel utlån i bonusmarkedet* er også en lønnsomhetsdriver for sparebankene. De som inngår i denne gruppen antas primært å være kunder som har flyttet bort fra

hjemmemarkedet, men som fortsatt har beholdt sin bankforbindelse hos den lokale sparebanken de vokste opp med. Dermed tenkes årsaken til økt lønnsomhet i denne gruppen å være at bonuskundene representerer lavere kostnader i form av kundepleie og fysiske besøk, enn kundene i ekspansjons- og hjemmemarkedet. Således fører de til inntekter for sparebanken, samtidig som kostnadene knyttet til dem er lave.

Bedriftskundene ser ut til å være viktige for sparebankene, da en høyere *andel i bedriftsmarkedet* har en positiv lønnsomhetseffekt. På tross av den siste tids prioritering av privatkunder, antok vi at dette ikke var på grunn av sparebankenes relativt mindre tro på lønnsomhet i bedriftsmarkedet, men heller et resultat av et dårligere marked for bedriftene som helhet, og dermed lavere aktivitet. I tillegg kunne noe av effekten skyldes økte risikovekter knyttet til utlån til bedriftskunder. Den positive lønnsomhetseffekten bekrefter antakelsen om lønnsomhet hos bedriftskunder, og viser at sparebanker som fokuserer på bedriftsmarkedet er relativt mer lønnsomme enn de som har et større fokus på privatmarkedet. Denne sammenhengen virker til å være utredningens mest robuste resultat, da den gjør seg gjeldende i samtlige tester vi gjennomfører. Også når vi tester for konsernspesifikke forhold er den signifikant positiv, som eneste faktor. Implikasjonen blir at det for alle sparebankene i utvalget vil være lønnsomt å øke andelen i bedriftsmarkedet. Dette gjelder altså også for de som allerede er relativt mer lønnsomme.

Å ha et relativt høyt antall *årsverk ift. forvaltningskapital* virker til å være bra for lønnsomheten til sparebankene. Forklaringen synes å være at de ansatte fortsatt medfører en større inntekts-/lønnsomhetseffekt enn det kostnadene knyttet til lønn osv. representerer. En forklaring kan være at de som er ansatt relativt nylig innehar en kilde til kunnskap som trengs for fornyelse/forbedring. De tidligere ansatte har i den siste tid også fått mulighet til å bedrive mer kompliserte og inntektsbringende arbeidsoppgaver, som følge av at en del manuelle rutineoppgaver er automatisert. Når vi dekomponerer utvalget til å bestå av henholdsvis de 8 minste og 8 største sparebankene, viser faktoren positiv lønnsomhetseffekt for både de store og små sparebankene. Likevel er effekten litt svakere for de små sparebankene, som kan indikere at de ekstra lønnskostnadene har en relativt større kostnadseffekt hos dem, enn hos de større aktørene.

Vi fant videre at en høyere *andel kontorer i små kommuner* har en meget robust, negativ effekt på den relative lønnsomheten til sparebankene. En forklaring kan være at kontorer i små kommuner tenderer til å nå ut til en mindre kundebase, og dermed bidrar mindre (eller

negativt) til sparebankens totale lønnsomhet, fordi merinntektene ikke veier opp for merkostnadene av å drifte kontoret. Vi har i løpet av analysene fått indikasjoner på at dette primært gjelder de relativt større sparebankene. En forklaring på dette kan være at de små sparebankene allerede har en lavere andel kontorer i de små kommunene, fordi de har fokusert sin innsats på de større kommunene og lagt ned i mindre kommuner. Det virker til at de større sparebankene har oppfattet den negative lønnsomhetseffekten av å ha en relativt høy andel kontorer i små kommuner, da nedleggelsen av kontorer i denne kommunegruppen tilnærmet utelukkende er drevet av de større sparebankene (se figur 6-8).

På tross av den siste tids trend relatert til kontornedleggelser, viser våre analyser at det fortsatt er de sparebankene med et høyere antall *kontorer ift. forvaltningskapital* som er mest lønnsomme. Dette var et overraskende funn, da vi på forhånd forventet at kostnadseffektene knyttet til kontorer ville være større enn inntektseffektene i en digital bankhverdag. Da vi kontrollerte for lønnsomhetsvariasjoner innad i sparebankene fikk vi imidlertid indikasjoner på at sparebankene kunne bli enda mer lønnsomme av å redusere antall kontorer. De mest lønnsomme sparebankene var altså de med flest kontorer, men disse kunne dog bli enda mer lønnsomme ved å redusere antall kontorer.

Samtidig som vi fant en positiv lønnsomhetseffekt av å ha mange kontorer i forhold til sparebankstørrelse, fant vi også en negativ lønnsomhetseffekt av å ha relativt mange kontorer i små kommuner. Da vi dekomponerte utvalget fant vi derimot at det for de 8 største sparebankene ikke eksisterer noen lønnsomhetseffekt av å ha mange eller få kontorer i forhold til sparebankstørrelse. Dog fant vi en negativ lønnsomhetseffekt av å ha mange kontorer i små kommuner. For de 8 minste sparebankene fikk vi derimot indikasjoner på en positiv lønnsomhetseffekt av å ha mange kontorer i forhold til sparebankstørrelse, mens det tilsynelatende ikke eksisterer noen lønnsomhetseffekt av å ha mange eller få kontorer i små kommuner. Altså virker det som at de to faktorene forklarer lønnsomhetsvariasjoner i ulike deler av utvalget.

5. *Hvordan kan de identifiserte faktorene – både eksterne og interne – påvirke fremtidig lønnsomhet i sparebankbransjen?*

For å besvare forskningsspørsmål 5 har vi i kapittel 8 gjennomført en diskusjon rundt ulike faktorerens potensielle, fremtidige påvirkning på sparebankenes relative lønnsomhet. Vi diskuterte først hvordan lønnsomhetspåvirkningen til makro- og bransjespesifikke forhold

kunne utvikle seg fremover, før vi diskuterte hvordan faktorer knyttet til relativ lønnsomhet kunne utvikle seg.

Vi argumenterte for at juridiske faktorer som GDPR og PSD2 kan komme til å ha en påvirkning på sparebankenes lønnsomhet i fremtiden. Likevel er det uvisst i hvilken retning, da det er usikkerhet knyttet til hvorvidt mulighetene vil være større eller mindre enn truslene. Den sterke gjeldsveksten og svekkede oljeprisen vil mest sannsynlig påvirke sparebankenes lønnsomhet negativt fremover. Det er flere årsaker til det, men den mest dominerende er den økte tapsfaren. Samtidig som den aldrende befolkningen kan ha positiv effekt i form av økte spareproduktrelaterte inntekter, kan den også medføre at vi ender opp i en situasjon hvor boliglånsveksten går ned. Dette kan isolert sett gi lavere lønnsomhet for bankene. Vi tror videre at den teknologiske utviklingen vil føre til et lavere kostnadsnivå fremover. Denne effekten kan gjøre seg gjeldende gjennom nedleggelse av kontorer og reduksjon i antall ansatte, men også i form av økt salg og høyere effektivitet som følge av lærende maskiner, Big Data og RPA.

Fremover tror vi spesielt kunde- og leverandørmakt vil ha effekt på sparebankenes lønnsomhet. Da vi tror begge faktorene vil styrke seg, vil dette trolig resultere i lavere lønnsomhet i bransjen. Kundenes reduserte avhengighet av bankers fysiske tilstedeværelse og økte bruk av internettbaserte banktjenester, er bakenforliggende årsaker til den antatt økte kundemakten. Samtidig tror vi at fremveksten av prissammenligningstjenester kan øke den enda mer. Leverandørmakten vil trolig også øke. Spesielt gjelder dette for leverandører av IT-tjenester, fordi sparebankene mest sannsynlig blir mer avhengige av dem fremover.

I fremtiden tror vi at de undersøkte faktorene knyttet til sparebankenes relative lønnsomhet vil ha tilnærmet lik påvirkningskraft. Likevel har vi identifisert noen antatte unntak. Hvorvidt størrelse får større eller mindre betydning for lønnsomhet er ikke godt å si, men vil trolig avhenge av sparebankenes strategiske valg. Likevel antar vi at det vil få større effekt fremover. Andel av utlån i bonusmarkedet er antatt å få mindre å si, fordi kunder i hjemmemarkedet trolig vil få en atferdsendring som gjør dem mer lik kundene i bonusmarkedet. En høyere andel utlån i bedriftsmarkedet relativt til privatmarkedet vil trolig fortsatt drive lønnsomhet fremover, fordi kundene også i fremtiden er antatt å være mer lønnsomme. En høyere andel kontorer i små kommuner vil trolig fortsatt påvirke lønnsomheten negativt. Høyere antall årsverk og kontorer i forhold til forvaltningskapital tror vi vil få negative lønnsomhetseffekter fremover, på tross av at det i dag viser positiv samvariasjon med lønnsomhet.

9.2 Konklusjon på utredningens problemstilling

Hvordan påvirker egenskaper ved sparebankenes filialstruktur og utlånsdemografi de opplevde lønnsomhetsvariasjonene blant norske sparebanker?

Vi konkluderer med at faktorene størrelse (representert med forvaltningskapital), andel kontorer i små kommuner, andel utlån i bonusmarkedet, andel utlån i bedriftsmarkedet, samt antall ansatte ift. forvaltningskapital og antall kontorer ift. forvaltningskapital er drivere som kan forklare deler av lønnsomhetsvariasjonene mellom norske sparebanker. Mens en økning i andel kontorer i små kommuner ser ut til å påvirke lønnsomheten negativt, ser en økning i de andre faktorene ut til å påvirke lønnsomheten i positiv retning.

Vi finner at de mest lønnsomme sparebankene har en høyere andel utlån i bedriftsmarkedet og at de kan bli *enda mer* lønnsomme av å øke denne andelen. Dette er utredningens mest robuste funn. Videre finner vi at de mest lønnsomme sparebankene har mange kontorer i forhold til størrelse, men at relativt få av disse befinner seg i mindre kommuner. Samtidig får vi indikasjoner på at en gitt sparebank kan bli *enda mer* lønnsom av å redusere totalt antall kontorer.

9.3 Begrensninger ved utredningen og forslag til videre forskning

En begrensning ved utredningen er at vi har analysert de ulike sparebankene på aggregert nivå. Ideelt skulle vi ha hatt tilgang til blant annet samtlige kontorers kostnadsstruktur, deres individuelle resultater og antall ansatte per kontor. Dersom vi hadde hatt tilgang til mer data kunne vi trukket sterkere konklusjoner knyttet til lokaliseringens påvirkning på lønnsomheten. Vi kunne også sett nærmere på hvorvidt størrelsen til kontorene (antall ansatte, andel av totalt utlån osv.) kunne hatt en lønnsomhetseffekt, noe som også kunne gitt merinnsikt i filialstrukturens påvirkning på lønnsomhet. En annen begrensning er at vi ikke har gjennomført sparebankinterne intervjuer eller spørreundersøkelser for å undersøke hva de ansatte/lederne i de ulike sparebankene tenker om utviklingen. Dersom dette hadde blitt gjennomført kunne vi fått et mer nyansert bilde av situasjonen.

Videre skulle vi ideelt sett hatt flere observasjoner for å kunne sett enda tydeligere trender, og for å få mer robuste resultater. En måte å gjøre det på hadde vært å inkludere flere mindre sparebanker i utvalget. Hadde det blitt gjort kan det også tenkes at en hadde funnet sammenhenger som kunne vært overførbare til flere av sparebankene i Norge. Da vi primært har fokusert på det som må kunne defineres som mellomstore til store norske sparebanker, er det ikke umiddelbart sikkert at resultatene er overførbare til de små sparebankene.

Utvalget vårt har lokalisering fordelt over hele Norge. Dermed får vi med variasjoner i påvirkning fra ulike landsdeler, ulike byer og områder med ulik befolkningstetthet. En videreføring av studiet kunne dermed vært å isolere sparebanker plassert i ulike områder av landet, for å se hvorvidt ulik geografisk plassering kunne hatt en effekt på lønnsomheten. Alternativt kunne det vært interessant å gjennomføre komparative analyser av banker lokalisert på for eksempel Øst- eller Vestlandet for å få merinnsikt i de ulike områdenes eventuelle påvirkning på lønnsomheten.

Litteraturliste

- Andreassen, T. W. (2017, November 20). *Vipps mot verden*. Hentet fra NHH Bulletin: <https://www.nhh.no/nhh-bulletin/artikkelarkiv/2017/november/vipps-mot-verden/>
- Antonakis, J., Bendahan, S., Jacquart, P., & Lalive, R. (2014). Causality and endogeneity: Problems and solutions. I D. V. Day, *The Oxford Handbook of Leadership and Organizations* (ss. 93-117). New York: Oxford University Press.
- Arbeids- og sosialdepartementet. (2017, Mars 6). *Spørsmål og svar om pensjonsreformen*. Hentet fra Regjeringen.no: https://www.regjeringen.no/no/tema/pensjon-trygd-og-sosiale-tjenester/pensjonsreform/sporsmal-og-svar/id86829/#Hovedtrekk_pensjonsreform
- Bachmann, H. S., & Hanstad, T. B. (2013). *Lønnsomhet i norske sparebanker*. Bergen: Norges Handelshøyskole.
- Banker, R. D., & Johnston, H. H. (2006). Cost and Profit Driver Research. I C. S. Chapman, A. G. Hopwood, & M. D. Shields, *Handbook of Management Accounting Research* (Vol. 2, ss. 531-556). Elsevier Ltd.
- Banker, R., Chang, H., & Cunningham, R. (2003). The public accounting industry production function. *Journal of Accounting and Economics*, 35(2), ss. 255-281.
- Banker, R., Konstans, C., & Mashruwala, R. (2000). *A contextual study of links between employee satisfaction, employee turnover, customer satisfaction and financial performance*. University of Texas at Dallas.
- Berry, W. D. (1993). *Understanding regression assumptions*. Sage University Paper.
- Bjørnenak, T. (2010). Økonomistyringens tapte relevans, del 1 OG 2 – eller fra ABC til Beyond Budgeting på 20 år. *Magma*(4), ss. 49-54.
- Cameron, A. C., & Miller, D. L. (2015). *A Practitioner's Guide to Cluster-Robust Inference*. Department of Economics UC-Davis.
- Casserly, I. (2017, November). *Bose is crowdfunding noise-cancelling earbuds that can help you sleep*. Hentet Desember 14, 2017 fra The Next Web: <https://thenextweb.com/insider/2017/11/15/bose-is-crowdfunding-noise-cancelling-earbuds-that-can-help-you-sleep/>
- Dale, J. K., & Langli, T. B. (2015). *Lønnsomhet i kraftbransjen - Hvilke faktorer kan forklare lønnsomheten i store regionale kraftkonsern?* Bergen : Norges Handelshøyskole.
- Damodaran, A. (2005). *The value of synergy*. Stern School of Business.
- Danske Bank. (u.d.). *Akademikerne*. Hentet fra Danske Bank: <https://danskebank.no/akademikerne/akademikerne-privat>
- DNB. (u.d.). *IPS - Individuell Pensjonssparing med skattefordel*. Hentet Desember 12, 2017 fra DNB.no: <https://www.dnb.no/privat/pensjon/ips.html>

-
- Dougherty, C. (2002). *Introduction to Econometrics*. Oxford University Press.
- Dowd, B., & Town, R. (2002). *Does X Really Cause Y?* . AcademyHealth.
- Eika Gruppen. (u.d.). *Om Eika*. Hentet Desember 12, 2017 fra Eika Gruppen AS: <https://www2.eika.no/eikagruppen/om-oss>
- Eikrem, P., & Aase, G. H. (2016, Juni 3). *Obligasjonsmarkedet i sterk vekst*. Hentet Desember 14, 2017 fra Oslo Børs - Oslo Stock Exchange: <https://www.oslobors.no/Oslo-Boers/Om-Oslo-Boers/Nyheter-fra-Oslo-Boers/Obligasjonsmarkedet-i-sterk-vekst>
- Eriksen, M. R. (2016, Oktober 6). *Innfører finansskatt på lønn og overskudd*. Hentet Desember 12, 2017 fra Dagens Næringsliv: <https://www.dn.no/nyheter/finans/2016/10/06/1004/Statsbudsjettet-2017/innforer-finansskatt-pa-lonn-og-overskudd>
- Evans, J. (1996). *Straightforward Statistics for the Behavioral Sciences*. California: Brooks/Cole Publishing.
- Finans Norge. (u.d.). *Antall ekspedisjonssteder*. Hentet November 6, 2017 fra Finans Norge: <https://www.finansnorge.no/statistikk/bank/antall-ekspedisjonssteder/>
- Finans Norge. (2016, Mars 8). *Vi blir stadig mer digitale i vår bankbruk*. Hentet fra Finans Norge: <https://www.finansnorge.no/aktuelt/sporreundersokelser/dagligbankundersokelsen1/dagligbankundersokelsen-2016/vi-blir-stadig-mer-digitale-i-var-bankbruk/>
- Finans Norge. (2017a, Oktober 31). *Økt gjeldsvekst*. Hentet fra Finans Norge: <https://www.finansnorge.no/aktuelt/nyheter/2017/10/okt-gjeldsvekst/>
- Finans Norge. (2017). *PSD2 eller betalingstjenestedirektivet*. Hentet fra Finans Norge: <https://www.finansnorge.no/tema/bank/psd2-eller-betalingstjenestedirektivet/>
- Finans Norge. (2017b, Oktober 20). *Sysselsetting og arbeidstid* . Hentet fra Finans Norge: <https://www.finansnorge.no/arbeidsgiver/statistikker/arbeidslivet-i-finans/1.-sysselsetting-og-arbeidstid/>
- Finans Norge. (2017c). *Sparebankenes årsregnskaper 2016*. Hentet September 3, 2017 fra Finans Norge: <https://www.finansnorge.no/statistikk/bank/Regnskapsstatistikk/sparebankenes-arsregnskaper/>
- Finansdepartementet. (2016, Desember 14). *Fastsetter ny boliglånsforskrift*. Hentet fra Regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/fastsetter-ny-boliglansforskrift/id2523967/>
- Finansdepartementet. (2017a, August 31). *Ordning om aksjesparekonto fra 1. september* . Hentet fra Regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/tema/okonomi-og-budsjett/skatter-og-avgifter/ordning-om-aksjesparekonto-fra-1.-september/id2569039/>

- Finansdepartementet. (2017, Mai 11). *Gunstigere ordninger for sparing til pensjon*. Hentet fra Regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/gunstigere-ordninger-for-sparing-til-pensjon/id2552654/>
- Finansdepartementet. (u.d.). *Oljepris*. Hentet fra Statsbudsjettet 2017: <https://www.statsbudsjettet.no/Statsbudsjettet-2017/Statsbudsjettet-fra-A-til-A/Oljepris/>
- Finanstilsynet. (2013). *Kapitalkrav og risikovekter for boliglån*. Oslo: Finanstilsynet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/6391ec3896ba4921a8c395f49e659d89/notat040313.pdf>
- Finanstilsynet. (2016, November 30). *Finansielle utviklingstrekk 2016*. Hentet Oktober 12, 2017 fra Finanstilsynet: https://www.finanstilsynet.no/contentassets/23a4d3291d0c4446a4a18da51f4d0afb/finansielle_utviklingstrekk_2016.pdf
- Finanstilsynet. (2017). *Finansielt utsyn*. Oslo: Finanstilsynet.
- Flygind, H. B. (2016, August 15). *Utvikling i banknæringen – evolusjon eller revolusjon?* Hentet November 17, 2017 fra pwc: <http://blogg.pwc.no/finansbloggen/utvikling-i-banknæringen-evolusjon-eller-revolusjon>
- Galåen, A. (2010). *Forskjeller i regnskapskvalitet mellom NGAAP og IFRS*. Gjøvik: Høgskolen i Buskerud.
- Grønmo, S. (2011). *Samfunnsvitenskapelige metoder* (4. opplag. utg.). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Hair, J. F., Tatham, R. L., Anderson, R. E., & Black, W. (1998). *Multivariate Data Analysis*. Prentice Hall.
- Høgseth, M. H. (2017, 12 1). Gryende optimisme i oljefylket. Dagens Næringsliv.
- Helgeland Sparebank. (2017). *Årsrapport 2016*. Mo i Rana: Helgeland Sparebank.
- Hika, N. T. (2014). *Lønnsomhetsvariasjoner i store norske banker*. Bergen: Norges Handelshøyskole.
- Hoff, E. (2011, Desember 16). *Bankers likviditet og finansiering*. Hentet fra Norges Bank: <http://www.norges-bank.no/Publisert/Signerte-publikasjoner/Penger-og-Kreditt/Penger-og-Kreditt-311/Bankers-likviditet-og-finansiering/>
- Hoff, K. G. (2016). *Strategisk økonomistyring* (2. utgave. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Holdal, E. (2016, Mars 30). *Legger ned 21 bankfilialer i Nord-Norge*. Hentet fra NRK.no: <https://www.nrk.no/troms/legger-ned-21-bankfilialer-i-nord-norge-1.12875863>
- Husbanken. (u.d.). *Om Husbanken*. Hentet fra Husbanken.no: <https://www.husbanken.no/om-husbanken/>

-
- Ittner, C., & Larcker, D. (1998). Are nonfinancial measures leading indicators of financial performance? An analysis of customer satisfaction. *Journal of Accounting Research*, ss. 1-35.
- Jacobsen, D. I. (2000). *Vad, hur og värfor?* Høyskoleforlaget AS.
- Jakobsen, E. W., & Lien, L. B. (2001). *Ekspansjon - Strategi for forretningsutvikling*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Jensen, S. (2015, Januar 27). *Digitalisering av finansbransjen - Er Norge klar for den?* Hentet fra Regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/digitalisering-av-finansbransjen---er-norge-klar-for-den/id2364061/>
- Johnson, G., Whittington, R., Scholes, K., Angwin, D., & Regnér, P. (2014). *Exploring Strategy*. Edinburgh: Pearson Education Limited.
- Johnson, H. T., & Kaplan, R. S. (1987). *Relevance Lost*. Boston: Harvard Business School Press.
- Keller, G. (2012). *Managerial Statistics* (9. utgave. utg.). South Western Cengage Learning.
- Krokan, A. (2016). Folkefinansiering i plattformøkonomien. *MAGMA*(6), ss. 25-36. Hentet fra Magma: <https://www.magma.no/folkefinansiering-i-plattformokonomien>
- Langøren, A., Løkken, S. A., & Aaberge, R. (2013). *Grupering av kommuner etter folkemengde og økonomiske rammebetingelser 2013*. Hentet fra Statistisk Sentralbyrå : https://www.ssb.no/offentlig-sektor/artikler-og-publikasjoner/_attachment/225199?_ts=14ce4c230d0
- Larsen, E., & Morsund, G. (2015, Mars 27). *Oljefylket står for halve veksten i norsk arbeidsledighet*. Hentet November 28, 2017 fra Norsk Rikskringkasting AS: <https://www.nrk.no/rogaland/oljefylket-star-for-halve-veksten-i-norsk-arbeidsledighet-1.12283849>
- LeBlanc, D. C. (2004). *Statistics: Concepts and Applications for Science*. Jones & Bartlett Learning.
- McGahan, A. M., & Porter, M. E. (1997). How Much Does Industry Matter, Really? . *Strategic Management Journal*, 18, ss. 15-30.
- Meinich, P. (2016, Juni 6). *sparebank*. Hentet fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/sparebank>
- Meinich, P., & Munthe, P. (2015, Mars 3). *bank*. Hentet fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/bank>
- Neter, J., Kutner, M., Wasserman, W., & Nachtsheim, C. (1996). *Applied Linear Statistical Models* . McGraw-Hill/Irwin.
- Nilsen, R. M. (2015). *Lønnsomhet i norske mellomstore sparebanker*. Universitetet i Agder.

- Nordea. (2017, November 29). *Nå kan du betale regninger via Facebook Messenger*. Hentet fra Nordea: <https://www.nordea.com/no/presse-og-nyheter/nyheter-og-pressemeddelinger/press-releases/2017/11-29-08h46-na-kan-du-betale-regninger-via-facebook-messenger.html>
- Norges Bank. (2016, November 2). *Finansiell Stabilitet 2016*. Hentet Desember 4, 2017 fra Norges Bank: <http://www.norges-bank.no/Publisert/Publikasjoner/Finansiell-stabilitet---rapport/2016-Finansiell-stabilitet/>
- OECD. (2017). *Harmonised unemployment rate (HUR)*. Hentet Desember 12, 2017 fra OECD Data: <https://data.oecd.org/unemp/harmonised-unemployment-rate-hur.htm>
- Pedersen, R. (2017, Mai 18). *HSB legger ned seks avdelingskontorer*. Hentet fra Helgelendingen.no: <https://www.helg.no/helgeland-sparebank/lisbeth-flaeng/bankvirksomhet/hsb-legger-ned-seks-avdelingskontorer/s/5-24-193569>
- Porter, M. E. (1979, Mars-April). How Competitive Forces Shape Strategy. *Harvard Business Review*, ss. 137-145.
- Porter, M. E. (1985). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. The Free Press.
- Porter, M. E. (1991). Towards a Dynamic Theory of Strategy. (12), ss. 95-117.
- Porter, M. E. (1992). *Konkurransefortrinn*. (H. Kolstad, Overs.) Oslo: Universitetsforlaget.
- Regjeringen. (2015, November 19). *Revidert betalingstjenestedirektiv - PSD 2*. Hentet fra Regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/sub/eos-notatbasen/notatene/2013/okt/revidert-betalingstjenestedirektiv---psd-2.-/id2434721/>
- Regjeringen. (2017, August 9). *Personvernforordningen*. Hentet fra Regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/sub/eos-notatbasen/notatene/2014/aug/forslag-til-personvernforordning/id2433856/>
- Riise, K. V. (2017, Juni 15). *Norge er verdens mest digitale land*. Hentet fra Dagens Næringsliv: <https://www.dn.no/nyheter/2017/06/15/1329/Teknologi/norge-er-verdens-mest-digitale-land>
- Ripegut, H. (2017, Februar). *Disse bankene er nå med i Vipps*. Hentet Desember 2, 2017 fra Mediehuset Nettavisen AS: <https://www.nettavisen.no/na24/disse-bankene-er-na-med-i-vipps/3423312413.html>
- Roquebert, J. A., Phillips, R. L., & Westfall, P. A. (1996). Markets vs. management: what "drives" profitability? . *Strategic Management Journal*(17), ss. 653-664.
- Rowlands, A. (2017, Oktober 2). *Accenture Research Finds Lack of Trust in Third-Party Providers Creates Major Opportunity for Banks as Open Banking Set to Roll Out Across Europe* . Hentet Desember 14, 2017 fra Accenture: <https://newsroom.accenture.com/news/accenture-research-finds-lack-of-trust-in-third-party-providers-creates-major-opportunity-for-banks-as-open-banking-set-to-roll-out-across-europe.htm>

-
- Rucci, A., Kirn, S., & Quinn, R. (1998). The employee-customer-profit chain at Sears. *Harvard Business Review*, ss. 83–97.
- Rumelt, R. P. (1991). How Much Does Industry Matter? *Strategic Management Journal*, 12(3), ss. 167-185.
- Saeed, S., Yousafzai, S., Paladino, A., & de Luca, L. (2015, Mai). Inside-out and outside-in orientations: A meta-analysis of orientation's effects on innovation and firm performance. *Industrial Marketing Management*, ss. 121-133.
- Saunders, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2014). *Research methods for business students* (6. utg.). Harlow, Essex, England: Pearson Education Limited.
- Schmalensee, R. (1985). Do Markets Differ Much? . *The American Economic Review*, 75(3), ss. 341-351.
- Shank, J. K. (1989). *Strategic Cost Management: New Wine, or Just New Bottles?* . Journal of Management Accounting Research.
- Shields, J. F., & Shields, M. D. (2005). Revenue Drivers: Reviewing and Extending the Accounting Literature. I M. J. Epstein, & J. Y. Lee, *Advances in Management Accounting vol. 14* (ss. 33-60). Elsevier Ltd.
- Skatteetaten. (u.d.). *Finansskatt*. Hentet November 17, 2017 fra Skatteetaten: <http://www.skatteetaten.no/no/Bedrift-og-organisasjon/rapportering-og-bransjer/finansskatt/>
- Smith, R., & Wright, W. (2004). Determinants of customer loyalty and financial performance. *Journal of Management Accounting Research*(16), ss. 183-205.
- SpareBank 1. (u.d.). *Om SpareBank 1-alliansen*. Hentet Desember 12, 2017 fra SpareBank 1 Gruppen AS: <https://www.sparebank1.no/nb/bank/om-oss/om-banken/visjon-og-verdier.html>
- Sparebankforeningen. (u.d.). *Antall sparebanker 1922 - 2016*. Hentet Oktober 16, 2017 fra Sparebankforeningen: <http://www.sparebankforeningen.no/banker-og-stiftelser/antall-sparebanker/>
- Sparebankforeningen. (u.d.). *Sparebankforeningen*. Hentet fra Sparebankforeningen.no: <http://www.sparebankforeningen.no/om-oss/>
- SSB. (2017a, Juni 15). *Befolkningens utdanningsnivå*. Hentet fra Statistisk Sentralbyrå: <https://www.ssb.no/utniv>
- SSB. (2017, September 29). *Nøkkeltall for befolkning*. Hentet fra Statistisk Sentralbyrå: <https://www.ssb.no/befolkning/nokkeltall>
- SSB. (2017b, Mars 16). *Økonomisk utsyn 2016: Husholdningene*. Hentet fra Statistisk Sentralbyrå: <http://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/husholdningene-2017-1>

- SSB. (2017c, Juni 14). *BNP per innbygger, prisnivåjustert*. Hentet fra Statistisk Sentralbyrå: <https://www.ssb.no/ppp>
- SSB. (2017d, Februar 9). *Fortsatt svak vekst i Fastlands-BNP*. Hentet fra Statistisk Sentralbyrå: <https://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/statistikker/knr/kvartal/2017-02-09>
- SSB. (2017e, Oktober 19). *Prisindeks for brukte boliger*. Hentet November 27, 2017 fra Statistisk Sentralbyrå: <https://www.ssb.no/bpi>
- SSB. (2017f, November 15). *Banker og kredittforetak*. Hentet fra Statistisk Sentralbyrå: <https://www.ssb.no/bank-og-finansmarked/statistikker/banker/kvartalsresultat>
- SSB. (2017f). *Økonomisk utsyn over året 2016*. Statistisk Sentralbyrå.
- SSB. (2017g, November 14). *Nasjonalregnskap, 3. kvartal 2017*. Hentet fra Statistisk Sentralbyrå : <https://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/statistikker/knr/kvartal/2017-11-14>
- SSB. (u.d.). *Gjennomsnittlig utlåns- og innskuddsrente i bankene, prisstigning, beregnet realrente, effektiv rente for innenlandske obligasjoner (10 års) og Nibor (3 md.) per 31. desember. Prosent (SÅ 454)*. Hentet Desember 3, 2017 fra Statistisk Sentralbyrå: <http://www.ssb.no/300692/gjennomsnittlig-utlans-og-innskuddsrente-i-bankene.per-31.desember.prosent-sa-454>
- Staavi, T. (2014, Februar 6). *Samme hva de sier, bankene tjener som aldri før*. Hentet fra VG.no: <https://www.vg.no/nyheter/meninger/samme-hva-de-sier-bankene-tjener-som-aldri-foer/a/10121736/>
- Takla, E. (2017, April 2). *Her er husholdningene som er tyngst lastet med gjeld i Norge*. Hentet fra Dagens Næringsliv: <https://www.dn.no/nyheter/2017/04/01/1341/Makroekonomi/her-er-husholdningene-som-er-tyngst-lastet-med-gjeld-i-norge>
- Torres-Reyna, O. (2007, Desember). *Panel Data Analysis: Fixed and Random Effects using Stata*. Princeton University.
- Transparency International. (2016). *Corruption by Country - Norway*. Hentet fra Transparency International : <https://www.transparency.org/country/NOR>
- Turtveit, L.-T. (2017, Februar 13). *Filialer av utenlandske banker og kredittilbud*. Hentet Desember 1, 2017 fra Norges Bank: <http://www.norges-bank.no/Publisert/Signerte-publikasjoner/Aktuell-kommentar/2017/Aktuell-kommentar-32017/>
- Wooldridge, A. (2013, Februar 2). *Special Report: Northern Lights*. Hentet Desember 12, 2017 fra The Economist.com: <https://www.economist.com/news/special-report/21570840-nordic-countries-are-reinventing-their-model-capitalism-says-adrian>
- Wooldridge, J. M. (2009). *Introductory Econometrics: A Modern Approach*. South-Western Cengage Learning.

-
- World Bank. (2017a). *GDP per capita (current US\$)*. Hentet fra World Bank Group: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?year_high_desc=true
- World Bank. (2017). *Doing Business 2017 - Equal Opportunity for All*. International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.
- Yakidoo. (2017, Januar 2). *The Rise of Robotic Process Automation (RPA) in Banking*. Hentet Desember 14, 2017 fra Yakidoo: <https://yakidoo.com/robotic-process-automation-rpa-banking/>
- Øyen, N. C., & Weidel, O. (2017). *Ukerapport norske banker - Kommentarer, kursutvikling og verdsettelse*. SpareBank 1 Markets.

Appendix

Innhenting av data

Generelt:

- Informasjon om antall kontorer, og hvor de befinner seg, er hentet inn fra Finans Norge sine bankplassregister for 2011-2017.

Nøkkelregler:

1. I tilfeller der årsrapporter også rapporterer tall for foregående år, benytter vi oss av disse da de representerer sist oppdaterte informasjon. Unntaksvis vil et foregående rapporteringsår være et fusjonsår, og da vil ”årets” rapport ofte oppgi proforma-tall for det foregående året. I disse tilfellene benytter vi derfor foregående årsrapport isteden, og innhenter med det faktiske tall før fusjon.
2. Om sparebanken har vært gjennom en fusjon avgjøres på bakgrunn av informasjon i respektive årsrapporter.
3. Vi benytter utelukkende konserntall.

Fana Sparebank

Resultat før skatt:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten (Kalles Driftsresultat etter tap)
- 2012-2013 fra 2013-rapporten (Kalles Driftsresultat etter tap)
- 2011 fra 2012 rapporten (Kalles Driftsresultat etter tap)
- 2010 fra 2011-rapporten (Kalles Driftsresultat etter tap)

Gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2012-2016 i 2016-rapporten
- 2011 fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2013-rapporten

Antall årsverk:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013-tallet ble funnet ved å addere morbank-tallet (årsverk i bankdriften med årsverk i de andre datterselskapene ($111+24+14,8=149,8$). Dette kan gjøres fordi 2013-rapporten også oppgir tall for 2012 i parentes, og disse tallene adderes til 156, som stemmer overens med konserntallet som er oppgitt i 2012-rapporten
- 2011-2012 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Utlån PM og BM:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2012-2013 fra 2013-rapporten

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2012-2013 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Helgeland Sparebank

Resultat før skatt:

- 2015-2016 i 2016-rapporten
- 2014 i 2015-rapporten
- 2013 i 2014-rapporten
- 2012 i 2013-rapporten

- 2011 i 2012-rapporten
- 2010 i 2011-rapporten

Gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2013-2016 i 2016-rapporten
- 2012 i 2015-rapporten
- 2011 i 2014-rapporten
- 2010 i 2013-rapporten

Antall årsverk:

- 2013-2016 i 2016-rapporten
- 2012 i 2015-rapporten
- 2011 i 2014-rapporten
- 2010 i 2013-rapporten

Utlån PM og BM:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten

-
- 2013 fra 2014-rapporten
 - 2012 fra 2013-rapporten
 - 2011 fra 2012-rapporten
 - 2010 fra 2011-rapporten

Sandnes Sparebank

Resultat før skatt:

- 2015-2016 i 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2015-2016 i 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Antall årsverk er oppgitt:

- 2015-2016 i 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten

- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Utlån PM og BM:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Sparebank 1 BV

Resultat før skatt:

- 2015-2016-tallene fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten

-
- 2011 fra 2012-rapporten
 - 2010 fra 2011-rapporten

Gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2011-2016-tallene fra 2016-rapporten
- 2010-tallet fra 2014-rapporten

Antall årsverk:

- 2015-2016-tallene fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011-tallet fra 2012-rapporten
- 2010-tallet fra 2011-rapporten

Utlån PM ("lønnstakere"):

- 2016 fra 2016-rapporten
- 2015 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

BM (Brutto utlån – utlån til lønnstakere – "offentlig forvaltning" – Utlandet/andre):

- 2016 fra 2016-rapporten (19459615000-13664594000-140159000)

- 2015 fra 2016-rapporten (18498196000-12564945000-147658000)
- 2014 fra 2015-rapporten (17654932000-12000845000-177084000)
- 2013 fra 2014-rapporten (16144778000-10406730000-169433000)
- 2012 fra 2013-rapporten (17390813000-11430395000-80482000-192122000)
- 2011 fra 2012-rapporten (direkte oppgitt)
- 2010 fra 2011-rapporten (direkte oppgitt)

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Sparebank 1 Nord-Norge

Resultat før skatt:

- 2010-2016 oppgitt i 2016-rapporten

Gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2010-2016 oppgitt i 2016-rapporten

Antall årsverk:

- 2010-2016 oppgitt i 2016-rapporten

Utlån PM og BM:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Sparebank 1 SMN

Resultat før skatt:

- 2010-2016 oppgitt i 2016-rapporten

Gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2010-2016 oppgitt i 2016-rapporten

Antall årsverk:

- 2010-2016 oppgitt i 2016-rapporten

Utlån PM og BM:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Sparebank 1 SR-Bank

Resultat før skatt:

- 2012-2016 fra 2016-rapporten
- 2011 fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2014-rapporten

Gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2012-2016 fra 2016-rapporten
- 2011 fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2014-rapporten

Antall årsverk:

- 2012-2016 fra 2016-rapporten
- 2011 fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2014-rapporten

Utlån PM og BM:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Sparebank 1 Østfold Akershus

Resultat før skatt:

- 2012-2016-tallene fra 2016-rapporten
- 2011-tallet hentet fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2010-rapporten til Rygge-Vaaler (grunnet fusjonen i 2011)

Gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2012-2016-tallene fra 2016-rapporten
- 2011-tallet fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2010-rapporten til Rygge-Vaaler (grunnet fusjonen i 2011)

Antall årsverk:

- 2012-2016-tallene fra 2016-rapporten
- 2011-tallet hentet fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2010-rapporten til Rygge-Vaaler (grunnet fusjonen i 2011)

Utlån PM og BM:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2010-rapporten til Rygge-Vaaler (grunnet fusjonen i 2011)

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2010-rapporten til Rygge-Vaaler (grunnet fusjonen i 2011)

Sparebank 1 Ringerike Hadeland

Resultat før skatt:

- 2013-2016-tallene fra 2016-rapporten
- 2012 fra 2015-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2015-2016-tallene fra 2016-rapporten
- 2014-tallet fra 2015-rapporten
- 2013-tallet indirekte gjennom $\text{IB(fra 12' rapporten)}/\text{UB(fra 13' rapporten)}$ forvaltningskapital $(16994,5\text{mill} + 18038\text{mill.})/2$
- 2012-tallet indirekte gjennom $\text{IB(fra 11' rapporten)}/\text{UB(fra 12' rapporten)}$ forvaltningskapital $(15938\text{mill.} + 16994,5\text{mill.})/2$
- 2011-tallet indirekte gjennom $\text{IB(fra 10' rapporten)}/\text{UB(fra 12' rapporten)}$ forvaltningskapital $(15600\text{mill.} + 15938\text{mill.})/2$
- 2010-tallet indirekte gjennom $\text{IB/UB forvaltningskapital}$ $(13930\text{mill.} + 15600\text{mill.})/2$ fra 2010-rapporten

Antall årsverk:

- 2013-2016-tallene fra 2016-rapporten
- 2012 fra 2015-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Utlån PM og BM:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten

- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Sparebanken Hedmark

Resultat før skatt:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014-tallet fra 2015-rapporten
- 2013-tallet fra 2014-rapporten
- 2012-tallet fra 2013-rapporten
- 2011-tallet fra 2012-rapporten
- 2010-tallet fra 2011-rapporten

Gjennomsnittlig forvaltningskapital – indirekte oppgitt gjennom resultat før skatt sin prosentandel av gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014-tallet fra 2015-rapporten
- 2013-tallet fra 2014-rapporten

-
- 2012-tallet fra 2013-rapporten
 - 2010-2011-tallene er hentet fra 2011-rapporten (Direkte oppgitt)

Antall årsverk:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014-tallet fra 2015-rapporten
- 2013-tallet fra 2014-rapporten (avvikende fra 2013-tallet i 2013-rapporten, men vi bruker ferskest info)
- 2012-tallet fra 2013-rapporten (avvikende fra 2012-tallet i 2012-rapporten, men vi bruker ferskest info)
- 2011-tallet fra 2012-rapporten
- 2010-tallet fra 2011-rapporten

Utlån PM og BM:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten

- 2010 fra 2011-rapporten

Sparebanken Møre

Resultat før skatt:

- 2012-2016 fra 2016-rapporten
- 2011 fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2013-rapporten (Oppga bare to år i 2013-rapporten)

Gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2012-2016 fra 2016-rapporten
- 2011 fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2013-rapporten (Oppga bare to år i 2013-rapporten)

Antall årsverk:

- 2012-2016 fra 2016-rapporten
- 2011 fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2013-rapporten (Oppga bare to år i 2013-rapporten)

Utlån PM og BM:

- 2012-2016 fra 2016-rapporten
- 2011 fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten

-
- 2013 fra 2014-rapporten
 - 2012 fra 2013-rapporten
 - 2010-2011 fra 2011-rapporten

Sparebanken Sogn og Fjordane

Resultat før skatt:

- 2012-2016 fra 2016-rapporten
- 2011 fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2014-rapporten

Gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2012-2016 fra 2016-rapporten
- 2011 fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2014-rapporten

Antall årsverk:

- 2012-2016 fra 2016-rapporten
- 2011 fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2014-rapporten

Utlån PM og BM:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten

- 2010 fra 2011-rapporten

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Sparebanken Sør

Resultat før skatt:

- 2014-2016 fra 2016-rapporten
- 2010-2013 fra 2013-rapporten (grunnet fusjonen i 2014)

Gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2014-2016 fra 2016-rapporten
- 2010-2013 fra 2013-rapporten (grunnet fusjonen i 2014)

Antall årsverk:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2010-2013 fra 2013-rapporten (grunnet fusjonen i 2014)
-

Utlån PM og BM:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten

-
- 2014 fra 2015-rapporten
 - 2011-2013 fra 2013-rapporten (grunnet fusjonen i 2014)
 - 2010 fra 2012-rapporten (grunnet fusjonen i 2014)

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2011-2013 fra 2013-rapporten (grunnet fusjonen i 2014)
- 2010 fra 2012-rapporten (grunnet fusjonen i 2014)

Sparebank 1 Telemark

Resultat før skatt:

- 2012-2016 fra 2016-rapporten
- 2010-2011 fra 2011-rapporten (grunnet fusjonen i 2012)

Gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2016 indirekte gjennom årsresultat: 219838000/0,011 fra 2016-rapporten
- 2015 indirekte gjennom årsresultat: 166393000/0,008 fra 2016-rapporten
- 2014 indirekte gjennom årsresultat: 174243000/0,009 fra 2015-rapporten
- 2013 indirekte gjennom årsresultat: 157594000/0,009 fra 2014-rapporten
- 2012 indirekte gjennom driftskostnader: 268500000/0,015 fra 2013-rapporten
- 2011 indirekte gjennom IB/UB forvaltningskapital fra 11'-rapporten grunnet fusjonen i 2012 $(13721000000+13582000000)/2$
- 2010 indirekte gjennom IB/UB forvaltningskapital fra 10'-rapporten grunnet fusjonen i 2012 $(13582000000+12905000000)/2$

Antall årsverk:

- 2012-2016 fra 2016-rapporten
- 2010-2011 fra 2011-rapporten (grunnet fusjonen I 2012)

Utlån PM og BM:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2010-2011 fra 2011-rapporten (grunnet fusjonen i 2012)

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2010-2011 fra 2011-rapporten (grunnet fusjonen i 2012)

Sparebanken Vest

Resultat før skatt:

- 2012-2016 fra 2016-rapporten
- 2011 fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2010-rapporten grunnet fusjonen i 2011

Gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2012-2016 fra 2016-rapporten

- 2011 fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2010-rapporten grunnet fusjonen i 2011

Antall årsverk:

- 2012-2016 fra 2016-rapporten
- 2011 fra 2015-rapporten
- 2010 fra 2010-rapporten grunnet fusjonen i 2011

Utlån PM og BM:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2010-rapporten grunnet fusjonen i 2011

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2010-rapporten grunnet fusjonen i 2011

Sparebanken Øst

Resultat før skatt:

- 2016 og 2015-tallene fra 2016-rapporten
- 2014 og 2013-tallene fra 2014-rapporten
- 2012 viser avvikende tall i 2013- og 2012-rapporten. Vi bruker alltid ferskest info (2013).
- 2011-tallet er hentet fra 2012-rapporten
- 2010-tallet er hentet fra 2011-rapporten

Gjennomsnittlig forvaltningskapital:

- 2016-2012 er hentet fra 2016-rapporten
- 2011 er hentet fra 2015-rapporten
- 2010 er hentet fra 2014-rapporten

Antall årsverk:

- 2012-2016 i 2016-rapporten.
- 2011 i 2015-rapporten
- 2010 i 2014-rapporten

Utlån PM:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten

Utlån BM – indirekte gjennom total brutto utlån - utlån ”lønnstagere” - ”utlandet” - ”nedskrivninger”:

- 2016 fra 2016-rapporten (29083300000-25771400000-330000000)
- 2015 fra 2016-rapporten (28100200000-24049800000-296000000)
- 2014 fra 2015-rapporten (28835000000-24693400000-280000000)
- 2013 fra 2014-rapporten (25912000000-21511400000-178000000)
- 2012 fra 2013-rapporten (22708000000-17712200000-228000000)
- 2011 fra 2012-rapporten (22327100000-17038100000-217000000)
- 2010 fra 2011-rapporten (19645000000-15168200000-244000000)

Geografisk utlån:

- 2015-2016 fra 2016-rapporten
- 2014 fra 2015-rapporten
- 2013 fra 2014-rapporten
- 2012 fra 2013-rapporten
- 2011 fra 2012-rapporten
- 2010 fra 2011-rapporten